

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd

AMARTYA SEN – A NOVÉ EKONOMICKE MYŠLENÍ NAŠÍ
DOBY
AMATYA SEN AND NEW ECONOMIC THINKING OF OUR
PERIOD

Diplomová práce

Vypracovala: Lenka Hauptmanová

Vedoucí diplomová práce: PhDr. Pavel Hejtman, CSc.

V Českých Budějovicích dne 1. prosince 2005

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucímu diplomové práce panu PhDr. Pavlu Hejtmanovi, CSc. za odborné vedení, podnětné připomínky a významnou pomoc při zpracování mé diplomové práce a katedře společenských věd za poskytnutí vlídného studijního prostředí.

Zároveň bych chtěla poděkovat své rodině a blízkým, za podporu, kterou mi po dobu mé práce poskytovali.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila při tom výhradně literaturu uvedenou v seznamu literatury a zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 1. prosince 2005

.....

ANOTACE

Práce se zabývá komplexním obsáhnutím díla a výzkumu, jehož tvůrcem je Amartya Kumar Sen, indický ekonom, držitel Nobelovy ceny z roku 1998.

V první části je nastíněn jeho osobní, profesionální život, kariéra a přínos na poli ekonomie. Jedná se zde o pokus seznámit s významným přístupem, se základními koncepty jeho práce v jednotlivých dílech, která jsou pro toto poznání stěžejní. Jednotlivá díla jsou volena s ohledem na jejich přínos ke globálním otázkám. Současně jsou v tomto rámci představeny osobnosti významně přispívající či ovlivňující jeho tvorbu a základní ekonomická teorie specifická pro jeho práci.

Druhá část je věnována problematice chudoby, hladomorů a rovnosti ve světě ovlivňovaném ekonomickým chováním. Cílem je upozornit na závažnost a informovat o stavu typickém pro toto období.

Součástí příloh jsou i překlady anglického textu. Důvodem pro zveřejnění je nedostatek překladů v českém jazyce a zároveň snaha poukázat na kritické myšlení A. Sena a jeho vztah k demokracii a lidským hodnotám.

ANNOTATION

The thesis is dealing with a complex content of tasks and work created by Amartya Kumar Sen, Indian economist, holder of the Nobel prize in 1998.

In the first part, his personal, professional life and career is outlined. This should be an attempt to introduce into significant approach, essential concepts of his work in particular publications, that are fundamental for this recognition. Each publication has been selected according to the contribution to the global issues. At the same time figures cooperating or influencing and basic economic theories specific for his work are being presented.

Second part is devoted to the questions of poverty, famines and equality in the world, which is influenced by the economical behaviour. The purpose is to draw attention to importance and to inform about the status typical for this period.

The sections of the thesis are translations of English text as well. The reason for the publication is the lack of translated works into Czech and to refer to critical thinking of Amartya Sen and his connection with democracy and human values.

OBSAH

ÚVOD.....	7
ČÁST I – AMARTYA SEN A JEHO PRÁCE.....	8
1.1 Biografie osobnosti.....	8
1.2 Amartya Sen a Nobelova cena v roce 1998.....	19
1.3 Základní teorémy Senovy práce – ideje.....	21
1.4 Dílo Etika a ekonomie.....	24
1.5 John Rawls jako inspirace pro A. Sena.....	30
1.6 Osobnost A. Smithe a jeho přínos A. Senovi.....	31
1.7 Ekonomie blahobytu ve světě a hlavní představitelé.....	37
1.8 Dílo Nerovnost prozkoumána.....	42
1.9 Dílo Hladomor a chudoba.....	54
ČÁST II– CHUDOBA A NEROVNOST.....	57
2.1 Úvod do problematiky chudoby.....	57
2.2 Chudoba ve světě podle cílů OSN.....	63
2.3 Úvod do problematiky ekonomické a gender nerovnosti.....	69
ZÁVĚR.....	74
CONCLUSION.....	76
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJE.....	78
SEZNAM PŘÍLOH.....	81

ÚVOD

Práce **Amartya Sen – A nové ekonomické myšlení naší doby** se zabývá přínosem na pole ekonomie, převážně pak ekonomie blahobytu, stojící však na základech etických. V potaz je brána lidská entita jako schopný činitel, jež svým chováním ovlivňuje stav celé společnosti mluvíme-li o ekonomii či sociálních otázkách. V tomto ohledu apelujeme na ekonomii, aby byla schopna přijmout etické aspekty do svého výzkumu a následně se s často nesourodými informacemi vypořádat.

Amartya Sen se jako velmi vzdělaný člověk pokusil ve své práci o zevrubný pohled na problematiku lidských práv a svobod ve světě, kde je ekonomie určujícím aspektem a posuzovacím měřítkem. Globální problémy, jako je hladomor a chudoba, nerovnost mezi lidmi a její následky, problematická distribuce prostředků, úmrtnost, gramotnost, mají své místo v úvahách tohoto výjimečného ekonoma. Díky svému přínosu do ekonomie se stal Amartya Sen držitelem Nobelovy ceny v roce 1998, domnívám se že se tak stalo právem a že jeho práce, kterou se Vám pokusím přiblížit, je i z dnešního pohledu enormně zajímavá a přínosná pro další generace. Práce si neklade za cíl obsáhnout problematiku celkově v celé své složitosti, soustředí se na aktuální záležitosti a nejzajímavější témata.

Práce je rozdělena na dvě části, první se zabývá aspekty osobního a profesionálního působení A. Sena, promlouvá o významných dílech, osobnostech, které Sena při jeho práci ovlivňovaly a ekonomických školách, ze kterých vycházel. V části druhé je zmiňována chudoba a nerovnost jako globální problém, je poskytnuta statisticky podložená studie o současném stavu ve světě. Přílohová část se zabývá odbornými překlady vztahujícími se k demokracii a rovnosti, jelikož demokracie prochází celou vědeckou prací jako osa a vedoucí linie. Jako příloha je poskytnut přímý rozhovor s osobitou prezentací vlastních názorů, kompletní bibliografie, seznam ocenění a publikační činnosti.

ČÁST I

1. AMARTYA KUMAR SEN, Dílo, vývoj myšlení, základní aspekty práce

1.1 Biografie osobnosti

Amartya Sen

Amartya Sen, indický ekonom, se v poslední třetině dvacátého století stal osobností, která zastává vedoucí úlohu na poli ekonomie blahobytu etiky a ekonomii jako takové.

Narozen v roce 1933 ve vesnici Santinikeran v Bengálsku matce Amitě Sen a otci Ashutoshovi Senovi, vysokoškolskému učiteli chemie působícímu v té době na univerzitě v Dhace. Učitelská profese se zde zřejmě přenášela z generace na generaci, neboť i dědeček Amartyi Sena Kshiti Mohan Sen zasvětil svůj život výuce sanskrtu a indické kultuře v kampusu Rabindranath Tagore's Visva-Bharati. Amartya sám se posléze ve svém životě věnoval výuce na mnoha univerzitách, jeho studenti se vyznačovali značnou oddaností pro studovaný předmět a otevřeností ke světovým problémům. O tom však ale později.

Amartya Sen jako dítě zažil Velký Bengálský hladomor v roce 1943, při kterém v té době zemřelo více než dva miliony lidí, stal se však i svědkem náboženské a rasové diskriminace, což dozajista zanechalo značný vliv na jeho smýšlení a názorech na ekonomickou situaci ve světě a její následné řešení. Náboženské nepokoje mezi skupinami obyvatel v Indii se začaly objevovat stále častěji a

Amartya si už jako dítě musel uvědomit rozdíly ve společnosti jako mocenské postavení, vliv a cíle.

Amartya Sen ve svém ranném dětství cestoval se svým otcem na místa, kde hostoval jako profesor. Jeho první kroky ke vzdělání byly však učiněny v Dhace, kde nastoupil na St. Gregory School. Přiznává ale, že když se posléze přestěhovali do Santiniketanu, škola v Tagore byla ta, která začala formovat budoucí směr, kterým se chtěl ve svém životě ubírat. Otevřenost indické i neindické kultuře, styl vyučování založený na zvědavosti a aktivitě oceňoval Amartya ještě v mnohem pozdějším věku, nelze se tedy nedomnívat, že model jeho vlastního vyučování a přístupu ke studentům byl od této školy do jisté míry odvozen.

V době, kdy nastoupil na Presidency College v Calcuttě byl již jeho názor na ekonomickou, politickou a náboženskou situaci značně vytríbený. Chápal pluralitu ve společnosti jako pozitivní jev i se svými zákonitostmi a nepřijemnostmi.

Vzdělávací systém praktikovaný na Presidency College byl na vynikající úrovni, velký vliv na Sena v té době měli profesori Bhabatosh Datta a Tapas Majumdar. Cenil si i svých spolužáků, z nichž mnoho se zabývalo spíše historií. Jeho přítomnost na College sám Sen popisuje jako velice přínosnou, jeho intelektuální potenciál se prý v té době zdatně rozšířil. Roky 1951 až 1953 se proto nesly v duchu reflexe předchozích událostí. Sen pochopil, že hladomor, který jeho zemi před nedávnem zužoval se netýkal vrstev, ve kterých se narodil on sám, ale postihl hlavně nejnižší vrstvu, tu vrstvu, která byla na ekonomickém žebříčku nejnižší. V té době začalo hledání pravého smyslu a důvodu.

„Sama Calcutta, navzdory velmi bohatému kulturnímu a intelektuálnímu životu stále skýkala mnoho připomenutí nesnesitelné ekonomické mizérie, dokonce ani dobře situovaná College nemohla tuto přítomnou hrozbu ignorovat“

www.nobelprize.org, personal biography

Politický život studentské komunity, ke které samozřejmě patřil i A. Sen byl velmi aktivní. Ačkoliv Sen nepatřil k žádnému vyhraněnému politickému názoru ani straně, jeho vlastní smýšlení se otáčelo spíše na stranu levou. Morální zásady a etika, stejně tak jako odhodlání se v levém křídle staly zásadami, skeptické názory se ale objevily v oblasti politické a ekonomické plurality, demokratizace institucí. V tomto ohledu byla politická síla ovlivněna tlakem peněz, projev tolerance a otevřenosti novým politickým vstupům chápáno jako slabost. Situace na Presidency College přišla A. Senovi znepokojující, vedla ho však dále v jeho vlastních úvahách a přinutila ho přemýšlet nad otázkami, které se později rozhodl rozvíjet hlouběji. Zde, připouští Sen, mnohem dříve než mohly vzniknout první díla, přednášky a knihy, byly počátky smýšlení o ekonomickém blahobytu, společenské a demokratické volby, práv menšin, jak je známe ze Senova podání nyní.

V roce 1953 se Sen po obdržení bakalářského diplomu na universitě v Calcuttě vydává do Cambridge, kde nastupuje k dalšímu zkrácenému bakalářskému studiu ekonomie. Jak sám říká, studium čisté ekonomie zde nebylo založeno pouze na matematických základech, na druhou stranu se ještě méně zaobíralo problémy, které byly pro Sena stěžejní a kterým se chtěl v souvislosti se svým předchozím studiem v Calcuttě věnovat. Nicméně i zde měl možnost spolupracovat a vzdělávat se po boku vynikajících studentů jako byli Samuel Brittan, Mahbub ul Haq, Rehman Sobhan, Michael Nicholson, Lal Jayawardena, Luigi Pasinetti, Pierangelo Garegnani a Charles Einstein. Politické jádro univerzity bylo rozděleno převážně na pokračovatele Keynesových názorů a na zastánce neoklasické teorie stavějící se ke Keynesovi skepticky. Tato názorové linie se táhla celým vzdělávacím systémem, je nutno ale podotknout, že i přes tyto rozdílné postoje nešly názorové rozpory do extrémů a profesori byli ve svých názorech jejich prezentaci autonomní.

Trinity College, ke které náležel Amartya Sen, se pro něj v tomto ohledu stala útočištěm, ve kterém panovala vysoká tolerance a kde profesori byli schopni vysoké evaluace práce druhých nezávisle na jejich politické nebo ekonomické

vyhraněnosti. Kupříkladu Maurice Dobb a Denis Robertson navzdory svým myšlenkám vytvořili studijní prostředí otevřené jakýmkoliv směrům a debatám. Sen přikládal tomuto studiu velkou důležitost, nemohl ale ani v okruhu Trinity College ani na celé Cambridge najít spřízněnou duši, která by se společně s ním zabývala teorií společenského výběru. Jako svoji závěrečnou práci si tedy vybral podstatně jiný okruh, jeho práce *Choice of techniques* nicméně zaujala jak Joan Robinsonovou¹ tak i Maurice Dobba.²

Po bádání, které prováděl na Cambridgeské univerzitě se Sen rozhodl navrátit se na dva roky do Indie, po které se mu mimochodem více než stýskalo. Jako supervizor, na kterém trvala univerzita v Cambridge mu byl přidělen ekonomický metodolog A.K. Dasgupta, který v té době učil v Beranes. Sen hodnotí jeho asistenci jako velmi přínosnou a věnoval se s ním diskuzi o tématech ekonomických a jiných. Již v té době, ve věku pouhých 23 let mu byla nabídnuta možnost založit katedru ekonomických věd na univerzitě v Jadavpuru. Jeho působení v Indii bylo ukončeno, když vyhrál Prize fellowship na univerzitě v Cambridge, což mu dalo možnost čtyři roky se věnovat jakýmkoliv výzkumům a otázkám. Rozhodnutí vrátit se do Británie si ale sám Sen podmínil studiem filosofie, kterou začal společně s etikou a epistemologií považovat za nezbytnou k jeho dalšímu vzdělání a názorovém rozvoji. Později toto rozhodnutí Sen hodnotí velmi pozitivně a Trinity College je za tuto možnost více než vděčný.

V letech 1960-61 navštívil M.I.T³ a opustil Trinity College. O tomto rozhodnutí mluví jako o útěku z prostředí sterilních debat a bojů odehrávajících se na Cambridgi. M.I.T považuje za vysoce inspirativní místo, které pomohli vytvořit osobnosti jako Paul Samuelson, Robert Solow nebo Franco Modigliani. Roku

¹ Profesorka Joan Robinson, jedna z mála významných ženských představitelů v ekonomii. Své poznatky šířila na cambridgeské univerzitě, v roce 1958 se stala členkou Britské akademie. Byla známá svou keynesiánskou ekonomikou a svým přístupem k monetaristickým reformám.

Hlavní dílo: *The Economics of Imperfect Competition, Accumulation of Capital, Essays in the Theory of Economic Growth, Economic Philosophy: An essay on the progress of economic thought*

² Maurice Herbert Dobb je ekonomem zaměřeným na interpretaci neoklasické teorie, těžící z pohledu Karla Marxe. Stejně jako Amartya Sen pedagogicky působil na univerzitě v Cambridge. Hlavní dílo: *Welfare Economics and the Economics of Socialism, Studie in the development of Capitalism, On economic theory and Socialism, Karl Marx as an Economist*

³ Massachusetts Institute of Technology – MIT je výzkumnou a vzdělávací organizací pracující pod záštitou university v Cambridge, Spojené státy.

1963 Sen opouští Británii a stává se učitelem na Delhi School of Economics. Zde setrvává až do roku 1971 a svoji životní etapu na tomto místě považuje za jednu z nejvýznamnějších ve svém životě, zvláště z hlediska životní výzvy. V této době se vydal na cesty zkoumání teorie sociálního výběru, k čemuž byla intelektuální atmosféra na univerzitě více než nakloněna. Zájem o tuto problematiku se ještě prohloubil po roční návštěvě na univerzitě v Berkeley, kde jednak učil, tak měl možnost poznat studentské hnutí. Ještě v této době se Amartya Sen potýkal se problémem participace někoho ze svých kolegů či studentů na zmíněném tématu. Posléze se ale objevil Prasanta Pattanaik⁴, který se k Senovi nadšeně přidal a v pozdějších dobách mu byl velkou oporou v jeho dalším bádání. Postupně se přidávali i profesori z univerzity a teorie volby se stala na ekonomické katedře významným oborem. Současně se ale pole zájmu, ve kterém stála tato teorie rozšířila i na otázky nerovnosti, hladomoru, nezaměstnanosti, čistého národního příjmu a životních podmínek.

Celkový pohled na věc se Sen pokoušel zcelit ve své knize *Collective choice and Social Welfare*, která byla vydána v roce 1970. Ačkoliv byla kniha z velké části zkompletována v Delhi, velké pomoci a inspirace se mu dostala i na Harvardu, kde v té době vedl se svými kolegy Kennethem Arrowem⁵ a Johnem Rawlsem⁶

⁴ Profesor Prasanta Pattanaik získal své vzdělání na Delhi University v Indii, v současné době je činný na univerzitě v Kalifornii, věnuje se mikroekonomické teorii. Ve své práci uspěl zejména s bádáním v oblasti ekonomie blahobytu a teorie sociální spravedlnosti, teorií rozhodování a měření chudoby

⁵ Kenneth Joseph Arrow (*1921) Nobelova cena za průkopnické příspěvky k teorii všeobecné rovnováhy a teorii blahobytu (1972) Americký ekonom, oceněný za práci v oblasti teorie všeobecné rovnováhy a teorie blahobytu – jeho hlavní přínos spočívá zejména při řešení problému všeobecné rovnováhy, resp. v oblasti veřejné volby. Arrow se zabývá především teorií celkové rovnováhy, ekonomik blahobytu, teorií veřejné volby a problematikou veřejné správy. K jeho hlavním přínosům náleží výzkum kolektivní volby založené na individuálních preferencích, analýza vlastností systémů celkové rovnováhy a zkoumání celkové ekonomické rovnováhy v podmínkách nejistoty

kurz Společenské spravedlnosti. Jak Amartya později sám přiznává, kurz se stal velmi proslulým i mimo zdi Harvardské univerzity. Ačkoliv analytické zprávy a pohledy této knihy obsáhly značnou část práce, Sen měl stále pocit, že celková otázka, která stála na počátku jeho výzkumu a byla hnacím motorem je stále nezodpovězena.

Další z kurzů, které Amartya Sen na Harvardu učil s Prasantou Pattanaikem a Stephenem Marglinem se zabýval vývojem tvorby opatření. Senův záměr zabývat se čistě sociální ekonomii tento kurz tedy pouze doplňoval, oba participující ekonomové zkoumali sociální ekonomii spíše z hlediska spojitostí mezi ní a ostatními odvětvími ekonomie.

Amartya Sen se krátce po vydání jeho první knihy rozhodl Delhi opustit společně se svou ženou, Nabaneetou Dey, se kterou měl dvě děti, Anataru a Nandanu. Bohužel navzdory tomu, že Delhi opouštěl částečně kvůli manželčiny zdravotním problémům, manželství se krátce po příjezdu do Londýna rozpadlo. Nabaneeta Dey je uznávanou básnířkou, literární kritičkou a pisatelkou krátkých povídek, od rozvodu působí jako učitelka na Jadavpurské univerzitě v Calcuttě.

V době kdy se Amartya přestěhoval do Londýna procházel zdravotními problémy, které započaly již v době, kdy byl studentem na Presidency College. Rakovina se mu objevila v ústech a byl nucen podstoupit ozařování, které v té době, sedm let po bombových útocích na Hirošimu, nebylo ještě zcela vyzkoušené a lékařsky prověřené.

⁶ John Rawls (*21.2.1921) je americký filosof a politolog, představitel politického liberalismu. Zabývá se především praktickou filosofií, svým konceptem etiky navazuje na Aristotela, Rousseaua a Kanta, kritizuje utilitaristické pojetí dobra, před nímž má přednost spravedlnost. Jeho koncepce rehabilituje smluvní teorii. Hlavním dílem je Theory of Justice (Teorie spravedlnosti). Formuluje dva základní principy spravedlnosti - požadavek základních lidských práv a svoboda a požadavek vyrovnání sociálních a ekonomických nerovností .

Dávka záření nebyla adekvátní zákroku a rakovina se po letech projevila znovu. Sen musel podstoupit náročnou operaci a posléze s velkou radostí shledal, že zákrok byl úspěšný.

V Londýně se Amartya Sen za svého působení na London School of Economics setkal s mnoha významnými osobnostmi z oblasti historie ekonomie, sociologie a dalších oborů, jako byl Eric Hobsbawm, Frank a Dorothy Hahn, Terence a Dorinda Gormanovi. Stejně jako na předchozích univerzitách si pochvaloval studenty, kteří se zajímali o jeho práci a výzkum.

Je pyšný na to, že mnoho výsledků jejich práce se stalo v oblasti sociální teorie ustálenými a všeobecně platnými. Na téže teorii v té době pracovali ekonomové jako Peter Hammond, Charles Blackorby, Kotaro Suzumura, Geoffrey Heal, Gracieda Chichilnisky, Ken Binmore, Wulf Gaertner, Eric Maskin, John Muellbauer, Kevin Roberts a Susan Hurley. Jak na londýnské škole ekonomie, tak na Oxfordu. Sen osobně spolupracoval s ekonomy jako Claudie d'Aspremont a Louis Gevers v Belgii, Koichi Hamada Ken-ichi Inada v Japonsku a mnoha ostatními v Americe, Rusku, Kanadě a Austrálii. Sedmdesátá léta hodnotí jako zlatá léta sociální ekonomie a je šťasten, že se tohoto úspěchu mohl účastnit.

Tak, jak vznikala nová literatura a jak se rozvíjely mnohé názory, vedla cesta sociální ekonomie k tvorbě statistik, podložených čísly, k analýzám nezaměstnanosti, soudům o chudobě, aplikacím svobody a práva zahrnujícím i problémy mezi pohlavími. Další práce Amartyi Sena byla zaměřena na nerovnost mezi obyvateli této planety v souvislosti s jejich společenským, kastovním postavením, s jejich pohlavím a náboženstvím, které vyznávají. Jeho práce byla inspirována hlavně Tonym Atkinsonem, stejně tak ale spolupracoval i s Parthou Garguptou a Davidem Starretem a později takto zahrnul do svého programu i Sudnira Nanda a Jamese Fostera.

Jeho vlastní zájmy na problematice se posunuly k více praktickým problémům, v diskusi nad nimi si často velmi rozuměl se svojí druhou ženou, se kterou žil od roku 1973. Oceňoval její názory hlavně z toho důvodu, že on sama pocházela

z poměrů akademických, rasově i politicky složitých. Její otec byl italský žid, který pracoval jako akademický filosof, její matka, Ursula Hirsman byla spisovatelkou. Eva Colorni studovala právo, filosofii a ekonomii na universitě v Pavii a v Delhi, vyučovala na Polytechnické universitě v Londýně. Sen oceňoval hlavně její humánní postoje, spravedlnost a racionalitu, se kterou k jeho bádání přistupovala. Zároveň jej ale posouvala dál a podněcovala k dalšímu hledání, ač bylo často bez úspěchu.

Její podpora byla nejvíce zřetelná v oblastech, nad kterými se Amartya Sen často zamýšlel. Nejvíce ho v té době zaujala nerovnost mezi pohlavími, nerovné postavení žen ve společnosti v souvislosti s ekonomickou situací. Svoje výsledky shrnul a byly vydány v roce 1970, společně se ale objevily ve dvou sbírkách Choice, Welfare and Measurement and Resources, Values and Development v roce 1982. Práce na gender problematice těžila se statistik rozdílnosti bengálských mužů a žen, posléze se ale jeho objekt zkoumání přesunul do celého světa. Mezinárodní srovnání a pohled na tento problém je shrnut v jeho knize Commodities and Capabilities v roce 1985 a posléze v hlavním díle Gender and Cooperative Conflict v roce 1990. Při práci na této knize a teoriích pracoval Amartya Sen v Indii, kde se společně se svými spolupracovníky zaměřili na skupinu malých dětí do věku pěti let, které pozorovali a podrobili rozsáhlému výzkumu.

Dalším z mnoha problémů, které se dostaly do Senova zájmu se stal hladomor a chudoba jako světový fenomén. Jak již bylo dříve řečeno, Amartya se již jako malý chlapec setkal s následky nedostatku jídla a s realitou v podobě absolutní chudoby. Ta začala být ve středu zájmu v sedmdesátých letech. Jednou ze zapojených institucí byla Mezinárodní organizace práce, pro kterou byla posléze napsána kniha Poverty and Famine. Zde se Sen snažil pohlížet na hladomor jako na rozsáhlý problém s mnoha příčinami a následky hlavně ekonomickými, nikoli však z hlediska čisté teorie a matematických výpočtů, ale spíše z pohledu obyčejného člověka, který se zamýšlí nad tím, jakým způsobem by se měla

obnovit ekonomické rovnováha, aby lidé dostali najíst nebo byli schopni se potravu nějakým způsobem postarat.

Jeho práce pokračovala až do osmdesátých let, tentokrát již pod záštitou Světového institutu pro rozvoj ekonomického výzkumu v Helsinkách. Jeho blízkými spolupracovníky byli v té době Bal Jayawardena, Siddiq Osmani a Marta Nussbaum, která se pokoušela o kulturní vhled do problému hlavně v letech 1987 až 89. Jedním z pracovníků a kolegů, kterého si cenil nejvíc byl Jean Dréze⁷, který se podílel na výzkumu takovou měrou, že Sen přiznává, že nebýt jeho, většina výzkumu by nebyla dokončena a je si velmi dobře vědom toho, že veškerá slávu a ocenění, kterou za svá díla vybojoval by měla být prisouzena i Drézovi.

Mimo těchto v podstatě praktických výzkumů měl Sen na srdci i svobodu, převážně ve smyslu toho, jak ji lidé využívají a co pro ně znamená. Zda se jedná o možnost dosáhnout věci po které touží, nebo, zda jde jen o pocit ze své vlastní existence. Sociální spravedlnost, zajisté ovlivněna i jeho výzkumem o gender problematice pro něj byla impulsem, aby se v tomto případě plně a se zaujetím vydal do další práce.

V pozdních osmdesátých letech se jeho život musel začít ubírat trochu jiným směrem, žena Eva onemocněla a v roce 1985 zemřela na rakovinu. Jelikož se za dobu svého vztahu stali rodiči dvou dětí, Indariho a Kabira, rozhodl se Sen změnit s nimi prostředí a vydal se na území amerických univerzit. Velmi rychle se tedy chlapeci měli možnost seznámit s prostředím univerzit jako jsou Stanford, Berkeley, Yale, Princeton nebo Harvard. Ten se posléze stal jejich útočištěm, Sen zde potkal i mnoho kolegů, se kterými již spolupracoval dříve. Pracovali tedy společně, Sen vyučoval se svými kolegy kurzy filosofie stejně tak jako ekonomie.

⁷ Doktor Jean Dréze je v současnosti profesorem na Delhi School of Economics, jeho práce a výzkum je úzce spjata s Indií, věnuje se převážně tématům chudoby, vzdělání, rozvoji a svobodě. S Amartyou Senem se podílel na mnoha dílech, např.: Economic Development and Social Opportunity, Freedom Of Choice-Concept and Content, The Political Economy of Hunger: Famine Prevention, The Political Economy of Hunger: Entitlement and Well-Being, Hunger and Public Action, Indian Development: Several Regional Perspectives.

I nadále si velmi chválí své studenty, Andreas Papandreou, Tony Laden, Stephana Klasen nebo Felicii Knaul.

Teorie sociálního výběru se stala znovu otázkou číslo jedna, stala se i předmětem jeho eseje Equality of what ? (Rovnost čeho?), ve které shrnuje svůj výklad z hodin Lidských hodnot na Stanfordu a posléze ve více empirické formě i v souboru úvah z jeho lekcí na Cambridge. K tomuto souboru přispěli Bernard Williams, Ravi Kanbur nebo John Muellbauer.

Přístup k problému v této sbírce je takový, že se Sen a jeho kolegové snaží vidět individuální výhodu jednotlivce nikoliv jako nezbytnost, ale jako schopnost lidí zvládnout život ve svobodě a vybrat si ty hodnoty, které chtějí vyznávat. Základní snahou v tomto tématu je přihlídnout k tomu, jaké jsou lidské schopnosti, které samozřejmě závisí i na tom, jaký je náš mentální a psychický stav, možnosti, co nás ovlivňuje, společnost. I když Sen připouští, že jeho teorie jsou vcelku odvážné, v roce 1985 je publikuje ve své knize Commodities and Capabilities a dále rozvíjí při svém působení na Harvardu. Přístup z filosofického a ekonomického pohledu byl shrnut ve studiích z let 1987a 1989 esejemi pod názvem Quality of Life.

Kolem roku 1991, kdy se zabýval aplikací svých problémů na ekonomii blahobytu ve světě a na politickou ekonomii, vznikla kniha Inequality Reexamined. Lidský faktor by měl být pro vědu přínosem a měl by být do bádání zahrnován, o což se Sen snažil především. Jeho bádání se zaměřilo na objektivitu a lidskou racionalitu, vztah mezi hodnotami a realitou. Společně se svým kolegou ze studií, Mahbubem ul Hagem, který pracoval pod záštitou Vývojového programu spojených národů na otázce lidského rozvoje, rozšířil zdroje informací a poznatků, ze kterých hodlal vycházet.

I když se Amartya Sen pohyboval po celém světě v rámci jeho akademického působení, jeho rodná Indie pro něj zůstala zásadní zemí v jeho životě. Jeho zvláštní spojení s univerzitou v Delhi pro něj velmi znamenalo a vedl zde

přednášky kdykoliv mu to čas jen trochu dovolil. Stal se čestným profesorem již v době, kdy univerzitu v roce 1971 opustil . Přiznává, že když v roce 1998 dostal Nobelovu cenu, ukázala se mu zde možnost jak, i v Indii a Bangladéši, alespoň částečně vyřešit problémy s gramotností, základní zdravotní péčí a tak dále. V době, kdy jsou jeho děti již dospělé, se Sen vrací na Trinity College. Mezi jeho důvody k návratu patří fakt, že zde své akademické vzdělání započal a následně také to, že jeho další žena, Emma Rotschildová⁸ je vedoucí zdejšího Centra pro Historii a Ekonomii. I ona pochází z akademických poměrů, stala se velkou oporou v jeho životě a zaujala místo milované ženy. V současnosti je Amartya Sen stále členem Trinity College⁹ a neustále pracuje na svých teoriích. Jeho zájem o život společnosti v rovnosti se projevuje i zde, a to zejména v jeho péči o studenty. Jelikož chtěl zvýšit procento uchazečů ze státních škol, kteří jsou úspěšní při přijetí na Trinity College, učinil v tomto směru několik kroků a dalo by se říci, že i když stále existuje určitý rozpor, škola v současnosti nabídla studentům státních škol více než 53% ze všech nabídek, což je ve srovnání se státním průměrem 65% uspokojivý výsledek.

Svou prací je velkým přínosem nejen světu ekonomie, ale i obyčejnému světu plném lidských utrpení a starostí. Jeho pohled na situace značí velkou empatii a respekt, který ho pojí s rodnou zemí a trpícími lidmi v ní.

⁸ ve své práci se významně zapsala dílem **Economic Sentiments: Adam Smith, Condorcet, and the Enlightenment**

⁹ Trinity College byla založena v roce 1546, dnes je součástí university v Cambridge, vzdělání zde bylo poskytnuto mnoha významným osobnostem, 31 z nich se stalo držiteli Nobelovy ceny.

1.2 Amartya Sen a Nobelova cena v roce 1998

Královská akademie věd se v roce 1998 rozhodla, že novým nositelem Nobelovy ceny by se za svůj přínos na poli ekonomie blahobytu měl stát Amartya Sen.

¹⁰

Sen se ekonomii blahobytu zabýval po dlouhou dobu a podle akademie byl pokrok ve výzkumu této problematiky natolik zásadní, že bylo potřeba jej ocenit. Významně přispěl ve formulování teorie sociálního výběru, formuloval novou přínosnější definici hladomoru a index chudoby, empiricky se zahloubal do studia problematiky hladomorů jako takových. Senova tendence věnovat se těm členům společnosti, kteří nedisponují prostředky či silou změnit své postavení se ukázala velmi nosnou, zejména proto, že problematika hladomorů ve světě je oblast úzce spojená s ostatními globálními problémy. Sen také objasnil podmínky, při kterých je možné aplikovat individuální potřeby jednotlivce do společných rozhodnutí a zároveň situaci, kdy je rozhodnutí společnosti schopno pojmout sféru rovnoprávnosti.

Blahobyt a jeho vytvoření podle Senovy teorie nezávisí tolik na dostatku zboží, jde hlavně na příjmu, který umožňuje tohoto blahobytu dosáhnout. Vystává tedy otázka reálných příležitostí a schopností, které jsou nebo nejsou člověku dány. Zároveň ale hrají roli faktory jako je zdravotní stav, rovná příležitost atd. Tyto determinanty byly brány v potaz hlavně při vytvoření indexu, který je schopen účinně blahobyt změřit. Problematice Senových prací na toto téma se však budu věnovat v dalších oddílech mé práce.

Byly to zejména empirické studie, které Sena posouvaly v jeho práci dál, lidský přístup. Teoreticky lze pochopit a mluvit o mnoha jevech v ekonomii, prozkoumat je a v podstatě zažít na vlastní kůži je věc jiná. Jestliže se k oběma těmto přístupům přidá ještě onen lidský rozměr a sociální citění, vznikne celkový obrázek toho, jak postupoval při svém bádání profesor Amartya Sen.

¹⁰stal se tak šestým Indem, který tuto cenu obdržel, zařadil se mezi slavná jména, jako je Matka Tereza, Rabindranath Tagore, C V Raman, Hargobind Horana a Subramanian Chandrasekhar

Na banketu v souvislosti s převzetím Nobelovy ceny řekl Sen:

„Well, we are reconciled to going on "committing" social science, sitting in our lonely corner, but it is nice to be able to see what the others are up to, on an occasion like this remarkable celebration of science and culture.

„Jsme smířeni s tím, že budeme 'páchat' sociální vědy, sedící ve svém tichém růžku, ale je hezké vidět, k čemu se chystají ostatní v okamžiku tak významném pro vědu a kulturu, jako je tenhle“

Jeho matka, Amita Sen, po udělení ceny řekla pro The Pioneer:

“Je tu na co být pyšný? Pocty byly očekávány, ačkoliv přišly příliš pozdě.”
"What is there to be proud of? The honour was expected, though it came late,"

www.rediff.com

Stejně tak se nechala slyšet, že tomuto vyznamenání neuvěří do té doby, dokud neuvidí oficiální dopis. Zprávu přijala až po mnoha přesvědčujících telefonátech a přiznala, že je velmi šťastna.

„Profesorova ekonomická matematika přesto obsahuje opatrný optimismus a poukazuje na možná řešení. Doufejme, doufejme, že jednoho dne právě díky jeho práci přestanou v době večere navštěvovat naše domovy skrze televizní obrazovky ty neuvěřitelně velké oči hladem umírajících dětí. Komu chutná večere, když kolem těch očí lítají roje much. Kdyby to jen šlo nabídnout ze svého talíře skrze obrazovku v rohu pokoje i bez ekonomických vzorečků.“

Petr Fyrborg, 15.10.1998, internetové noviny Neviditelný pes

1.3 Základní teoremy Senovy práce – Ideje

V roce 1998 mu byla udělena Nobelova cena za přínos na poli ekonomie blahobytu, věnuje se však tématům spojeným s problematikou rovnosti mezi lidmi, a to jak ekonomickou, tak čistě lidskou, zaměřuje se na hladomor a situaci týkající se chudoby ve světě, mluví o svobodě a právech člověka, globalizaci. Snaží se myslet a spojovat zdánlivě neslučitelné informace, aby pokročil k východisku ze strádání lidstva.

Všechna tato témata však spojuje jedno ústřední, a to idea demokracie jako univerzální hodnoty. Je třeba podotknout, že Sen se jako málokterý ekonom s takovýmto prestižním postavením na poli vědy a s takovou popularitou těmito problémy zabývá. Je znám jako ekonom chudých nebo kladivo na hladomor, jeho snaha o zlepšení světového pořádku není zanedbatelná, možná právě proto obdržel Nobelovu cenu. Působnost A. Sena ale byla mnohem širší.

Jeho práce lze shrnout do tří hlavních směrů:

- teorie společenské volby (social choice theory) a normativní teorie nerovnosti
- analýza a empirické měření nerovnosti ve společnosti (inequality and welfare measurement)
- teorie ekonomického rozvoje (development economics)

Ačkoliv je dnes Sen ekonomem světovým, jeho rodná Indie je pro něj zdrojem inspirace a impulsem pro další činnost. Na svou rodnou zemi klade vysoké nároky v oblasti vzdělávání, gramotnosti, základní zdravotnické péče a lidských práv. Srovnává ji s jinou asijskou mocností, a to je Čína, je zde patrný jistý patriotismus a protěžování vlastního národa.

Indie, ze které pocházel nebyla vždy příkladem demokracie, Sen se však jako vlastenec snaží vyzdvihnout pozitivní kroky, které jeho země učinila a snaží se problematiku pojmout komplexně, jak v zemích rozvojových, tak i rozvinutých. Stěžejní je pro Sena idea, ve které by se demokracie měla stát počátečním výchozím bodem pro ustanovení lepších pořádků a zároveň jakousi osou, která povede k jejich udržení. Zastává názor, že jakmile je země pod vedením

demokratickým, je schopna lépe reflektovat na požadavky svých obyvatel a tudíž je možno zamezit situacím, které jsou pro zemi krizové. Mezi takové situace můžeme zařadit například epidemie, hladomory, hospodářský úpadek či lidskou nesvobodu. Jestliže lidé žijí ve státě, kde nemají možnost vyjádřit se k jejímu vedení, jejich základní práva jsou potlačována a nemají žádnou sílu se tomuto systému vzepřít, je nasnadě přijmout taková opatření pod záštitou demokracie, která by vedla ke zlepšení této situace.

Sen vyvrací názor, který tvrdí, že země musí být pro systém demokracie nějakým způsobem vhodná, podle něho je demokracie aplikovatelná v jakékoliv zemi a pokud nejsou podmínky dostatečně dobré, na základě demokracie se mohou postupně dobrými stát.

Na poli ekonomie bývá často nazýván ekonomem etickým, vztah těchto dvou disciplín považuje za velmi nosný. Senova koncepce počítá s něčím takovým, jako je schopnost člověka rozlišovat mezi vlastním a obecným dobrem. Je tedy třeba se ptát dál, zda změna pozitivní pro společnost je vždy změnou pozitivní i pro jednotlivce.

Senova práce v ekonomii je postavena „na reálném životě“, prolamuje hranici mezi tzv. vysokou ekonomikou a teorií sociálního výběru. K tomuto přístupu byl přiveden jednoduchým pohledem na chod domácností v zemědělských oblastech, které se mnohdy vymykaly rámci měření a nesplňovaly odhady ekonomických studií. Výsledkem jeho myšlení se stala kniha *Collective Choice and Social Welfare*.

V problematice hladomoru se stala stěžejní kniha *Poverty and Famines* z roku 1981. Sen v té době spolupracoval s Organizací Spojených národů na vytvoření jakési příručky pro lepší rozvoj, která byla posléze přijata mnoha státy a organizacemi. Kniha *Poverty and Famines* znamenala změnu přístupu ke hladomoru a chudobě. Na první místo není stavěn pouze příjem, ale situace je chápána globálně zaprvé jako schopnost člověka zaopatřit sám sebe a svou rodinu a za druhé jako soubor více jevů působících společně a navzájem proti sobě.

Společně s tématem chudoby se objevuje reakce na teorie blahobytu, ve které stejně tak vystupuje ze stínu svých kolegů. Apeluje na opatření, která mají být podstoupena, dává prostor veřejnosti pro činy, které by jinak byly na bedrech státu..

1.4 DÍLO Etika a ekonomie

On ethics and economics

Stručně řečeno by se dal hlavní záměr této knihy charakterizovat jako pohled na rozličné přístupy ekonomie k otázkách etickým. Ekonomie jako taková by se měla z pohledu Sena rozdělit na tzv. etickou a inženýrskou větev, přičemž je třeba hned na počátku podotknout, že ani jeden z přístupů nezpochybňuje, spíše se lidský element snaží prosadit v disciplíně, která s ním ne příliš počítá.

Již v dobách Aristotela se etika a ekonomie stavěla pod nejvyšší vědu, kterou byla politika a otázkou, která povstala s příchodem rozvinuté společnosti bylo to, zda je bohatství dobrem, či má také co dočinění se společenskou prospěšností.

Inženýrský, logický přístup při pohledu na ekonomickou problematiku je velice technicky orientován, snaží se své poznatky podchytit matematicky, i když je při tom zohledněna i síla lidské motivace. Zkoumá tedy hlavně prostředky a postupy vedoucí k hlavnímu jevu a to i za cenu velkého zjednodušení v oblasti lidského aspektu.

Otázkou je, jak lze lidské chování vtěsnat do exaktního zkoumání přímo závislého na číslech a výsledcích, které jsou určitým způsobem hmatatelné a logicky uchopitelné. Ekonomické chování a motivace je lidstvu vlastní, pouze je třeba zamyslet se nad mírou racionality.

Racionální chování, tedy to, které se od nás očekává je jistě pro problematiku pochytitelnosti výsledků prospěšné a žádoucí, ale nemusí být s individuální volbou, tedy skutečným chováním slučitelné. Lze tedy založit odhad na něčem tak nestabilním, jako je člověk? Při racionálním chováním by měl člověk maximalizovat vlastní zájmy, má vnitřní konzistenci volby a snahu dosáhnout cíle (self interest). Můžeme si zde položit otázku, proč je pro lidstvo nejrozumnější a nejrationálnější uspokojovat jen vlastní zájem a zda je tomu skutečně tak.

Pokud je člověk svým chováním ekonomicky prospěšný, měl by být tedy jediným vzorcem pravého ekonomického chování. Jestliže do lidského chování zahrneme i pocitovou složku, vznikne nám zde rozpor, který je pro Sena tak zásadním, že mu věnuje velkou část svých úvah v této knize. Chce reálné důvody, chce pátrat po pravé podstatě lidského elementu v této otázce, chce důkazy a úvahu. Nutí ekonomii stát na faktech postavených na reálném životě.

Str.26 „ Stojí za zmínku, i když je to možná samozřejmé, že odmítnout koncept, podle něhož je lidské chování vždy zcela motivováno vlastním zájmem, není totéž jako tvrdit, že lidé ve skutečnosti vždy jednají nesobecky. Bylo by zvláštní, kdyby při velké většině našich rozhodnutí neměl vlastní zájem hrát důležitou roli“

Rozpor mezi vlastním a obecným zájmem se může stát markantní. Není přece možné vmanipulovat člověka do pozice, ve které je jeho vlastní prospěch, bohatství ta jediná priorita, která je určující ve všech směrech. Jestliže existuje ve světě tolerance, soucit, ochota pomoci, ale i negativní vlastnosti jako závist a snaha profitovat na úkor jiných, musí přece existovat velká různorodost postojů a ekonomických rozhodování.

To jestli se lidé řídí vlastním zájmem se stalo předmětem výzkumu i jiných ekonomů, jako například Adam Smith, který se snažil poukázat v lidském chování na rozvážnost a loajalitu, na jejich jednání při tržních podmínkách, přemýšlel i o situaci chudoby a hladomoru, stále ale etická část není ústředním tématem jeho práce.

Ekonomické uvažování a morální filosofie

Mluvíme-li o ekonomii, při které se zabýváme vlastním zájmem, vystane nám samostatný obor, ekonomie blahobytu, která prozatím na poli ekonomie všeobecně nezastává příliš významnou úlohu a odhady v ekonomii (prediktivní ekonomii) příliš neovlivňuje.

Ekonomie blahobytu a její myšlenky však prediktivní ekonomii ovlivňovat nesmějí, neboť za základ skutečné lidské činnosti se považuje pouze vlastní zájem, přičemž dopad etických úvah či hodnocení založených na teoriích ekonomie blahobytu se nebere v potaz“ str. 33

Při této příležitosti zmiňuje Sen také Paretovo optimum. Stav společnosti je optimální tehdy, nemůže-li se užitek jednoho člověka zvýšit aniž by se snížil užitek někoho jiného. Může tedy velmi snadno nastat situace, při které je ve společnosti velké množství lidí nadprůměrně bohatých a zároveň lidí, kteří a se pohybují na nebo dokonce za hranicí chudoby. Jestliže bychom tedy tento systém převedli do reality, bohatí lidé by nemuseli snížit svou životní úroveň aby následně byla zvýšena úroveň pro lidi chudé. Otázka rozdělování a přerozdělování bohatství je mnoha případech velmi sporná, majetkové rozdíly jsou markantní, společensky vyspělé státy se již celkem pravidelně potýkají s obrovským rozdílem stojícím mezi chudobou na předměstí a okázalým luxusem na straně druhé. Příkladem se může stát například situace v Rusku, převážně v Moskvě, kde zajisté platí, že velmi vyspělá metropole s prosperujícím obchodem není schopna podpořit okrajové čtvrti, kde se životní úroveň nepodobá té v centru ani omylem.

Je tedy otázkou, zda změna pozitivní pro společnost je vždy změnou pozitivní i pro jednotlivce. Efektivnost činnosti je postavena na základě užitku, následně vyvstanuvší základní teorém blahobytu.

Ekonomická volba je založena jen na konceptu chování motivovaného vlastním zájmem. Tento stav by se následně mohl vztáhnout k dokonale fungujícímu tržnímu prostředí. Společenská prospěšnost v tomto ohledu není definována s velkou pozorností, její změřitelnost se tedy opět stává kamenem úrazu. Srovnat mechanismy fungování konkurence se zdá jednodušší, informace se přináší samy o sobě, oproti tomu veřejné rozhodnutí nelze vyjádřit tak jednoduše. Optimalita zdrojů ale v tomto ohledu naráží ještě na jeden problém, a to problém jejich distribuce. Není vždy možné povznést se nad ekonomické a politické bariéry, které stojí v cestě úspěchu a rozvoji. Systém vlády v zemi, kde je ekonomie regulována a trh uzavřen tento tok rozhodně neumožňuje. Zdroje by měly být svobodně ekonomicky rozmístovány a přesměrovány.

Jestliže užitek postavíme do pozice, kdy je pro lidstvo jediným zdrojem hodnoty, znovu nás to staví před otázku, zda lze úspěch člověka posuzovat pouze na základě jeho blahobytu. Sen chápe člověka jako agenta, člena společnosti, který si v průběhu života formuje hodnoty a svému vlastnímu blahobytu se nemusí bezpodmínečně přizpůsobit.

„Jedinec se může cítit šťastnější a bohatší, pokud dosáhne toho, čeho dosáhnout chtěl – například pro svou rodinu, komunitu, třídu, stranu nebo z jakéhokoli jiného důvodu. Je také docela dobře možné, že se blahobyt jednice sníží právě v důsledku frustrace, není-li schopen dosáhnout toho, čeho dosáhnout chtěl. A to i v případě, že se tyto cíle neváží přímo k jeho blahobytu“ str. 42

Interpretace blahobytu, vycházející z užítku je složitá právě v tom ohledu, že definovat štěstí je ošemetné a racionálně špatně uchopitelné. To, jak lidé hodnotí svůj blahobyt je věcí spornou, závisí to zejména na situaci, ve které žijí. Nuzné poměry připravují lidem jakousi lepší rezistenci vůči nepříznivým vlivům.. Jejich chápání dobrých životních podmínek je jistě odlišné od vnímání blahobytu a jeho nedostatku ve vyšších vrstvách. Šťastný člověk ještě nutně neznamená člověk materiálně zabezpečený, žijící v blahobytu Sen kritizuje onu rovnici UŽITEK = BLAHOBYT zejména ze dvou důvodů.

Za prvé blahobyt není to jediné, čemu je hodnota připsána a za druhé blahobyt nemůže být prezentován jenom užitkem samotným.

Musíme se však v souvislosti s etikou důkladněji podívat na oblast práv aplikovaných ve společnosti společně s teorií blahobytu. Pojmeme-li do welfare ekonomie svobodu jednotlivce, museli bychom se k ekonomii blahobytu stavět více než odmítavě, právě z toho důvodu, že chce blahobyt společnosti jako takové a svoboda jednotlivce se může dostat do rozporu se svobodou skupiny, i kdyby tato svoboda vedla ke zlepšení podmínek všeobecně. Koncepce práv se ukazuje být nevýznamnou, současná ekonomie vycházející z jistých tradic neprojevuje dostatek zájmu. Zafungoval tedy i zde inženýrský přístup, o kterém Sen mluví na začátku své práce. V momentě, kdy je ve společnosti dodržování lidských práv důležité, welfare ekonomie se staví do opozice. Musí být tedy s touto teorií vytvořen kompromis, nemohou společně koexistovat v čisté podobě.

„ Je-li skutečné chování lidských bytostí dotčeno etickými úvahami (a ovlivňování jednání jednotlivce je koneckonců ústředním aspektem etiky), musí být ekonomie blahobytu a její úvahy dopad na skutečné chování, a musí být tedy také relevantní pro prediktivní ekonomii.“ Str 46

Poslední část knihy je zaměřena na systematické etické hodnocení a roli práv, svobody při tomto hodnocení. Pozornost se stáčí i na otázku, zda etické úvahy mají dopad na skutečné chování. Sluší se věnovat etice více prostoru, než tomu bylo doposud. Sen připouští pluralitu ve smyslu toho, že podchytit, jak ekonomicky či eticky prostor pro zkoumání je složité. Při hodnocení svobody s ohledem na blahobyt je zde vnitřní pluralita, která je ještě více markantní přesuneme-li se od svobody jednotlivce ke svobodě celé skupiny. Podle Sena se nemusí apelovat na jasné vymezení zkoumaného, lze podchytit i sporné aspekty a body, na základě čehož se rozšíří spektrum problematiky o další přínosný bod. Požaduje připustit „nekonzistentní soud“, čemuž se jaksi přirozeně klasická ekonomie zdráhá. Přičemž rozsah etických úvah by měl být pro ekonomii velice nosný, stejně tak jako by měly mít své místo v ekonomii blahobytu.

Není zde Senem dáno dogma, které nutí přijmout etické úvahy v celé své šíři za vlastní, jen se pokouší o rozšíření pohledu o celou škálu nových prvků a přístupů. Etika se do popředí dostává hlavně v oblasti práv, tam je jí poskytnut alespon nějaký prostor, jelikož práva fungují spíše jako omezení pro ostatní, která je třeba respektovat. Zmiňuje v tomto bodě Nozickovu teorii, nárokový systém jednotlivých práv který se zdá být logicky fungující a opodstatněný.¹¹

Závěrem ke knize Etika a ekonomie je pro mě informace, že pokud se ekonomie blahobytu bude více věnovat lidským tématům, problematice práv a komplexně je do svého pohledu zahrne, bude to jistě přínosné jak pro ni, tak pro jedince jako takové. Bude tak navázán bližší kontakt s ekonomii „inženýrskou“ a komunikace těchto vědních disciplín bude otevřenější.

¹¹ [Robert Nozick](#), práce na doktríně přirozených práv, podle této teorie je základní morální pravdou, že lidské bytosti mohou klást oprávněné a závažné požadavky na spravedlnost jedněch vůči druhým, vůči společnosti a státu.

1.5 John Rawls jako inspirace pro A. Sena

John Rawls byl pro Senovu práci inspirací právě kvůli svému pohledu na lidskou svobodu a spravedlnost v ní. Jeho koncepce spravedlnosti¹² si vysloužila jak velký obdiv, tak velkou kritiku. Předpokládá, že společnost je strukturována tak, že vychází z určitého původní stavu, situace, která je následně osou pro její další rozvoj. Nastolené principy tvoří koncepci, řád, platný jednou provždy. Nastolená situace je jediná spravedlivá, jelikož je přijata osobami, které se snažily maximalizovat své vlastní zájmy při počátečním rovném výchozím vztahu. Lidé jsou tedy rozhodnuti, co je pro ně spravedlivé a podle toho budou v budoucnu jednat.

Každá osoba má stejné právo na adekvátní soustavu stejných základních svobod, jež je slučitelná se soustavou svobod pro všechny. V situaci, kdy se objeví sociální nebo ekonomické nerovnosti, je třeba přihlídnout ke dvěma podmínkám, a to, že všichni budou mít stejnou příležitost a za druhé musí být východisko nastaveno tak, aby pomáhalo těm členům společnosti, kteří jsou znevýhodněni. Je sporné, zda tyto dvě premisy mohou fungovat spolu či proti sobě.

¹² Princip spravedlnosti (justice as fairness) nebo princip rozdílnosti (principles of difference) jsou základními body Rawlsovy práce, na jejich základu postavil své úvahy, mluví o nich jako o principech, které mají zastávat důležité místo v politické etice

1.6 Osobnost Adama Smithe, jeho přínos pro dílo Amartya Sena

Osobnost A.Smithe lze charakterizovat jako morálního filosofa a významného ekonoma. Zásadní přínos na pole ekonomie byl pro Amartya Sena důležitým, k jeho práci se často vracel a těžil z ní. Přístup A. Smithe k politické ekonomii a otázkám morálky byly Senovy natolik blízké, že na nich postavil svou vlastní filosofii a názorovou školu. Dvě nejvýznamnější díla Adama Smitha použiji k tomu, abych jeho práci rozdělila na dvě významné kapitoly, a to ekonomickou a filosoficko-etickou.

Ve filosofické větvi zastává nejvýznamnější roli kniha- The Theory of Moral Sentiment, Teorie morálního sentimentu.

1 - Ve svém filosofickém hledání se Smith věnuje emocím, ctnosti, spravedlnosti, prožitky. Chápe lidství jako účast na tomto světě, jako hereckou roli, kterou uplatňujeme vůči ostatním a stejně tak oni vůči nám. Lidé jsou od sebe odděleni, tvoří samostatné entity, vytváří si obraz sebe sama ve světě plném ostatních pozorovatelů. Účelem pozorování by se mělo stát to, že se jednou stane nezúčastněným pozorovatelem dění. Smith tvrdí, že je třeba rozlišovat mezi emocemi a morálními city jako dvěma oddělitelné projevy. Morální pravidla se vytvářejí pozorováním jednotlivostí a neustálým posunem, vývojem světa. Jsou určitou vodící čarou našeho chování. Morální reflexe není jen výběr nejvhodnějších pravidel, jde i o vztah k celkovému výsledku, morálnímu soudu. Smithova teorie ctností je základem pro politickou ekonomii, teorii politiky a přírodní právní vědy. Ctnost spočívá ve správném řízení každého z typů imaginativních vášní (ty typy jsou tři: nesociální, sociální, sobecké).

Otázku, co je dobré či špatné lze odpovědět pouze ze znalostí všech relevantních podmínek. Divák soudí situaci podle dvou aspektů: prvním je vhodnost emocí vzhledem k situaci, druhým aspektem je míra dobra nebo zla, které daná akce způsobuje. Míra přijetí určité akce se tak sestává ze dvou emocí pozorovatele: přímé sympatie s chováním herce a nepřímé sympatie z vděčnosti, která souvisí

s dopadem akce na něj samotného. Vlastní prospěch v této situaci nezavrhuje, bere jej plně v potaz.

Smith ale zároveň mluví o tom, že princip morálky se nemůže stát dogmatickým a platným do budoucna, když není provázen pocitem dobře vykonaného díla, sebechválou. Pozitivní pocit je tvůrcem budoucího. Smith jako filosof těží z každodenního života, preferuje životní postoje oproti filosofickým systémům a lidský prožitek je pro něj v jeho přístupu velmi důležitým.

An Inquiry in to the Nature and Cause of the Wealth of Nations, Bohatství národů, uvozuje jeho ekonomické bádání, tedy i druhou profesionální cestu. Bohatství národů se stalo na svou dobu opravdu převratným dílem. Adam Smith posbíral tehdejší ekonomické liberální názory, k nim přidal svoje poznatky a zkušenosti a z toho všeho vytvořil ucelený ekonomický systém. Smith touto knihou položil základy nové vědy - politické ekonomie. V tomto převratném díle si Smith pokládá zásadní otázku, stejně tak, jako jeho předchůdci: co je zdrojem bohatství národa? Odpověď nachází, postupným rozborem mnoha situací a teorií, úplně někde jinde než merkantilisté. Bohatství národa je podle něj souhrnem individuálních bohatství. Bohatství národa roste tehdy, pokud rostou jednotlivá individuální bohatství jednotlivců. Bohatství jednotlivce roste jen jeho vlastním úsilím, prací, motivací, spořením a investováním. Žádná vládní politika nemůže tedy nahradit individuální snažení jednotlivce. Podobné zásahy státu, jaké prosazovali merkantilisté jen úsilí jednotlivců tlumí a demotivují je.

Druhým významným poznatkem, který Smith prezentoval ve své knize, bylo poznání mechanismů národního trhu. Chování na trhu není chaotické, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale řídí se podobnými mechanismy, jakými se řídí příroda. Pokud se tedy jedna z hodnot vychýlí, v systému je navozen soulad samovolně, zapracuje neviditelná síla. Hospodářský systém má tedy svůj řád a je schopen sám se obnovovat. Pracuje v něm tzv. neviditelná ruka trhu, která je mnohem silnější, intuitivnější a opatrnější, než neviditelná ruka státu.

U Smithovy neviditelné ruky lze odlišit aspekt etický od analytického. Etika neviditelné ruky spočívá v poznání, že sobectví samo o sobě nemusí být z morálního hlediska špatné a odsouzeníhodné. V systému laissez faire (nechat činit), kde svobodní jednotlivci ve vzájemné konkurenci sledují vlastní zájem, maximalizují jej, vede toto jejich konání nakonec k výsledku, ke zvětšování blahobytu všech. Morálka individuálního sobectví není tedy v rozporu s morálkou vzájemné pomoci. "Vzájemná pomoc" má totiž podobu dělby práce a směny, ale (předem nezamýšleným) důsledkem sledování vlastních zájmů. Ve Smithově ekonomii je morální filosofie pevně ukotvena. Pozornost věnoval například etice neviditelné ruky trhu nebo etice dobročinnosti, o které smýšlel jako o vlastnosti blízké všem lidem. Viděl v nich dokonce uspořádání společnosti. Kniha Bohatství národů se však z největší části věnuje etice vlastního prospěchu, kterou pokládá za nejpřirozenější lidskou vlastnost. Etika dobročinnosti a etika vlastního prospěchu jsou odlišné principy lidského chování.

Neviditelná ruka trhu má též svůj aspekt analytický: ukazuje nám, jakým způsobem vede sledování vlastního zájmu k dosahování společenského zájmu, k ekonomické efektivnosti a k růstu. Není tedy nic jiného než proces konkurence. Působení konkurence na trzích vede k tomu, že výrobní zdroje jsou rozmístřovány efektivně. Znovu se tedy setkáváme s názorem, který zastával i Sen, a to, že pokus o zlepšení životních podmínek je jaksí determinován otevřeností trhu a dostatkem výrobních zdrojů. Svoboda člověka činit co se mu zachce a především směřovat k svému prospěchu není cizí ani jednomu autorovi, jejich postavení se ještě pokusím vysvětlit později.

„Člověk je však skoro stále závislý na pomoci svých bližních, a tu ovšem nemůže očekávat pouze od jejich dobré vůle. Mnohem spíše dosáhne svého tehdy, dokáže-li využít ve svůj prospěch jejich sebelásky a ukázat jim, že udělat pro něho to, co žád, je v jejich vlastním zájmu. Nabízí-li, kdo druhému jakýkoli výměnný obchod,

navrhuje toto: Dej mi, co potřebuji já, a já ti dám, co potřebuješ ty. To je smysl každé takové nabídky. A takto také získáváme jeden od druhého valnou většinu oněch úsluh, které potřebujeme. Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít...“

Bohatství národů, sv.1., Kapitola II. , str.38:

Smithův ideál přirozené svobody však nelze redukovat na pouhý laissez faire, v němž má stát postavení nanejvýš jakéhosi "nočního hlídače", chránícího soukromý majetek a bezpečnost obyvatel. Vedle laissez faire spočívá Smithův systém přirozené svobody na institucích, které zajišťují spravedlnost, a pod pojem "spravedlnost" snad zahrnoval i ochranu volné konkurence před zájmovými skupinami výrobců. Přesto však za hlavní hráz vůči monopolizujícím snahám výrobců považoval velký trh, který je daleko odolnější proti dohodám výrobců nežli trhy malé a izolované. Smithova obhajoba laissez faire se převážně nesla ve znamení obhajoby svobody obchodu.

Názorová podobnost a rozdílnost mezi Smithem a Senem podle mého názoru stojí převážně na těchto bodech.

1. ČLOVĚK JAKO AKTIVNÍ HYBATEL DĚJE

Oba ekonomové chápou činnost člověka, ať už ekonomickou či všeobecně lidskou, jako cosi aktivního, vnášejícího dynamiku do prostoru zkoumání. Člověk sám se schopen ovlivnit své okolí a prostředí, ve kterém vytváří hodnoty. Pro Sena je entitou, která má být zahrnuta do zkoumání v oblasti ekonomie a zároveň je lidská podstata jeho přístupu vlastní, neobešel by se bez ní. Pro Smithe je osobností, která jedná na základě vlastního uvážení, co mu přinese užitek a

zároveň nevylučuje, že se člověk řídí ve svém chování vyššími hodnotami, na kterých jeho vlastní zájem nemusí příliš záviset. V obou případech jde tedy o člověka, který je schopen bořit dogmata ve vědě, stavět mosty přes již neplatné ekonomické názory, negovat a podporovat.

2. ČLOVĚK JAKO ČINITEL BLAHOBYTU

Je vysoce pravděpodobné, že jakmile je ekonom zaměřen na lidskou stránku věci ve svém bádání, musí dojít ke spojitosti ekonomických preferencí a morálního chování. Sen vidí člověka jako agenta, který spojuje určitou svobodu volby a jednání i se svobodou celku, ke kterému náleží. Je tedy schopen zříci se svých individuálních potřeb na úkor prospěchu celku, pouze ale za předpokladu, že jemu samotnému z tohoto jednání poplynou stejné výhody.

Smith naopak příkládá ekonomickému chování v oblasti vlastního dobra větší význam, neboť chápe člověka jako individualitu vedenou sobeckými cíly, které ale stejně nakonec směřují k blahobytu všech, jaksí mimovolně. Prospěch z chování si tedy uvědomují oba ekonomové stejně, rozdílná je ale cesta, jak je blahobytu nabýváno.

3. ČLOVĚK A MORÁLKA, SPRAVEDLNOST

Zatímco pro Smithe přichází osoba na svět jako čistá, s danými předpoklady k tomu činit dobro či zlo, Sen je k lidskému chování daleko více kritický. S ohledem na dobu, ve které žije a prostředí, ve kterém vyrůstal se setkává s negativními jevy ve společnosti a tyto jevy oné společnosti také dává za vinu. Vysloužil si přezdívku „kladivo na hladomor“, jelikož apeluje na řešení tohoto problému mnohem více, než je zvykem. Globalizace přináší v oblasti mezilidských vztahů novou situaci, narušuje charakteristické hranice státních útvarů, člověk je více materiálně orientován a jeho chování tomu může napovídat. Pro Smithe i pro Sena je úcta a ctnost hodnotou trvalou, určující. Lidstvo se chová ekonomicky na základě preferencí, tyto preference však nelze pojmovat jako určující celkově. Preference jsou důkazem toho, že se snažíme o

maximální míru spokojenosti v osobním životě, z hlediska morálky je nám ale dáno, abychom byli seznámeni i se situací celkovou a byli schopni pro dobro všech něco udělat.

Nastolení spravedlivé společnosti se, i přesto, že o to je usilováno, jeví zdát jako vzdálená vize. Otázku, kterou si kladl Sen je to, zda je spravedlnost aplikována individuálně na jedince nebo, zda by spravedlivé jednání mělo být vztaženo na celou skupinu. To, co je dobré pro jedince by mělo být dobré i pro společnost. Je tomu však opravdu tak? V souvislosti s ekonomickým pohledem Smithe je dobro jednotlivce automaticky vytváří dobro pro celou skutečnost a jestliže se lidé budou posuzovat spravedlivě, i celé skupina lidí bude jednat spravedlivě vůči skupině jiné.

4. ČLOVĚK A CHUDOBA

Chudoba a hlad existují ve světě ekonoma Sena, tedy ve století dvacátém a dvacátém prvním, stejně tak, jako existovaly ve století osmnáctém, kdy tvořil A. Smith. Tehdy byla chudoba brána jako cosi normálního, přirozeného, ať již z nedostatku informací o dalších částech světa, či čistě z principu přijímání lidského života takový jaký je. Pro Smithe byla cesta z chudoby jednodušší právě proto, že ji z části nechápe jen jako deprivaci ekonomickou, ale také jako dopad sociální izolace a psychických nesnází člověka. Vidí ji jako celosvětově rozšířenou, nepovažuje však za nutné ji klást na první místo z hlediska problematiky. Rozpor mezi ním s cestou Amartyy Seny je poté markantní hlavně z pohledu státního zasahování do této problematiky. Smithova laissez faire nechá ekonomiku činit, stejně tak lidi pracovat, ale pokud tento model, přestane fungovat, mlčí o tom, jak by se měl zachovat stát, nebo alespoň společnost. Sen se velmi drží konceptu, ve kterém požaduje po státu jak demokratické vedení, tak pomoc potřebným. Současně s globalizací světa se neomezuje jen na stát jako takový, snaží se cestu vidět v univerzálním měřítku, shodné pro všechny země. Chudoba se stala základním tématem jeho práce, u Smithe toto téma nepatří k těm stěžejním.

1.7 Ekonomie blahobytu ve světě a její hlavní představitelé

Jednoduchá charakteristika ekonomie blahobytu zní: *Odvětví ekonomie, která se snaží používat techniky aplikované v mikroekonomii k prozkoumání efektivnosti ekonomického chování a distribucí příjmů, která s tímto souvisí.* Jde především o maximalizaci společenského blahobytu tím, že jsou podrobně prozkoumány ekonomické aktivity jedince, aby bylo dosaženo růstu celé společnosti. Základní tezí welfare ekonomie je tvrzení, že člověk je základní jednotkou v přístupu k blahobytu. Jedince sám je schopen nejlépe zvážit, co pro něj blahobyt znamená a jakým způsobem ho chce dosáhnout. Ekonomie blahobytu předpokládá, že člověk chce lepší a lepší životní podmínky a na jeho jednání lze ekonomicky podchytit a změřit. Teorie blahobytu je se jménem Amartya Sen v současnosti spjata velmi významně, z významných představitelů bychom neměli opomenout jména jako: A. C.PIGOU, F.Y EDGEWORTH, J.BENTHAM, V.PARETO, J.R.HICKS, T.KALDOR.

Arthur Cecil Pigou

Zakladatel cambridgeské větve neoklasické školy se zcela neztotožnil s názorem laissez faire. Uznával jej sice jako základní princip pro fungování tržní ekonomiky, vystupoval ale i na podporu vládních aktivit, které měly zmírňovat nerovnosti, odstraňovat monopoly a korigovat, neboť tato tržní selhání brání maximalizaci společenského blahobytu. Státní intervence v situaci selhání byly tedy vítané a potřebné.

Základ teorii blahobytu položil A. C. Pigou svým dílem „The Economics of Welfare“ (1920). Podle něj, welfare teorie představuje soubor mikroekonomických teorií hledajících odpověď na otázku, která ekonomická situace z několika možných, z nichž každá jinak rozděluje zdroje a příjmy, je nejlepší. Selhání trhu je v ekonomii blahobytu definováno jako odchylka od celkové ekonomické rovnováhy – Paretova optima. Pigou se podrobně zabýval

vlivem externalit na tržní ekonomiku a způsoby, kterými lze působení negativních externalit eliminovat.

John Richard Hicks

Držitel Nobelovy ceny za ekonomii (1972) díky příspěvku k teorii všeobecné rovnováhy a teorii blahobytu. Neoklasický ekonom orientovaný ve své práci na odkaz lausannské školy. Zásadou J. R. Hickse do povědomí anglicky mluvících ekonomů proniká metodologie celkové ekonomické rovnováhy zakladatele lausannské školy L. M. E. Walras, je elitním ekonomem, jehož názoru jsou již dlouhou dobu považovány za základy při výuce ekonomie a ekonomické teorie.

Vytvořil konkrétnější rovnice, na jejichž základě se dal popsat celý systém ekonomických ukazatelů a rozšířena možnost studovat efekty v rámci systému, generované vnějšími impulsy. Model byl schopen ukázat, jak se změny veličin, jakými jsou úroda, spotřebitelské záliby a cenové expektace podnikatelů, šíří celým ekonomickým systémem a ovlivňují ceny, výrobu, zaměstnanost, úrokové míry. Vznikla tedy křivka IS –LM.¹³

Rozvinul existující teorie spotřeby a výroby, teorie kapitálu o ohledem na maximalizaci zisku. J. R. Hicks dále náleží k zakladatelům nové teorie blahobytu, kde navazuje na pozitivní vymezení ekonomie bez hodnotících soudů u L. Ch.

¹³ Model IS-LM byl vytvořen v roce 1937, navazuje na model agregátní poptávka- agregátní výdaje. Jednou z hlavních změn je rozšíření množiny faktorů, které ovlivňují agregátní poptávku, o úrokovou míru. Model se zabývá se sledováním interakce na trzích aktiv a statků. Úroková míra a výstup jsou určeny na základě vyrovnávacího procesu na obou trzích. Tento model přinesl nové možnosti analýzy. Umožnil ukázat vliv monetární politiky na ekonomiku, vliv fiskální politiky na rozdělení agregátní poptávky mezi spotřebu a investice

Model je založen na těchto křivkách:

Křivka IS (investice=úspory) je množinou bodů $[Y, i]$ při kterých se plánované výdaje rovnají důchodu, tedy množinou rovnovážných stavů na trhu statků. Lze ji též interpretovat jako stav, kdy se investice rovnají úsporám.

Křivka LM (nabídka peněz=poptávka po penězích) je množinou kombinací $[Y, i]$ při kterých je trh peněz v rovnováze.

/ www.orionsoft.cz /

Robbinse a vychází z kategorie Paretova optima.), známým se stal také „Hicks-Kaldorův kompenzační test,¹⁴

Hlavními příspěvky jsou díla: Theory of Wages (1932, 1963); Value and Capital. An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory (kniha, 1939, 1953); A Contribution to the Theory of the Trade Cycle (kniha, 1950); A Revision of Demand Theory (kniha, 1950); Capital and Growth (kniha, 1965); Critical Essays in Monetary Theory (kniha, 1967);; The Mainspring of Economic Growth (The Swedish Journal of Economics, 1973, č. 4); The Crisis in Keynesian Economics (kniha, 1975); Causality in Economics (kniha, 1979);

Vilfredo Pareto

Italský sociolog a ekonom, narozen v Itálii. Jako ekonom se proslavil zvláště svým přístupem protidemokratickým a protiliberálním. Nabyt přesvědčení, že pro zachování a zajištění dobrého sociálního života je třeba násilí a moci. Vzhledem k těmto názorům se stal jakýmsi prorokem fašismu, aniž by stačil zaujmout stanovisko k událostem, které následovaly po jeho smrti. V oblasti sociologie se proslavil svojí teorií elit, která spočívá na cyklickém střídání moci mezi vrstvami obyvatelstva při použití násilných prostředků. Rozdělení na vládnoucí a nevládnoucí elitu doprovází ještě vnitřní členění například na elitu politickou, duchovní, průmyslovou, obchodní.

V ekonomii bylo jednou ze stěžejních Paretových idejí pojetí společnosti jako systému, který je ve stavu postupně narušované a obnovované rovnováhy. Změny v jedné části systému vyvolají okamžitě změny v dalších jeho částech, celý systém se dostává do pohybu, dokud se opět neobnoví „*dynamická rovnováha*“.

¹⁴ Kaldor-Hicks test spojený s otázkou efektivity se stal cestou, jak posuzovat změny v produkci nebo distribuci vzhledem k Paretově optimu. Podle Kaldora je situace v pořádku, když ti, kdo získávají jsou schopni nahradit něco těm, kdo ztrácejí. U Hickse je zase důležité to, že posléze ztrácející nejsou schopni ztrátu kompenzovat získávajícím. Jestliže se obě kritéria shodnou a není dalšího rozporu mezi získávajícími a ztrácejícími, celková aktivita se posune k Paretovu kritériu a nadále funguje. Mluvíme poté o Scitovského kritériu.

Z hlediska mé práce je ale nejstěžejnějším bodem Paterova optimalita, o které mluví Sen v knize Etika a Ekonomie. Teorie stojí na základech tvrzení, že ekonomická volba je založena výhradně na chování motivovaného vlastním zájmem. Jako jeden ze zakladatelů neoklasické školy vytvořil mnoho pojmů, jako je Paterova redistribuce, neporovnatelnost, podmínky. Byl vytvořen soubor předpokladů, díky nimž se nahlíží na tržní mechanismus, ale které se zároveň vztahují na kvalitu společenského života. Jednotlivec je v Paretově chápání, podobně jako je tomu u Smithe chápán jako osoba usilující o maximalizaci své vlastní užitečnosti, spokojenosti. Na základě racionálního úsudku volí prostředky k tomu, aby této maximalizace dosáhl. Společenský život se tak stává výsledkem agregace racionálních rozhodnutí individua. Jejich vzájemné působení na dokonale konkurenčním trhu dává prostor k dosažení maximálního blahobytu.

Úvahy, na nichž je tato optimalita postavena pramení pravděpodobně z přemýšlení o tom, zda je možné odměnit jednoho člověka, aniž bychom jiného naším konáním poškodili. Optimální situace je tedy ta, ve které jsou zdroje a výstupy ekonomiky využity takovým způsobem, že není nutná další akce, která by někoho dalšího poškodila.

Užitek člověka se nemůže zvýšit, aniž by se snížil užitek někoho jiného.

Základní pravidla, která jsou v optimalitě obsažena jsou následující:

- 1- Mezní míra náhrady při spotřebě musí být stejná u všech spotřebitelů. V tomto poměru může spotřebitel zaměnit jedno zboží za druhé, aniž by se jeho situace zhoršila.
- 2- Jeden výrobní faktor může být nahrazen jiným a úroveň výstupu zůstane stejná.
- 3- Ekonomika celkově musí snížit výrobu jednoho statku, aby mohla zvýšit produkci něčeho jiného.

Toto kritérium je považováno za příklady objektivního kritéria, jestliže se snažíme o posouzení obecného blaha. Z hlediska etického, a to tedy i z hlediska , které zastával Amartya Sen zde ale existuje jeden sporný bod. Situace ve společnosti může splňovat Paterovo optimum i za předpokladu, že někteří lidé budou žít v extrémní chudobě a jiní v luxusu. Jedná se tedy o určitým způsobem zúžený pohled na celkovou problematiku, vyjadřující pouze vztahy ekonomické a lidský aspekt je odsunut do pozadí.

„Komplex lidské kultury, zejména duchovní zahrnující náboženství, filosofii, umění, vědu, politiku, právo je vystavěn a determinován na principech morálního charakteru. Ty jsou mnohdy v přímém rozporu s logikou ekonomických zájmů, modifikují je a limitují jejich působnost. Kvalita společnosti je určována silou její morální legitimacy, která určuje její charakter a nikoliv pouze ekonomickými ukazateli“

Globalizace, etika, ekonomika, I. Rohný, L.Lacina str. 79,

Z citace vyplývá, že lidský faktor je posunut do pozadí, jak o tom mluví i Sen. Preference člověka jsou vytvářeny i vlivem jeho sociálního prostředí. Paretovo optimum by se tedy dalo z pohledu A. Sena, ačkoliv o něm mluví, kritizovat hlavně proto, že se zabývá pouze oblastí užitku jednotlivce a problematice přerozdělování, která s oním užitekem statků souvisí se nevěnuje vůbec. Stav společnosti podle Pareta tak může být pouze ideálním, smyšleným, nevypovídá o jeho reálném charakteru, objevuje se mnoho kritických hlasů.

1.8 DÍLO Nerovnost prozkoumána Inequality reexamined

Kniha, jež vzešla z rukou Amartya Sena, se stala velmi významnou právě vzhledem k problematice, kterou se zabývá. Jak již bylo mnohokrát zmíněno v biografii, Amartya Sen, jako bedlivý pozorovatel Velkého bengálského hladomoru se zaměřil na otázku lidských příležitostí a rovnosti v tomto světě. Jeho pohled se znovu zásadně liší od ostatních ekonomických směrů, jelikož v jeho koncepci se pohlíží na člověka jako na samostatnou entitu, která, ať již žije v zemi ekonomického blahobytu, či za hranicí chudoby, je stále schopna se rozhodovat na základě vlastního uvážení a jejíž hodnoty se stávají výchozími pro řešení mnoha dalších náležitostí.

Je zřejmé, a tato vize již byla nastíněna mnohokrát, že lidstvo by mělo sledovat jistý směr v oblasti ekonomického růstu a jejich potřeby by v tomto směru měly být uspokojeny. Jak ale lze k ekonomickým rozměrům věci přidat ještě pohled sociální, otázky z lidských práv a obyčejného lidského života ?

Rovnost¹⁵ jako velmi často používaný pojem se v těchto otázkách stává místem, nad kterým se Sen hluboce zamýšlí. V čem si mají být lidé rovni? V přístupu k finančním prostředkům, ve svých právech, povinnostech, ve svém jednání k sobě samým, ve svých životních osudech? Je zřejmé, že celosvětově se stává největším ohniskem zájmu otázka ekonomická, podložená mnoha teoriemi či spekulacemi, na ostatní aspekty věci se často opomíná, i když ne zcela právem. Je jasné, že jako lidské pokolení jsme hluboce rozdílní, ať už jako rozdílnost chápeme náboženské, kulturní nebo sociální poměry. Samozřejmě, že příkladů můžeme jmenovat nespočetně. Společenské zázemí, náchylnost k nemocem, míru empatie, tradice, hodnoty, životní standart. To, na co se snaží poukázat Amartya

¹⁵ Normativní teorie a otázka rovnosti se objevuje i u Dworkina, Thomase Nagela, Thomase Scanlona, Jamese Buchanona a dalších vědců.

Sen je zejména to, že jen při uvědomění si rozdílnosti se můžeme dopracovat k jakési jednotě či rovnosti.

„Human diversity is no secondary complication, to be ignored or to be introduced later on, it is a fundamental aspect of our interest in equality.“

„Lidská rozdílnost není druhotnou překážkou, která má být ignorována nebo odsunuta na později, je to bezpodmínečný aspekt v našem zájmu o svobodu“
Strana 40

Jak již bylo řečeno, nerovnost je posuzována ve světě hlavně podle příjmu, bohatství, štěstí, příležitostí, zdraví. Záleží tedy na tom, jaké proměnné si pro své posuzování vybereme. V důsledku je přece velmi jednoduché oznámit, že Spojené Státy Americké lze považovat za svobodnou zemi plnou rovných příležitostí, vezmeme-li v potaz pouze její ekonomickou stabilitu a zázemí, jinak je toto tvrzení velmi irelevantní. Existuje tudíž určitá vnitřní pluralita, která hraje roli a zároveň také musí být vymezen prostor, ve kterém chceme rovnost, či nerovnost zkoumat. Jako příklad by nám v tomto případě mohla posloužit tradiční situace. Příjem, či plat, který je stejný pro více příjemců vede k jinému druhu majetkových poměrů, chcete-li, každý člověk se může stát jinak bohatým. Záleží jen na něm, jak se svou finanční hotovostí naloží. Lidé, kteří jsou stejně bohatí nemají ale stejně tak zaručeno, že budou ve svých životech stejně šťastní. Celkem vzato, to, že se lidé snaží splnit své požadavky a dosáhnout určitých cílů znamená, že k tomu individuálně využívají svých možností volby. Osobní volby.

Jestliže se tedy zaměříme na svobodu volby, je jasné, že příležitosti zvolit správně a špatně jsou lidstvu dány jako neodpíratelná hodnota, jednání musí zapříčinit následek, akce předchází reakci. Dva lidé disponující stejným druhem prostředků se mohou, a většinou se tak i stane, dostat každý k jinému výsledku. Chudoba se v tomto ohledu stává situací, ve které lidé nejsou schopni naplňovat ani základní potřeby, nemají tedy ani volbu ve svém konání. Jejich snaha o přežití je eliminována na základní lidské potřeby a zároveň ani ty jim nejsou poskytnuty

nebo si je nedokáží opatřit. Při tomto pohledu na chudobu je tedy zřejmé, že její dopad může být jak absolutní, tak velmi relativní, její chápání velmi odlišné v bohaté a chudé zemi a její vznik může stát na velmi rozdílných základech.

Sen je přesvědčen, že pro posuzování rovnosti mezi lidmi je třeba určitý prostor, i když není pevně ohraničen, a jestliže ohraničen je, nepotřebuje žádný specifický vzorec pro jeho pochopení. I v tomto prostoru pro posuzování je stále místo pro rozdílnost, možná právě proto se tato záležitost stává pro ekonomický pohled nezvladatelnou, jelikož nejde zasadit do pevných mezí a ohraničit matematickou funkcí.

K otázce tohoto prostoru se vyjadřoval ve svých úvahách i John Rawls, jehož princip odlišnosti byl založen hlavně na primárních prostředcích, ze kterých rovnosti vzešly, avšak i proti těmto názorům se snaží Sen postavit svou definici personální. V tomto ohledu můžeme vzít v potaz gender problematiku. Muži a ženy se mohou až zásadně lišit ve svých preferencích a potřebách, záleží zde v první řadě na úhlu pohledu, osobitě charakteristice státu, kulturních dispozicích.

Třídnost a gender

Společnost skládající se z mužů a žen je plná menších skupin, které tyto dvě pohlaví na základě rozdílných podmínek nezávisle tvoří. Rozdíly se objevují v oblastech příjmů, dosažitelného vzdělání, gramotnosti obecně, svobody a preferencí. Pokud bychom se zaměřili pouze na finanční stránku věci, nelze podle Sena pevně ohraničit, kdo z rodiny svým příjmem rodině přispívá více a tím pádem má větší zásluhy. Jak v evropských, tak v mnoha rozvojových zemích je nepsaným pravidlem, že hlavní přísun financí a prostředků obstarává mužská část rodiny, ženě je přidělena funkce jiná. Jaká tato funkce je je často předmětem sporů, tato otázka se stává v gender problematice ústřední, zasluhuje si tedy později detailnější prozkoumání.

Rozdílnost mezi pohlavími je vyčleněna velmi brzy, samotné rozdělení na holčičky a chlapečky promlouvá o situaci, která bude jistě následovat. Pro Sena je tato nerovnost markantní jak v zemích rozvojových, tak v ekonomicky vyspělých. Zatímco v prvním případě ženy čelí nedostatku příležitostí obdržet základní vzdělání, jsou vystaveny zneužívání a celkově vykazují vyšší úmrtnost než muži, v zemích vyspělých je problémem spíše finanční stránka věci, nedostatek prostoru pro vyjádření, omezené pracovní příležitosti. Ze srovnání zemí bohatých a chudých je jasné, že hrubý národní produkt nelze použít jako přímou úměru ukazatele úmrtnosti, jak by se dalo předpokládat. V potaz musí být v tomto případě brány také podmínky sociální, epidemiologické a vzdělání. V důsledku to tedy znamená, že schopnost člověka dosáhnout vzdělání, lékařské péče a dostatečného příjmu se neodvíjí jen podle toho, jak si jeho země stojí ekonomicky.

Nelišíme se o sebe jen zděděným bohatstvím, ale i charakterem osobnosti

Jestliže kniha pojednává o rovnosti, bylo by téměř nemožné, aby se nezaměřila i na svobodu jako takovou a nepozastavila se nad jejími hlavními body a úskalími. Hlavními body se v této kapitole staly otázky týkající se rozdělení svobody, její aplikace, právo volby jednotlivce a aplikace svobody na problémy moderní doby.

Amartya Sen v této kapitole rozděluje svobodu¹⁶ na dva typy. První z nich, takzvaná *Agency freedom* by se podle českého překladu dala pochopit jako svoboda celku, univerzálně aplikovatelná. Člověk jako agent podléhá určitému univerzálnímu řádu svobody a zároveň se uvnitř tohoto řádu daří udržet druhý typ svobody, což je *Well being freedom*.

Ta je chápána jako svoboda blahobytu, tedy vlastního osobního dobra. Tento vztah samozřejmě přináší mnohá úskalí, o tom ale až později. Lidstvo a člověk sám si ve svém životě stanovuje cíle a hodnoty, kterých by chtěl dosáhnout nebo

¹⁶ Problematické může být samo chápání svobody z hlediska její důležitosti. Mohli bychom se zaměřit na dva určující názory. První, že svoboda je chápána jako dobrá věc, kterou by lidé měli a mohli disponovat. Na druhou stranu může být svoboda nikoliv jako součást nějakého vyššího dobra, ale spíše jako jen v rámci společenského uspořádání. Věc, která zabraňuje páchání nepravostí a útlaku.

se k nim alespoň přiblížit, není ale pravidlem, že by člověk směřoval své hodnoty jen ke svému vlastnímu blahobytu. Mezi požadavky člověka se dá zahrnout jak osobní život, tak například prosperita vlastní země, její rozvoj, úspěšnost celé skupiny lidí. Stejně tak snaha dosáhnout něčeho může být pro člověka pouhou vizí nebo velmi silným hnacím motorem pro aktivní zapojení vlastních sil.

Agenturní princip svobody je jasně pochopitelný na tomto příkladě: Hodnoty, jichž si člověk cení a požaduje, mohou přicházet bez jeho vlastního přičinění, jen proto, že se staly hodnotami celého systému a jejich dosažení je v rámci všeobecného blahobytu žádoucí. Člověk si situaci, ve které dochází k naplnění tohoto společného cíle cenní. Žije-li člověk v zemi, kde se snižuje počet hladovějících, je to jistě potěšitelné, a to, kdo vlastně podal největší výkon k dosažení tohoto stavu se stává méně důležitým, jsou splněny předpoklady a cíle celé skupiny.

Sen v otázce svobody rozlišuje svobody jako takovou, a významy svobody.¹⁷ Každý člověk, agent, disponuje určitým počtem nebo množstvím svobod (budget), a reálně je zde velký rozdíl mezi zdroji, které nám ke svobodě pomáhají a svobodou jako takovou. Stručně řečeno, to čeho díky svobodě jsme schopni dosáhnout, není přímo úměrné zdrojům, které jsou nám pro dosahování takových cílů k dispozici¹⁸

Další otázkou, která se v textu objevuje je to, zde vůbec lze sloučit blahobyt s principy svobody. Svoboda volby má tu vlastnost, že jakmile u participantů tohoto děje poroste, může zapříčinit zmatení a dezorientaci. Je tedy třeba zaměřit se na situaci svobodné volby jako na fenomén, který může přinést do života úspěch, ale zároveň jako na stav, při kterém je člověk bezradný a zaskočený tím,

¹⁷ Rozdílnost mezi lidmi v tomto ohledu, tzv. interpersonal variation zahrnují do své práce např: Gasgupta, Osmani, Gopalan, Sukhatme

¹⁸ Svoboda jako perspektivní pojem se objevuje v názorech Karla Marxe. Jeho snahou bylo základní lidskou svobodu, svobodu rozvoje a aktivitu jednotlivců zahrnout pod jedno společné dobro. Podle něho mohou lidé dělat všechno, nemají podstatné vrozené dispozice vynikat v některém specifickém oboru.. každý může dělat vše.
Ke stejnému tématu, tedy k přístupu ke svobodě se vyjadřovali i: A.E.Buchanan, C. Taylor, G.A.Cohen

že veškeré jeho konání závisí pouze na něm a žádná vyšší instance není schopna ovlivnit jeho život. To, že člověk musí volit mezi mnoha alternativami se může stát velmi vyčerpávajícím. Záměrně jsem použila sloveso může stát, jelikož je třeba tuto hypotézu potvrdit, nebo ji alespoň vzít při posuzování svobody v úvahu.

Při použití příkladu by tato situace mohla být jasnější. V zemi, kde po velmi dlouhou dobu vládl komunistický režim je nastolena demokracie, obyvatelé by proto měli být potěšeni novým systémem a začít čerpat z jeho výhod. Samozřejmě by se ale objevili i jedinci, na které by tato změna měla téměř katastrofální dopad, jelikož by se nebyli schopni vyrovnat se se situací, ve které je jim dovoleno rozhodovat libovolně a hlavně naprosto svobodně.

Znovu se tedy objevuje otázka, která ze svobod, či agenturní nebo personální je lidstvu bližší a lépe aplikovatelná. Připustíme-li, že člověk disponuje jak kladnými tak negativními vlastnostmi, může nastat situace, ve které se člověk rozhodne především pro vlastní realizaci a hodnoty celé společnosti se v tom momentě stanou jaksi druhořadými. Lidstvo jako objekt je nerado zraňováno, z jistého pohledu se tedy dá svoboda všech postavit proti svobodě osobní. My nechceme být zranění, nechceme přijít o svá privilegia, která jsme si leckdy pracně vydobyli. Jestliže se máme rozhodnout mezi zákrokem proti ohrožení práv někoho jiného a pasivitou z důvodu strachu o svou vlastní existenci, často je to těžká volba.

Je samozřejmě také otázkou, zda v těchto momentech zafunguje více morální zásada vštípená kulturou, či osobní štěstí a hodnoty postavené velice vysoko na pomyslném žebříčku.

Rčení: Svoboda má končí tam, kde končí svobody někoho jiného. Situaci více druhů svobod se stává v podstatě neaplikovatelnou, museli bychom se na svobodu celkově podívat jako na skládačku malých jednotlivých svobod, které jsou přesně vymezené a tvořící pevný celek. Tyto svobody se ale ve skutečnosti překrývají, doplňují a negují.

„If the life without hassle is valued, and the frantic routine of custom decision taking is not treasured, the freedom to achieve the preferred form of life is not necessarily enhanced by a multiplication of trivial choices.“ Pg.63

„Jestliže je ceněn život bez boje a není oceňována rutina obyčejného rozhodování, není svoboda a dosažitelnost vybraného stylu života nutně rozsáhlejší větším množstvím základních voleb.“ Str.63

Otázka, zda nad svobodou člověka a jeho rovností s ostatními má stát vyšší kontrolu je jasná. Státní uspořádání či etický kodex jako takový je schopen vymoci dodržování lidských práv a snaží se zamezit zneužívání svobody jednotlivce pro účely jiné. Právo se stalo kontrolním orgánem nad lidskou svobodou. Systém kontroly a dohledu je aplikován, jelikož vlastně ani není možné, aby každý individuálně aplikoval vlastní svobodu a preference. Vznikl tedy určitý žebříček svobod a práv, který se snaží brát ohled na vzájemně se prolínající záležitosti.

Lidé s možností volby se zvolili život, který žijí, se vším co k němu v dnešní době patří a pokud si tímto životem zvýšíme svůj životní standart a budeme úspěšní záleží jen na nás.

V naší moci je změnit mnoho věcí, stále ale lidstvo bojuje s úkazy, které mu nelze připsat jako úspěch. Z jakého důvodu se takto děje může být zřejmé. Při dostatku svobody a možnosti volby vítězí často osobní preference, které samozřejmě nejsou postaveny mimo zákon a nelze tedy jedinci vytýkat, že volí materiální zázemí své, namísto toho, aby se zamyslel nad globálními problémy, které na lidstvo akutně doléhají jako takové. Jistou podstatnost lze nalézt i v množství moci, která je lidem poskytnuta. Když však ani ti, kdo mají moc věci změnit, jako například vláda, prezident, organizace, takto nečiní, proč by tak měl následně činit „obyčejný“ člověk? Při úvaze nad svobodou a možností volby můžeme získat optimistické vyhlídky, ale nemoci, hladomor a smrt jsou stále fenoménem, kvůli kterému se nad touto záležitostí zamýšlíme a která by měla být prioritní.

Chudoba a nadbytek

Jak již bylo řečeno, hladomor a bída se ve světě stávají palčivými důsledky špatného ekonomického zacházení s prostředky a mnohdy i špatnými politickými kroky.

To jakým způsobem se chudoba dnes posuzuje stojí za zmínku, neboť se tento systém hodnocení stal velmi neprůhledným a skýtá mnohé rezervy. Jestliže budeme hladomor a chudobu měřit ukazatelem, který poměřuje počet lidí pod hranicí chudoby v závislosti na celkovém počtu obyvatelstva, což je nejčastější praktikovaná metody, nebudeme schopni zjistit, jak dalece se lidé k této hranici chudoby blíží, či jak dalece jsou pod ní. Sen tvrdí, že vedení státu může mít při tomto způsobu měření snahu zaměřit se na „nejbohatší chudé“, kteří se mohou při pomoci velmi snadno dostat přes hranici chudoby a ze znepokojivé statistiky tak zmizet.

Stejně tak pokusíme-li se chudobu posuzovat z hlediska toho, kolik peněz a prostředků by bylo třeba do obyvatel investovat, aby se svými příjmy nad tuto pomyslnou hranici dostali. Tento systém pro změnu není schopen evidovat jakýkoliv tok kapitálu a prostředků nejnižšími vrstvami. Systém není schopen posoudit, zda je člověk momentálně chudý více, nebo, zda se jeho životní situace poměrně zlepšila. I v rámci chudoby jako takové existují podstatné rozdíly a podchytit tento fenomén se stalo předmětem hlubšího zkoumání A.Sena, což samozřejmě opět znamenalo pohled zejména lidský, skrývající se za statistickými údaji a čísly.¹⁹

Chudoba může být viděna jako neschopnost využívat prostředky, které jsou, či byly k dispozici. Všeobecná podpora chudých se soustředí hlavně na to, jak hladu a chudobě zamezit, poskytuje se tedy základní pomoc materiální, potravinová a

¹⁹ V zemích západní Evropy se velmi často objevuje chování nazvané jako kulturní zařazení, což v důsledku může znamenat, že lidé odmítají postavit se na pomoc lidem z jiné části světa, s jejich náboženstvím nebo hodnotami se neztotožňují, například muslimové, africké země..atd.

lékařská. Samotné provedení a následný průběh se stává vedlejším a opomíjeným. Pod jakýsi úpadek schopností obyvatelstva se dá schovat mnoho problémů, které by jinak mohly mít celkem jednoduché řešení. V těchto situacích stále nesmí být opomíjen fakt, že lidská schopnost nakládat s financemi a životními prostředky je různá, často může být až nezvyklá. Tj, že dobrá životní úroveň by mohla být dosažena, a přesto není.

„If Mr. Richman has a high income and he can buy whatever he needs, and still squanders the opportunities and ends up rather miserable, it would be odd to call him poor. Pg. 110

„Jestliže má pan Richman vysoký příjem a může si koupit cokoli chce a stále nedokáže využít příležitosti a skončí neslavně, bylo by zvláštní ho nazývat chudým“ str. 110

Nedostatek příjmu není tedy jediným důvodem chudoby ve světě.

„To have an inadequate income is not a meter of having an income level below the externally fixed poverty line, but to have an income below what is adequate for generating the specified levels of capabilities for the person in question“ pg.115

„Mít nestandardní příjem není mírou pro hranici příjmu pod linii extrémní chudoby, ale mít příjem pod hranicí toho, co je dostupné pro vytvoření daných schopností stojí za otázkou“ str.115

Jestliže bychom se tedy zaměřili pouze na příjmy, pohled by se zůžil jen na některé aspekty. Osobní situace, která se samozřejmě objevuje i v otázkách rovnosti by neměly zůstat opomenuty. Sociální faktory mají schopnost nakládat s příjmem kapitálu a jiných prostředků téměř zásadně. Například ženy stojí v mnoha společnostech v nevýhodě, jednoduše jen z toho důvodu, že nemají

právo rozhodovat o ekonomických situacích v rodině, jejich role je spatřována v úkolech naprosto odlišných.

Stejně tak v tomto případě hraje klíčovou roli věk, lokalita, porodnost, úmrtnost, nemocnost a jiné faktory. Lze připustit, že v zemích ekonomicky úspěšných se lidé potýkají s obtížemi tohoto typu velmi často, přílišné stáří, gramotnost či zdravotní handicap znesnadňují možnost obstarat si prostředky, oproti tomu v zemích Třetího světa může hladomor zasáhnout obyvatelstvo ve velkém počtu a tento počet může být závislý opravdu jen na jedné jediné veličině. Tyto okolnosti nemusejí v tomto případě nabýt takového významu.

„Muž z Harlemu má dnes menší šanci dožít se věku 40 let než průměrný obyvatel Bangladěše“

Například ve Spojených státech je hlad spojen s mnoha faktory, mezi kterými je příjem jen jedním z nich. Zdravotní stav souvisí se sociálním prostředím a přístupností zdravotnické péče, se strukturou a vzory v rodinně samotné a škálou jiných faktorů. Analýza této situace založená pouze na příjmu by znamenala vyřešit pouze polovinu problému. Otázku, kterou si položí obyčejný člověk, je to, jak je možné, že v ekonomicky úspěšné zemi mohou existovat tak propastné rozdíly, jako to, že někdo může opravdu hladovět, když jeho příjem je stále několikrát větší než obyvatel jiné země, kteří hlady ani zdaleka trpět nemusejí?

Vzhledem k současnému dění je třeba podotknout, že i v případě přírodní katastrofy, hurikánu, který postihl východní pobřeží Spojených států nastala obdobná situace. Situace, při které nikdo nečekal, že postižená oblast bude čelit akutnímu nedostatku jakýkoliv prostředků a pomoci. Myslím, že v tomto momentě si obyčejný člověk, Američan, zvyklý na určitý životní standard je schopen uvědomit, jak tenká je hranice mezi tím, být finančně zajištěn a tím, žádat stát o základní životní prostředky a čekat na pomoc jiných. Samozřejmě, že země jako Spojené státy Americké jsou schopny s touto situací naložit a vyvodit z ní náležité důsledky, i tak je ale důležité se nad tímto momentem zamyslet a pokud

možno jej reflektovat do ostatního světa. Situace ve světě je posléze nastíněna v kapitole Chudoba.

Stejně tak, jako chudoba patří do Senovy knihy i rovnost²⁰, či chcete-li nerovnost. Zdůrazňuje, proč je rovnost důležitá, zda to, že podmínky rovné nevedou společnost k většímu výkonu tyto nerovnosti nakonec překonávat. Schopnost něčeho dosáhnout ale podle Sena souvisí se svobodou a možností volby, čeho vlastně dosáhnout chci. Základní rovnost je snadno zneužitelný pojem, za který se může schovat jako požadavek politické ideologie, tak idea rovnosti čistě etická. Stanovení priorit v globálních měřítkách se zdá být cestou shody. Kdy je rovnost naplněna a respektována dostatečně kdy můžeme o společnosti říct, že žije podle ideje rovnosti a nemusí pro tento stav bojovat? Sen nevylučuje mnohostranný přístup k jediné ideje rovnosti, chápe, že každý má svoje opodstatnění a operuje v jiném prostředí.

„The need to admit incompleteness in inequality evaluation is inescapable“ pg 134

„Potřeba připustit neúplnost v oceňování nerovnosti je nevyhnutelná“ Str. 134

Pohled na problematiku rovnosti je v tomto směru tak široký, že je třeba stanovit prostor, ve kterém bude na rovnost pohlíženo. Reálně existuje potřeba hranic a omezení ať už mluvíme o čistých ekonomických datech, která bojují o svou věrohodnost, nebo při „obyčejných“ úvahách nad rovností.

Společně s nerovností přichází otázka efektivity v lidském počínání. Není důležitější mít svobodu něčeho dosáhnout, než něčeho reálně dosáhnout? Příležitost má být dána každému – toto tvrzení funguje jako cenný příměr výchozí pro celkový pohled na rovnost. Získat a ztratit je stále lepší než nezískat nic, protože k tomu ani není šance. Měřit možnosti a schopnosti lze přece také podle toho, co je uděláno a ne podle toho, co uděláno být mohlo. Otázka, kterou si Sen

²⁰ Douglas Rae v souvislosti s rovností mluví o tom, že je tento pojem přeplněn. Snaha o vyřešení problematiky rovnosti zapomíná pak na rovnost jako takovou. Idea rovnosti by neměla být prázdnou.

kladl je: Je svoboda volby ve společnosti ceněna jen jako výkonný element směřující k vyšším cílům, nebo i sama o sobě?

1.9 DÍLO Hladomor a chudoba: Esej o právech a nedostatku Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation

Titul knihy pana profesora Sena skrývá více informací, než by se mohlo na první pohled zdát. Sen se staví do opozice proti názoru, že hladomory na světě jsou zapříčiněny pouze velkým nárůstem obyvatelstva, v důsledku čehož země není schopna svou populaci nasytit, nebo v důsledku nedostatečného zásobování potravinami. Svoji domněnku podporuje studií čtyř velkých světových hladomorů²¹ – etiopský v roce 1972 -1974, hladomor v Bangladéši v roce 1974, hladomor sahelský 1968 a konečně Velký bengálský hladomor let 1943-44. Po výzkumu poukazuje na statistické výsledky, které jasně vypovídají o tom, že, i když byla distribuce potravin vyšší než v minulých letech, hladomor se stejně objevil. Relativně malá změna v oblasti zásobování potravinami může vést ke dramatickým změnám a připravit o život mnoho lidí. Ačkoliv je tento problém velice široký, Sen vidí zásadní východisko v adekvátních zásazích státu do oblasti soukromého podnikání a člověka chápe jako agenta, který je schopen nakládat s daným množstvím prostředků tak, aby mu stačily pro život.

²¹ 1769-70 Indie, nepřesný údaj: zemřelo 3 000 000 až 10 000 000 lidí.
1790-92 Indie, kanibalismus.
1803-04 západní Indie, sucho, válka.
1837-38 Indie, sucho. 800 000 mrtvých.
1866 Indie, 1 500 000 mrtvých.
1868-70 Indie, sucho. Po hladomoru následovala horečka.
1874-75 Asie, Minor, 150 000 mrtvých.
1876-78 Indie, sucho. 5 000 000 mrtvých.
1892-94 Čína, sucho. 1 000 000 mrtvých.
1896-97 Indie, sucho. Více než 5 000 000 mrtvých.
1899-1900 Indie, sucho. 3 250 000 mrtvých.
1920-21 severní Čína, sucho. 20 000 000 hladovějících, 500 000 mrtvých.
1928-29 Čína, 3 000 000 mrtvých.
1943 Rwanda, Urundi, 35 000-50 000 mrtvých.
1943-44 Indie, Bengálsko, 1 500 000 mrtvých.
1960-61 Kongo, válka.
1965 Indie, Bihar, sucho.
1968-74 Sahel, sucho. 500 000 lidí mrtvých.
1973 Etiopie, sucho. 100 000 mrtvých.
1974 Bangladéš, záplavy.
1974 Somálsko, sucho.
1983-85 Sahel, sucho. Hladovělo 22 000 000 lidí.

Předpokládá, že jedinci žijící v ekonomickém vztahu s ostatními si uvědomují své preference a snaží se dosáhnout vlastního blahobytu. Vlastní tedy zboží nebo prostředky, které k tomuto blahobytu patří. Pokud tomu tak není a člověk není schopen si vydělat vlastní prací tolik, aby uživil sebe a popřípadě vlastní rodinu, přichází hlad a posléze, dotkne-li se situace většího počtu lidí také hladovění a rozsáhlé hladomory. Země, ve které tato situace nastane by měla být schopna najít cestu z tohoto stavu tím, že nabídne veškeré své dostupné prostředky, pracovní sílu a služby tam, kde je potřeba. Docílí tím dodávky potravin tam, kde jsou nezbytně nutné a částečně se tím vyhne přečerpání vlastních malých zásob. Je všeobecně známo, že pokud je něčeho nedostatek, cena tohoto produktu se zvýší. Jakmile se tak stane v oblasti potravinové distribuce, situace se stává vážnou, jelikož lidé nedisponují takovou kupní silou, aby potraviny mohli skoupit. Je tedy nasnadě zamyslet se nejen nad tím, kolik potravin by bylo potřeba pro vyřešení situace týkající se hladomoru v noha zemích na světě, je zároveň potřeba se zamyslet nad dodávkami potravin a spojitostí s jinými ekonomickými, sociálními a ekologickými faktory.

Sen se domnívá, že světová ekonomika řízená přesnými pravidly má vliv i na oblast distribuce potravin a jejich cen. V některých situacích se ceny potravin mění následkem zdánlivě nesouvisících okolností, jako je vzrůst zaměstnanosti v dobách válečném stavu a potřeby produkce. Ceny potravin se tedy v některých situacích stávají pohyblivými a závislejšími na příjmu. Nasnadě je tedy zamyslet se nad kupní silou obyvatel. Například pokud si dělník je schopen ze svého platu obstarat základní potraviny, zabezpečit svou rodinu tak, aby se nedostala pod hranici chudoby, je jeho míra blahobytu sice sporná, ale jeho základní životní požadavky jsou uspokojeny. Jakmile se ale cena potravin na trhu zvýší, a to někdy i mnohonásobně, za situace, při které stejný vzestup nesleduje dělníkův lat, může nastat krizová situace a posun za hranici chudoby.

Míra příjmu utracená utraceného za jídlo by měla stoupat stejně pomalu, jako stoupá příjem celkový.

V zemích, které se s hladomorem setkaly, například Bangladéš, dospěla situace tak daleko, že za potraviny museli lidé utratit příjem celý. V málo vyspělých zemích jsou stále lidé nuceni, i když jejich země netrpí hladomorem, utratit více než jednu polovinu příjmu na potravinách. Jev, který se s nedostatkem potravin objevuje je hromadění. V době, kdy se riziko nedostatku zvyšuje, dochází ke hromadění potravin a toto hromadění je pak následně považováno za jev, který situace ještě více komplikuje a ztěžuje. Jestliže hladovění trvá delší dobu, ve společnosti dochází ke hromadění zbytku zásob na „horší časy“. V tomto ohledu apeluje Sen znovu na vládu země, aby pomohla s racionálním rozdělením prostředků a zásob. Měla by redistribuovat zásoby těm, kdo je nutně potřebují a zároveň myslet na budoucí spotřebu.

Otázkou hladomoru se Sen nezabývá jen v této knize, jako problém ji zapojuje do velké části svých úvah o dnešním světě, stává se však průkopníkem nového pohledu a názoru na tento nešťastný fenomén dnešní doby. Jelikož mě osobně připadá tato otázka více než alarmující, pokusím se nyní popsat situaci ve světovém měřítku a poskytnout základní informace a kroky, učiněné k zamezení hladu ve světě.

ČÁST II

CHUDOBA A NEROVNOST

Příčiny a následky, situace ve světě

2.1 Úvod do problematiky chudoby

Aby bylo možno srovnat míru chudoby v jednotlivých státech, je třeba určitého indexu. Tento index by měl být aplikován i v teorii sociálního výběru, jelikož je spjat s mírou blahobytu, která se prezentuje hodnoty ve společnosti. Senovi, po Antony Atkinsonovi* se podařilo přinést na tomto poli určité výsledky. Po roce 1970 se podařilo dokázat jistá souvislost mezi Lorenzovou křivkou²², popisující distribuci příjmu a Ginino Koeficientem²³, který měří nerovnosti v příjmech jako takových. Běžné měření chudoby nahlíží na podíl tohoto jevu ve společnosti. Ale tento pohled se ukázal jako nejasný. Hlavním aspektem, který chtěl Sen odkrýt bylo to, že neexistuje žádný monitorin mezi nejchudšími vrstvami, i když jejich příjem významně stoupl, aniž by se stále dostali na linii chudoby (poverty line).

Vznikl tedy nový vzorec $P=H.[I+(1-I) \cdot G]$, kdy G je Ginino koeficient, I je míra distribuce příjmu mezi 0-1 a H klasický vzorec pro měření. Vznikla tak situace, ve

²² **Lorenzova křivka (LC)** – přiřazuje poměrně rozděleným skupinám obyvatelstva (domácností) poměrná rozdělení důchodů mezi ně. Lorenzův graf vyjadřuje vztah mezi absolutní rovností (to vyjadřuje ideální Lorenzova křivka – znamená to, že všechny domácnosti dostávají stejný důchod), absolutní nerovností (to znamená, že jedna domácnost dostává všechny důchod) a skutečnou nerovností (to vyjadřuje skutečná Lorenzova křivka a ta vychází ze statistik).

²³ **Giniho koeficient** – poměřuje skutečnou Lorenzovu křivku s křivkou ideální. Poměřuje totiž rozdíl mezi plochou pod ideální Lorenzovou křivkou (plocha A) a plochou pod skutečnou Lorenzovou křivkou (plocha B) s plochou pod ideální křivkou. Giniho koeficient může mít hodnotu od 0 do 1. Čím se hodnota blíží k 0 tím se rozdělení blíží absolutně rovnostářskému a když se blíží k 1 tak se blíží k absolutní nerovnosti.

které je možno podchytit i situaci, ve které je nedostatek dat, jelikož v nejchudších regionech se tato data získávají jen velmi obtížně.²⁴

„The need for having distribution – sensitivity in measuring poverty seems to be widely excepted by now, and various other distribution – sensitive measures of poverty have also been suggested in theoretical literature, taking some inequality measures among the poor and using other mathematical forms of combination:“ pg. 106 Inequality Reexamined

„Potřeba citlivosti na distribuci při měření chudoby je nyní akceptována širokou veřejností a různá další měření citlivá k distribuci byla také zahrnuta do teoretické literatury, zahrnuje do sebe nerovnoměrná měření mezi chudými a používání matematických forem při kombinování.“ Str.106 Nerovnost prozkoumána

Hladomor jako projev chudoby je pro Sena dalším zdrojem inspirace, považuje za nutné zaměřit se nejen na množství potravin, které jsou k dispozici, ale i na jejich distribuci a zacházení s nimi. Problematika je dále prozkoumávána, se Senem v tohoto ohledu úzce spolupracuje již zmiňovaný Jean Dréze. Kladou si otázku, jak zabránit hladomorům a jak snížit jeho dopad na lidské životy jakmile se objeví.

Ukazatele blahobytu se potýkají se stejným problémem, při pohledu na situaci z hlediska příjmu na osobu, jsou do úvahy brána pouze průměrná data. Je tedy třeba zahrnout do měření také distribuci příjmu. Podle Sena není bohatství nashromáždění určitého zboží, jde také o činnost, kterou jsou získávány. Proto je tedy příjem určující a důležitý, právě proto, jaké příležitosti lidem posléze poskytuje. A následně ty reálné příležitosti, kterými člověk disponuje závisí ještě

24 Běžný způsob měření chudoby spočívá ve výpočtu podílu populace, jejíž příjem je nižší než konkrétní exogenně určená výše nazývaná hranicí chudoby. Tento způsob měření má však nejasné teoretické základy a navíc zcela ignoruje rozdělení příjmů mezi chudými obyvateli. Sen (1976a) proto navrhl svůj vlastní způsob měření, od té doby běžně nazývaný **Senův index chudoby** (Sen's poverty index), který zahrnoval funkci rozdělení příjmů mezi lidmi pod subjektivně stanovenou hranicí chudoby. <http://www.cse.cz>

na dalších faktorech, jako je zdraví, rodinné prostředí. Ty by ovšem do měření blahobytu měly být zahrnuty taky. Na základě jeho názoru byl následně vykonstruován indikátor UNHDI – United Nations Human Development Index.²⁵

Chudí lidé jsou z nejrůznějších důvodů nuceni učinit kroky, ke kterým by bohatší člověk nikdy nepřistoupil. Často jim chybí základní prostředky, postrádají stravu, vzdělání, jejich zdravotní stav je špatný. Rovněž je zde určité bezbrannost vůči nemoci jako takové, vůči ekonomickému a sociálnímu dění, jelikož nejsou schopni se do něj jak zapojit, tak proti němu bojovat. Nejsou toho schopni právě z nedostatku těch základních, primárních potřeb, ležících v evaluaci hodnot jak se říká až na prvním místě. Tito lidé jsou tedy velmi často vystaveni špatnému zacházení ze strany institucí a žádná možnost ovlivnit důležitá rozhodnutí jim jaksi není poskytnuta. Představit si, jak se žije člověku za hranicí chudoby je pro mne, jako pisatelku této eseje věc nepředstavitelná a pro budoucího učitele společenských věd velice nosná.

Chudoba je výsledkem ekonomických, politických a sociálních procesů, které na sebe navzájem působí a často jsou v takové interakci, že život chudých lidí ještě zhoršují, místo toho, aby tomu bylo naopak. Do pomyslné přihrádky chudoby je pro člověka možné dostat se velmi jednoduchým způsobem. Jak jsem již řekla, hranice mezi materiálním nedostatkem a dostatkem je velice tenká, snadno překročitelná. Malý kapitál, nedostupný trh, žádné pracovní příležitosti jsou faktory, které člověka k chudobě vedou. Cestou ven by tedy měl být dostatek příležitostí, stimulace ekonomického růstu, fungování trhu i pro nemajetné občany. Ekonomická síla je ale v dnešním světě rozložena nerovnoměrně, často sleduje stejné postupy jako moc politická, instituce tedy do podpory chudých příliš neinvestují.

²⁵ UNHDI index je měřen porovnáním veličin, mezi něž patří chudoba, gramotnost, vzdělání, délka života. U zrodu stál i ekonom Mahbub ul Haq a od roku 1993 je používán Rozvojových programem Spojených národů v ročním hodnocení.

Výsledky chudoby jsou stejně tak ovlivněny sociálními normami, hodnotami a běžně zaběhlou praxí, která k tomuto vyloučení z normálního života vedla. Státní instituce by měly více reagovat na potřeby. Chudí lidé například nemají žádnou výhodu z investic do zdravotnictví a vzdělání, stávají se bezvýznamnými loutkami v systému ovládaném financemi, úplatky a byrokracií. Bezmocnost vůči těmto nekontrolovatelným událostem jen podněcuje smýšlení chudých lidí o tom, že nemají pozici pro vyjednávání a žádnou možnost svůj statut ve společnosti změnit.²⁶

V 90. letech v souvislosti s novým milénium pod záštitou OSN se dostaly na společenskou platformu důležité otázky podporující rozvoj lidstva. Jejich součástí je vynucení lidských práv nejen teoreticky a právně, nejen jako konkrétní právo konkrétního člověka v konkrétní zemi, ale i jako naplnění určité lidské humánní charakteristiky.

„Uprostřed dostatku je ve světě bída. Z 6 miliard obyvatel naší planety 2,8 miliardy, což je téměř polovina, žije za méně než 2 dolary na den, a 1,2 miliardy, celá pětina žije za méně než 1 dolar za den.“ www.svetovabanka.cz

Podle informací Světové banky se pěti let v nejchudších zemích planety nedožije celá pětina všech dětí. Zatímco bohaté země se mohou pochlubit procentem podvyživených dětí ve věku 5. let okolo 5%, v chudších zemích je toto procento desetinásobně vyšší. Zatímco podmínky pro zlepšení situace jsou v současnosti velmi dobré, a to jak z hlediska globálního bohatství, tak techniky, propast mezi průměrným příjmem bohaté a chudé země se zdvojnásobila.

Bylo by jistě vhodné, na tomto místě doplnit výklad o konkrétní oblasti a čísla, nám bude ale v tomto momentě stačit pouze konstatování, že zatímco se na některých místech situace v poslední době zlepšila, jiná místa, např. část Afriky toto konstatování učinit nemohou. Došlo k pokroku v oblastech vzdělávání a gramotnosti, oproti tomu stále trvají, ať již z příčin jakýchkoliv epidemie AIDS

²⁶ Průměrná spotřeba vody ve venkovských oblastech Afriky činí 8 litrů na člověka. Průměrná vzdálenost sídel od vodního pramene je kolem 3 kilometrů. Sedmičlenná domácnost potřebuje v takových podmínkách každý den 56 litrů vody, což jsou tři cesty a 18 kilometrů chůze. Dohromady 5 pracovních hodin, které musí někdo z domácnosti obětovat. www.ikoktejl.cz

v afrických zemích, vysoké míry úmrtnosti novorozenců, hladomory. Situace je stále alarmující, zejména pokud se zaměříme na situace žen a etnických menšin.

Na Summitu tisíciletí v roce 2000 se 191 členských států OSN společně zavázalo, že budou usilovat o zlepšení kvality života lidí (Millennium Declaration - Deklarace tisíciletí). Za priority přijaly koncepci udržitelného rozvoje a vymýcení chudoby. Do roku 2015 přitom musí být splněno osm konkrétních rozvojových cílů (Millennium Development Goals).

1- snížit počet lidí žijící v extrémní chudobě o polovinu

2- zajistit gramotnost a základní vzdělání

3- regulovat nerovnost mezi pohlavími

4- snížit úmrtnost novorozenců a dětí

5- snížit míru úmrtnosti žen při porodu

6- zamezit v šíření nemocí, jako je AIDS, malarie a jiné

7- zajistit jednotnost v ekonomických otázkách

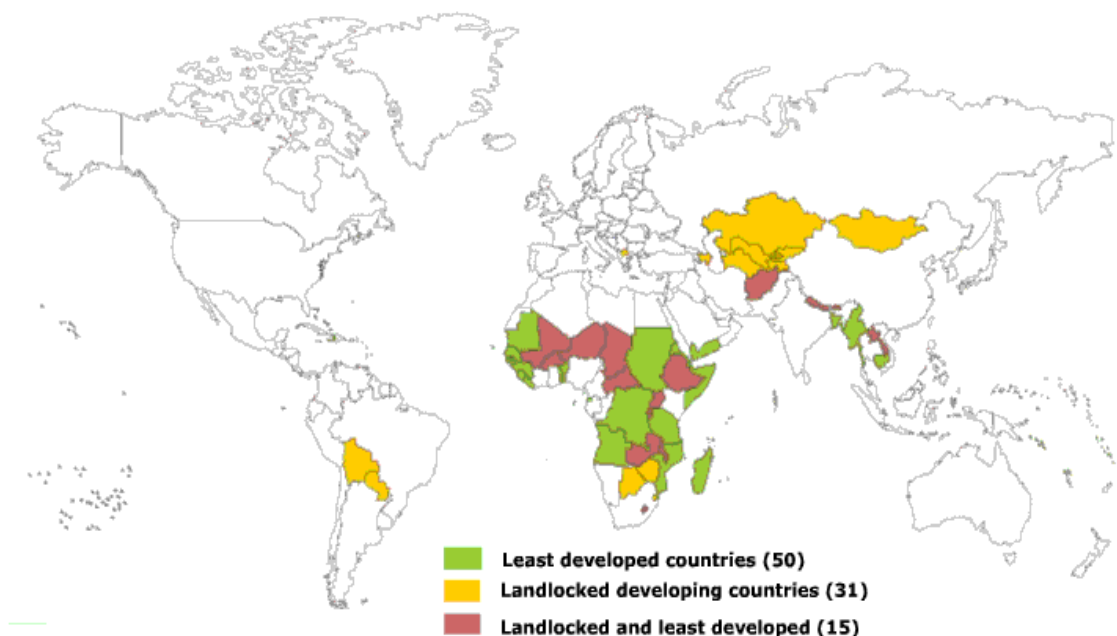
8- zajistit pozitivní přístup k otázkám

Při snaze dosáhnout těchto cílů se musí brát v potaz, že růst světové populace se očekává být přibližně 2 miliardy v následujících 25 letech a to převážně v rozvojových zemích.

Fakta, která jsou v současné době z různých zdrojů dostupná, mají sama o sobě takovou váhu, že je jen velmi těžké je nepřipomenout.

- Hrubý domácí produkt 48 nejchudších zemí světa je stále menší než celkové bohatství tří největších ekonomických mocností naší doby
- Do 21.století vstoupila více než jedna miliarda bez schopnosti přečíst si knihu či se podepsat na dokument
- Méně než jedno procento z celkové částky utracené na nákup zbraní by stačilo k tomu, aby mohlo být každé dítě na světě umístěno do školy a přesto se tak nestalo
- Pouhých 20% činí populace v rozvinutých zemích v závislosti na celku, přesto je schopna zkonsumovat více než 86% prostředků
- Nejbohatší země na planetě mají nejmarkantnější rozdíl mezi chudými a bohatými vrstvami
- Podle UNICEFU je na světě 30 000 dětí, které ještě dnes zemřou díky chudobě. A umírají potichu na odlehlých částech naší Země, daleko od povědomí světa, bez pomoci. A právě tato poddajnost a trpělivost činí z jejich smrti věc ještě nenápadnější. /www.unicef.org/

2.2 Chudoba ve světě podle cílů ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ

- 1 nejméně rozvinuté země
- 2 vnitrozemské rozvojové země
- 3 vnitrozemské méně rozvojové země

Podle zprávy Světové banky se ukazuje, že redukování chudoby je pevně spjata se zlepšující se situací ve východní Asii a Číně, hlavně jejich ekonomickému růstu. Hrubý národní produkt se zde ztrojnásobil a procento lidí žijících v extrémní chudobě se změnilo ze 56% na pouhých 17. Oproti tomu „jak již bylo řečeno, země sub-saharské Afriky se potýkají s poklesem HDP o 14% a počet lidí žijících v extrémní chudobě se přiblížil 140 milionům. Samozřejmě se na tomto stavu podepsala snížená schopnost vyrábět, produkovat, stagnující zemědělství, a epidemie AIDS, která se postarala o to, že v zemích chybí obyvatelstvo v produktivních letech, která by pomohla k lepší budoucí situaci.

Procentuální vyjádření populace, která žije za méně než jeden dolar na den

Extreme poverty, 1990-2001		
Proportion of population living on less than \$1 a day (per cent) ^{a/}		
	1990	2001
Developing regions	27.9	21.3
Northern Africa and Western Asia	2.2	2.7
Sub-Saharan Africa	44.6	46.4
Latin America and the Caribbean	11.3	9.5
Eastern Asia	33.0	16.6
Southern Asia	39.4	29.9
South-Eastern Asia and Oceania	19.6	10.2
Commonwealth of Independent States	0.4	5.3
Transition countries of South-East Europe	0.2	2.0

<http://unstats.un.org>

Extrémní chudoba je obecně měřena podle ukazatele příjmu na den, stal se výchozím a univerzálním. V souvislosti s chudobou je ale potřeba zmínit i problematiku gender, jelikož se příjem vztahuje k celé domácnosti, ve které zdaleka ne všichni musí pracovat a to tabulky o příjmu bohužel zahrnout nemohou.

„However, when an analysis of resource allocation within a household was attempted, results showed differences in access to resources and in consumption by sex and age. Households headed by women face many obstacles to equal income and employment opportunities. Women also generally earn less than men, perform more unpaid work and have lower access to and control of resources.“

„Nicméně, když se pokoušelo analyzovat rozmístění zdrojů v domácnosti, výsledky vykazaly rozdílnosti v přístupu ke zdrojům a ve spotřebě v závislosti na sexu a věku. Domácnosti vedené ženami čelily překážkám v oblasti stejného příjmu a pracovních příležitostí. Ženy také obecně vydělávají méně než muži, vykonávají hůře placenou práci a mají těžší přístup a kontrolu nad zdroji jako takovými.“

<http://unstats.un.org>

Důsledkem chudoby je v největší míře hlad a podvyživenost. Jestliže se podaří bojovat s chudobou celkově, podaří se zamezit i strašlivým obrazům dnešní doby, ve kterých umírají lidé včetně dětí na nedostatek potravy. Ukazatele monitorující podvyživenost se zabývají dvěma aspekty, a to jakou dávkou potravy je člověku potřeba, aby mohl vést normální život a za druhé, váha dětí v důsledku správné výživy ve srovnání se světovými údaji. Z dětí, které jsou dobře živeny a nestrádají vyrostou silní občané, kteří budou schopni podpořit svou zemi v době nedostatku. Ve světě je i přesto více než 800 milionů lidí ve stavu podvyživenosti.

Toto číslo znamená, že v rozvojových zemích je 17% procent lidí v tomto stavu. Velká část z nich žije v zemědělských oblastech, kde je pro ně jídlo, vypěstované plodiny jak zdrojem příjmu, tak obživou. Stejně tak se ale problém s hladem dostal i do oblasti měst, spíše tedy předměstských částí, kde žije 40% obyvatel měst z rozvojových zemí. Čísla zabývající se monitorováním hladu se pohnula směrem dolů, v devadesátých letech bylo procento podvyživenosti bylo kolem 20%, dnes je to spíše kolem zmiňovaných 17%.

Podvyživenost v rozvojových zemích v letech 1990 - 2000

Podvyživenost v rozvojových regionech	1990-2002			
	Počet podvyživených lidí (millions)		Procento populace podvyživeno	
	1990-1992	2000-2002	1990-1992	2000-2002
Developing regions	824	815	20	17
Northern Africa	5	6	4	4
Sub-Saharan Africa ^{1/}	170	204	36	33
Latin America and the Caribbean	60	53	13	10
Eastern Asia	199	152	16	11
Southern Asia	302	317	25	22
South-Eastern Asia	78	66	18	13
Western Asia ^{2/}	9	17	7	10

<http://millenniumindicators.un.org>

Procento v počtu podvyživených lidí se snižuje v průměru o 1,5 procenta ročně, je tedy zřetelné, že se nepodaří počet těchto lidí snížit na polovinu do roku 2015. K tomu, aby byly stimulovány soukromé investice je zapotřebí rozvoj infrastruktury, výzkumu v oblasti zemědělství, nové technologie a udržení se vlastních zdrojů. Je faktem, že rychlý rozvoj, tak , jak jej praktikuje více než 30 zemí na světě je možný, ovšem jen za určitých předpokladů.

Nejvíce alarmující na infomacích o podvyživenosti je situace mezi dětmi, jejich postavení ve společnosti je bezbranné a jsou proto zcela závislé na zásahu zvenčí, pokud pomoci není schopen jejich vlastní stát. Stejně tak jako v problematice hladu obecně, procento pomalu klesá, ne však natolik rychle, aby zabránilo ztrátě dalších a dalších životů. V devadesátých letech bylo těchto dětí v rozvojových zemích asi 33%, což znamenalo pokles o 5% na údaj 28% v roce 2003.

Přes 150 milionů dětí v rozvojových zemích je podvyživených, nemají dostatečnou váhu. V důsledku toho mají sníženou rezistenci vůči nemocem a infekcím. Je běžné, že umírají na celkem banální nemoci jako je průjem nebo respirační onemocnění. Ti, kteří jsou schopni přežít se vydávají na cestu životem, kde boj o potraviny a základní prostředky je dominantním a určujícím budoucnost.

Zlepšení bylo dosaženo v oblastech Východní Asie, kde se procento snížilo skoro o polovinu, opět je tato situace postavena hlavně na faktu, že Čína zaznamenala velký ekonomický rozvoj. Stejně tak se situace lepší v Latinské Americe a Karibské oblasti a částečně také v Jihovýchodní asii. Jižní Asie oproti tomu bojuje se stále se zvyšujícími čísly, trpících dětí je zde téměř polovina z celkového počtu. Africká oblast nezaznamenala postup k lepšímu, nepřispěl k tomu v dobrém smyslu ani fakt, že zde stále roste populace, takže se aktuální počet těchto dětí zvedl z 29 na 37 milionů v letech 1990 až 2003.

Děti pod pět let, které trpí podváhou v letech 1999-2003

Children under five who are moderately or severely underweight^{1/} (percentage)

	1990	2003
Developing regions	33	28
Northern Africa	10	8
Sub-Saharan Africa	32	31
Latin America and the Caribbean	11	7
Eastern Asia	19	10
Southern Asia	53	47
South-Eastern Asia	38	29
Western Asia	11	10

<http://millenniumindicators.un.org>

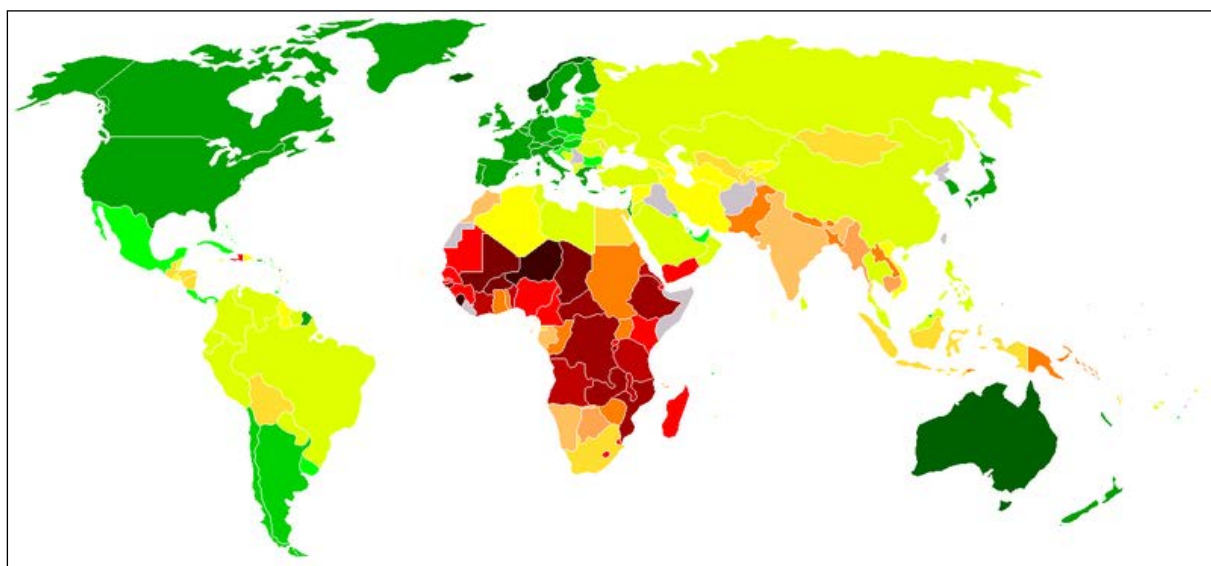
Úmrtnost u dětí pod pět let v průběhu deseti let (na tisíc dětí)	1900	2000
Svět	92	82
Rozvinuté oblasti	13	9
Rozvojové oblasti	102	90
Severní Afrika	88	43
Sub-saharská Afrika	176	172
Latinská Amerika a Karibik	54	36
Jižní Asie	44	36
Střední a jižní Asie	125	95
Jihovýchodní Asie	77	51
Západní Asie	70	62
Oceánie	85	76

“Chudoba stále zůstává hlavně ekonomickou charakteristikou a doprovodným jevem životního cyklu, spíše než satisfakční kategorií ohraničující nápadnou a v čase se neprodukující sociální skupinu. Výjimkou je situace Romů, ani tam však nelze hovořit o chudobě ve smyslu nedostatečných příjmů, vzhledem ke strmě nastaveným sociálním dávkám.

Rozsah a dynamika příjmové chudoby představují citlivý problém všude na světě a byl to právě Amartya Sen, který poukázal na jeho globální dimenzi“

<http://www.cse.cz/soubory/bulletiny/etce-12.pdf>

HDI INDEX ve světě podle www.wikipedia.org

Colour	HDI
■	≥ 0.950
■	0.900 - 0.949
■	0.850 - 0.899
■	0.800 - 0.849
■	0.750 - 0.799
■	0.700 - 0.749
■	0.650 - 0.699
■	0.600 - 0.649
■	0.550 - 0.599
■	0.500 - 0.549
■	0.450 - 0.499
■	0.400 - 0.449
■	0.350 - 0.399
■	0.300 - 0.349
■	< 0.300
■	NA

2.3 Úvod do problematiky ekonomické a gender nerovnosti

Sen se v otázkách nerovnosti zabýval jak ekonomickým aspektem, tak problematikou gender a lidských práva. Proto i já rozdělím tuto část na dvě podkapitoly.

EKONOMICKÁ NEROVNOST

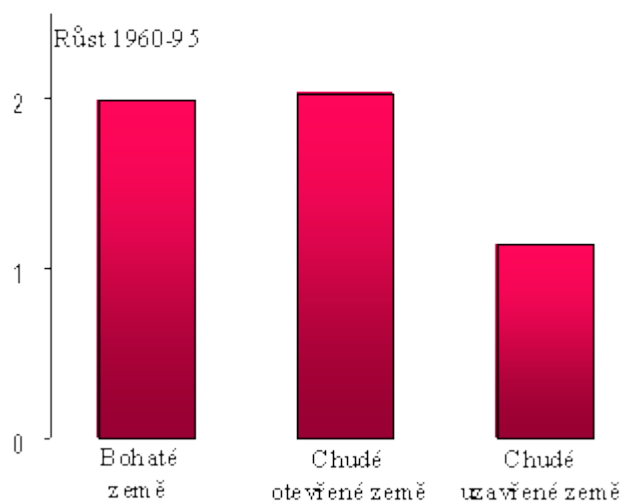
Podle liberálních zásad je vhodné, aby ve společnosti tato nerovnost fungovala, je považována za nutnou. Cílem systému je vytvářet bohatství a sociální systém by toto měl podporovat. Nerovnost je tedy chápána jako jeden z nástrojů, které tuto podporu zabezpečují. Sen si může tuto možnost připustit, celkově je ale odpůrcem ekonomické nerovnosti panující ve světě díky příležitostem na trhu, globalizačními trendy a mocnářstvím nejrozvinutějších zemí. Je přesvědčen, že chudoba pochází z nerovnoměrné distribuce prostředků a neschopnosti s tím něco udělat. Pohyb kapitálu je nedostatečný a vytváří větší a větší propast ekonomickou, následně i sociální a lidskou. Je třeba si položit otázku, zda globalizace tuto mezeru ještě neprohlubuje a zda nakonec lidé mají vůbec nějaký reálný prospěch, jestliže je příjem zvýšen.

Výzkumy stále mluví o tom, že větší otevřenost vůči mezinárodnímu obchodu má v jednotlivých zemích pozitivní vliv na příjem na hlavu.

www.svetovabanka.cz

Příjmy chudých se podle studií zvedají v závislosti na růstu příjmů všeobecně. Zjednodušeně by se dalo říct, že jestliže

Obrázek 5: Nedostatek otevřenosti zvyšuje nerovnost mezi zeměmi

vzroste příjem na hlavu o 3%, vzroste i příjem chudých o 3%.

Nerovnost mezi jednotlivými zeměmi v rozložení příjmů na hlavu se v posledních desetiletích prohloubila. V roce 1960 byl průměrný HDP ve dvaceti nejbohatších zemích světa patnáctkrát větší než v dvaceti nejchudších zemích. Tato propast se od té doby zvýšila na třicetnásobek, protože růst v bohatých zemích probíhal v průměru rychleji než v těch chudých. Ve dvaceti nejchudších zemích se příjmy na hlavu od roku 1960 ve skutečnosti prakticky téměř nezměnily, a v několika zemích dokonce ještě poklesly.

Názory na nerovnost se liší, stejně tak jako se liší ekonomické přístupy. Konzervativní chápání nerovnosti je postaveno na vrozených dispozicích. Lidé se od sebe liší společenským postavením, jsou si nadřazeni a podřazeni, což se jeví jako přirozené. Rovností by bylo toto fungující uspořádání narušeno a vedlo by k dalším nerovnostem. Liberálové oproti tomu vidí nerovnost jako přirozenou z hlediska fungování tržních sil. Společnost je přeurlčena k tomu, aby produkovala bohatství a toho je docíleno právě nerovností, kterou se lidstvo snaží překonat. Při existenci rovnosti by docházelo k blokaci konkurenčního systému a neexistovaly by impulsy pro zlepšení a inovaci. , socialistická teorie vidí nerovnost hlavně v rozvrstvení tříd ve společnosti. Měla by tedy existovat vládnoucí vrstva hlídající majetek a podřizená vrstva vlastníci jen svou práci jako kapitál. Tato nerovnost je podnětem ke třídnímu boji, který je hnacím motorem pro celkový vývoj.

NEROVNOST GENDER

Je příliš složité pojmout nerovnost v tomto ohledu komplexně a tak, aby byly obsaženy všechny dostupné a důležité informace. Pro pohled A. Sena je nejdůležitější hledisko, které dále ovlivňuje ekonomickou situaci a pomáhá zlepšovat blahobyt ve společnosti. Při úvahách o příjmu a schopnosti domácnosti žít jen z malé sumy peněz nesmíme zapomínat na to, že žena je v domácnosti často na pozici, ve které nemůže celou záležitost ovlivnit. Buď jí nejsou

poskytnuty prostředky, protože její jedinou úlohou je starost o rodinu, nebo ani neví, jakými prostředky by mohla imponovat, právě proto, že neobdržela ani základní vzdělání, což ji od zbytku společnosti (mužské) ještě více separuje.²⁷

“The employment situation of women is also affected by the rights they enjoy or are denied by law – such as the right to own property and to access credit and, in some countries, even the right to hold an occupation. Women are often at a disadvantage in respect to fundamental workers’ rights, such as equality, freedom of association and representation, and the abolition of forced labour or the elimination of child labour”

Situace v zaměstnanosti žen je ovlivněna také právy, která mohou uplatňovat, nebo která jsou zakázána zákonem. – jako je právo vlastnit nemovitost, přístup k financím a v některých státech i samotné právo mít zaměstnání. Ženy jsou často v nevýhodě při respektování základních práv pracujících, jako je rovnost, svoboda sdružování a projevu a při zrušení nucené práce nebo snížení práce dětí.”

www.millenniumgoals.com

V otázkách chudoby je faktem, že dívky dokáží některým nepříznivým vlivům vzdorovat déle, stejně tak jsou ale ženy v tomto aspektu umisťovány na místa, které jsou méně placená a fakt, že z 550 milionů pracujících lidí pod hranicí chudoby je 330, tedy 60% žen mluví sám za sebe. Nemusíme se v tomto směru omezovat pouze na pohled pod hranici chudoby, obecně akceptovaným fenoménem je, že ženy jsou za stejnou práci hodnoceny nižším platem, bez dalšího vysvětlení.

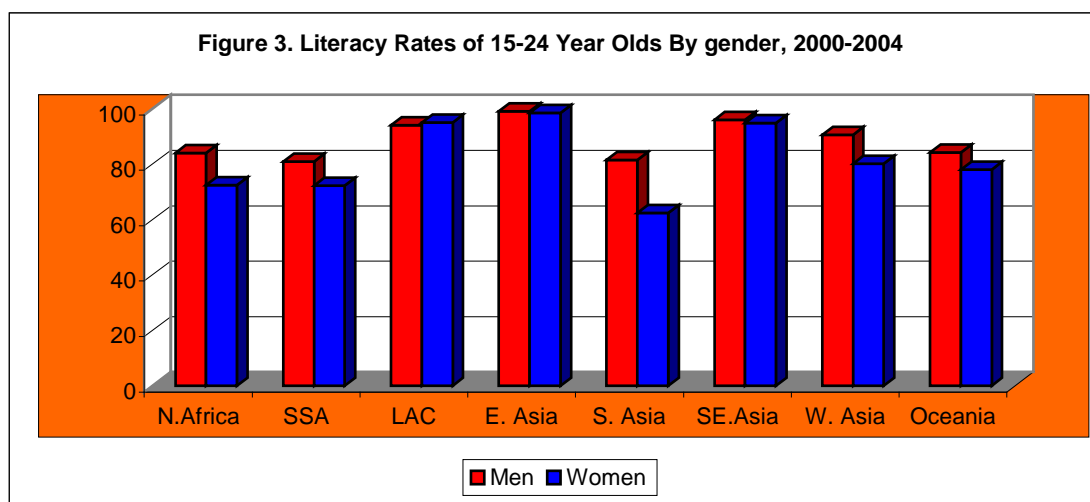
Pro informaci tabulky podle <http://millenniumindicators.un.org>

²⁷ Stejně tak může být žena obětí svého vlastního náboženského vyznání, sen mluví o tzv. missing women (ženách, které se prostě ztratily ve své vlastní společnosti, vlivem špatného zacházení nebo strachu před vlastními tradicemi a mužem)

č.1 Gramotnost ve světě, srovnání pohlaví

Nerovnost gender a rozdíly, 1990-2000/04				
Region	1990		2000/04	
	Míra gramotnosti 15-24		Míra gramotnosti 15-24	
	ženy	muži	ženy	muži
Developed regions	99.6	99.7	99.7	99.7
CIS, Europe	99.8	99.8	99.8	99.8
CIS, Asia	97.7	97.7	98.8	98.8
Developing regions	75.8	85.8	80.7	89.0
Northern Africa	55.8	76.3	72.5	84.1
Sub-Saharan Africa	59.8	74.9	69.3	79.0
Latin America/Caribbean	92.7	92.7	95.9	95.2
Eastern Asia	93.3	97.6	98.6	99.2
Southern Asia	51.0	71.1	62.8	81.6
South-Eastern Asia	93.1	95.5	95.1	96.4
Western Asia	71.5	88.2	80.3	90.7
Oceania	68.0	78.5	78.1	84.4

Tabulka č.2 Gramotnost ve věku 15-24 let podle jednotlivých regionů

Tabulka č.3 Země, kde navštěvuje základní školu méně než 75 dívk v poměru ke 100 chlapcům

Stav ke 2001/02	
Gender parity index ¹ in primary education	
Chad	63
Yemen	66
Central African Republic	67
Niger	68
Benin	70
Ethiopia	71
Burkina Faso	71
Côte d'Ivoire	74
Guinea	75
Mali	75

Tabulka č.4. gramotnost žen ve věku 15-24 let v průběhu deseti let

Gramotnost žen ve věku 15-24let v letech 1990 a 2000	1990	2000
Rozvinuté oblasti	1,00	1,00
Rozvojové oblasti	0,89	0,91
Severní Afrika	0,73	0,84
Sub-saharská Afrika	0,79	0,88
Latinská Amerika a Karibik	1,00	1,00
Jižní Asie	0,96	0,98
Střední a jižní Asie	0,74	0,80
Jihovýchodní Asie	0,97	0,99
Západní Asie	0,83	0,88
Oceánie	0,90	0,93
Nejméně rozvinuté země	0,70	0,78
Vnitrozemské rozvojové země	0,80	0,85
Maloostrovní rozvojové země	0,99	0,99

ZÁVĚR

Amartya Sen, velmi specifická osobnost ve světě ekonomie, v otázkách morálky a etiky. Jelikož k těmto tématům významně přispěl, mohu jen dodat, že Sen byl a stále je člověkem, kterého považuji za bojovníka pro vyšší cíle. Je vynikající ukázkou toho, že zázemí vlastní země, bohatství či zvláštní podmínky nejsou tak determinující, pokud se snažíme dosáhnout pro společnost něčeho dobrého a . Tak jako je Nobelova cena znamením toho, že by jeho práce měla být obdivována, moje práce se snaží poukázat na to samé. Sen vidí lidského jedince jako individuum, které má právo na vlastní názor, chovat se tak jak uzná za vhodné, dokonce i když to není pro dobro celé společnosti. Chápe člověka jako člena společnosti, kde má povinnosti, práva, řídí se pravidly a i tak má stále šanci být odlišný. Sen se snaží implementovat individualistický přístup do disciplín, které jsou vědecké a založené na exaktních informacích.

Žijeme v novém miléniu, globální situace se nezlepšila, stále je zde mnoho významných problémů na které bychom se měli zaměřit, jako je chudoba, hladomor, nerovnost a gender problematika, přírodní katastrofy atd. Jelikož je Sen nazýván svědomím chudých, stal se tím, komu je nasloucháno v široké veřejnosti.

Shledávám jeho práci hluboce koncentrovanou, precizní a přínosnou. Jeho osobnost, ačkoliv se rozhodl studovat ekonomii, má zvláštní spojitost s filosofií a etikou, morálkou v lidském chování.

Metoda zkoumání, kterou jsem pro svou práci zvolila, by se dala nazvat komparací a vlastní interpretací stěžejních bodů jeho práce. Velice nápomocný mi byl fakt, že Sen je v tomto období ve středu mediálního zájmu, tudíž o něj projevuje zájem světová veřejnost, což souvisí s množstvím kvalitních zdrojů zaměřeným na toto téma, včetně jeho vlastních příspěvků a internetové adresy.

Záměrem mé práce bylo podat ucelený ekonomický portrét osobnosti společně s jeho prací, vyzdvihnout problematiku rovnosti a chudoby a vytvořit tak doplňkový studijní materiál, který by posloužil případným zájemcům. Při studiu společenských věd, ekonomie, sociologie a jiných sociálně orientovaných vědeckých disciplín je podle mého názoru důležité setkat se z prací „in natura“ tj. v originále. Při své práci jsem využívala převážně zdroje cizojazyčné, pokusila jsem se proto i vlastní překlad vybraných pasáží. Ačkoliv nejsem odborníkem v tomto oboru, díky svým pobytům v zahraničí a zkušenosti jsem dospěla k názoru, že se mi díky jazykovým znalostem práce A. Sena zpřístupnila a stala se pochopitelnější.

Svou názory a pohled na práci tohoto ekonoma jsem měla možnost prezentovat formou posterové prezentace na konferenci Globální výzvy dneška a výchova k občanství II, která se konala dne 10.11 2005 pod záštitou katedry společenských věd na půdě Jihočeské univerzity.

CONCLUSION

Amartya Sen, the very special personality in the world of economy, questions of morality and ethics. As he made enormous contribution to these, I can only admit he was and still is a person who I would consider the fighter for higher goals. He is a perfect case to represent the fact that no country background, wealth nor specific conditions are so determinant if you aim to reach some good for the society. As Nobel prize is a sign he should be admired for his work, my thesis has the same reason. He sees human kind as individual which has right to have his own opinion, to act the way he desire, even if it is not for the welfare of the whole society. He understands human specimen as a member of the society, where he has duties, laws, he has to follow the rules and still he has a chance to be different. Sen aims to get in individual approach to the disciplines that are scientific and based on exact information.

As we live in the new millenium, global situation has not improved, still there are many remarkable problems we should focus on, poverty, famines, inequality and gender problems, nature disasters etc. Amartya Sen, as he is called conscience of poverty has became the one, whose voice is listened by very broad audience.

I find his work deeply focused, precise and beneficial. His personhood, although he chose to study economic, has a special linking to philosophy and ethics, morality in human behaviour, his estimation of this value has become fundamental comprising capability to make or not to make mistake, wrong decision or to be selfish. And that is not so common to be seen on the fields of economic science. Welfare economy and its representatives helped him begin to expand his theorems as they are now honoured all over the world and it is still stimulating him to go further.

The methods of research I have chosen could be called comparation and personal interpretation of pivotal points of his work. The fact that has been very helpful to

me was, that Sen is in the center of media attention recently and this is connected with the enormous amount of high-quality sources focused on his thesis, including his own contribution and web page.

The intention of my work was to present compact portrait of the personality together with his work, to accentuate the issues of poverty and equality and to create the additional study material, which could be useful for potential applicants. By studying social science, economy, sociology and others social-oriented scientific disciplines I consider important to apprise of the work „in natura“. During my work I was using mostly foreign-language sources and therefore I have attempt to do my own translation of some selected parts. Although I am not specialist in this field, thanks to my residence abroad and experience I have come to the conclusion, that according to my language knowledge work of A. Sen has become accessible and more comprehensible.

My opinions and elevation on the work of this economist I had chance to demonstrate as a poster presentation on the conference: Globální výzvy dneška a výchova k občanství II, which was held on the 10.11 2005 under the patronage of the Departement of Social Science within South Bohemia University

Literatura a zdroje

CIHELKOVÁ, E. – NEUMAN, P.: *Globalizace, regionalismus a centra světové ekonomiky*, CES, Vysoká škola ekonomická 2000

Jeníček V., *Globalizace světového hospodářství*, C.H.Beck, Praha 2003

Holman R.: *Makroekonomie*, C.H.Beck, 2004

Rawls J., *Teorie spravedlnosti*, Victoria Publishing, Praha 1995

Rolný I, Lacina L.: *Globalizace – etika – ekonomika*, Jan Peczkiewicz, 2004

Samuelson P.A., Nordhaus W.D. : *Ekonomie*, Svoboda, Praha 1992

Sen A.: *Inequality reexamined*, Russel Sage Foundation, Clarendon press Oxford, 1992

Sen A., *Poverty and Famines : An Essay on Entitlements and Deprivation*, Oxford, Clarendon Press, 1982

Sen A.: *Etika a ekonomie*, C.H.Beck, Praha Vyšehrad 2004

Sen A.: *On Ethics and Economics*, Basil Blackwell, Oxford New York 1987

Sen A., *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press,

Smith A.: *Bohatství národů*, Liberální institut, Praha 200

Sojka M., Konečný B., *Malá encyklopedie moderní ekonomie*, Libri, Praha 2004

URL: www.unicef.org [cit. : 21. 2. 2005]

www.svetovabanka.cz

http://www.nd.edu

www.worldbank.com

www.oecd.com

www.bbc.co.uk

www.guardian.co.uk

www.nobelprize.org

http://wikipedia.infostar.cz

http://ciks.vse.cz/

www.blisty.cz

www.vesmir.cz

www.cse.cz

www.un.org

www.developmentgoal.org

www.nd.edu

www.justpeace.org

http://post.economics.harvard.edu

www.theatlantic.com

www.asiasource.org

<http://muse.jhu.edu>

<http://unstats.un.org>

<http://millenniumindicators.un.org>

www.ikoktejl.cz

www.vse.cz

<http://plato.stanford.edu>

www.cse.cz

<http://www.economics.ucr.edu/>

<http://www.economyprofessor.com>

<http://www.trin.cam.ac.uk>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 (str. 78-90) – Překlad z anglického originálu Democracy as an Universal Value (Demokracie jako univerzální hodnota), osobní úvod publikovaný na internetu ke knize Development as Freedom, www.muse.jhu.edu, Journal of Democracy

Příloha 2 – Překlad z anglického originálu Inequality Reexamined, část Freedom and disadvantageous choices (Svoboda a znevýhodněná volba) str. 63 a část Poverty in rich countries, (Chudoba v bohatých zemích) str 115-117

Příloha 3 – Kompletní bibliografie A. Sena a publikační činnost rozdělena na jednotlivá témata

Příloha 4 – Seznam dosažených ocenění

Příloha 5 - Výňatek z interview pro Alternative radio v roce 2001, informace poskytnuty díky serveru www.indiatogether.org

Příloha 1

Democracy as a Universal Value **Journal of Democracy 10.3 (1999)**

Amartya Kumar Sen

In the summer of 1997, I was asked by a leading Japanese newspaper what I thought was the most important thing that had happened in the twentieth century. I found this to be an unusually thought-provoking question, since so many things of gravity have happened over the last hundred years. The European empires, especially the British and French ones that had so dominated the nineteenth century, came to an end. We witnessed two world wars. We saw the rise and fall of fascism and Nazism. The century witnessed the rise of communism, and its fall (as in the former Soviet bloc) or radical transformation (as in China). We also saw a shift from the economic dominance of the West to a new economic balance much more dominated by Japan and East and Southeast Asia. Even though that region is going through some financial and economic problems right now, this is not going to nullify the shift in the balance of the world economy that has occurred over many decades (in the case of Japan, through nearly the entire century). The past hundred years are not lacking in important events.

Nevertheless, among the great variety of developments that have occurred in the twentieth century, I did not, ultimately, have any difficulty in choosing one as the preeminent development of the period: the rise of democracy. This is not to deny that other occurrences have also been important, but I would argue that in the distant future, when people look back at what happened in this century, they will find it difficult not to accord primacy to the emergence of democracy as the preeminently acceptable form of governance.

The idea of democracy originated, of course, in ancient Greece, more than two millennia ago. Piecemeal efforts at democratization were attempted elsewhere as

well, including in India.¹ But it is really in ancient Greece that the idea of democracy took shape and was seriously put into practice (albeit on a limited scale), before it collapsed and was replaced by more authoritarian and asymmetric forms of government. There were no other kinds anywhere else.

Thereafter, democracy as we know it took a long time to emerge. Its gradual--and ultimately triumphant--emergence as a working system of governance was bolstered by many developments, from the signing of the Magna Carta in 1215, to the French and the American Revolutions in the eighteenth century, to the widening of the franchise in Europe and North America in the nineteenth century. It was in the twentieth century, however, that the idea of democracy became established as the "normal" form of government to which any nation is entitled--whether in Europe, America, Asia, or Africa.

The idea of democracy as a universal commitment is quite new, and it is quintessentially a product of the twentieth century. The rebels who forced restraint on the king of England through the Magna Carta saw the need as an entirely local one. In contrast, the American fighters for independence and the revolutionaries in France contributed greatly to an understanding of the need for democracy as a general system. Yet the focus of their practical demands remained quite local--confined, in effect, to the two sides of the North Atlantic, and founded on the special economic, social, and political history of the region

Throughout the nineteenth century, theorists of democracy found it quite natural to discuss whether one country or another was "fit for democracy." This thinking changed only in the twentieth century, with the recognition that the question itself was wrong: A country does not have to be deemed fit *for* democracy; rather, it has to become fit *through* democracy. This is indeed a momentous change, extending the potential reach of democracy to cover billions of people, with their varying histories and cultures and disparate levels of affluence.

It was also in this century that people finally accepted that "franchise for all adults" must mean *all*--not just men but also women. When in January of this year

I had the opportunity to meet Ruth Dreyfuss, the president of Switzerland and a woman of remarkable distinction, it gave me occasion to recollect that only a quarter century ago Swiss women could not even vote. We have at last reached the point of recognizing that the coverage of universality, like the quality of mercy, is not strained.

I do not deny that there are challenges to democracy's claim to universality. These challenges come in many shapes and forms--and from different directions. Indeed, that is part of the subject of this essay. I have to examine the claim of democracy as a universal value and the disputes that surround that claim. Before I begin that exercise, however, it is necessary to grasp clearly the sense in which democracy has become a dominant belief in the contemporary world.

In any age and social climate, there are some sweeping beliefs that seem to command respect as a kind of general rule--like a "default" setting in a computer program; they are considered right *unless* their claim is somehow precisely negated. While democracy is not yet universally practiced, nor indeed uniformly accepted, in the general climate of world opinion, democratic governance has now achieved the status of being taken to be generally right. The ball is very much in the court of those who want to rubbish democracy to provide justification for that rejection.

This is a historic change from not very long ago, when the advocates of democracy for Asia or Africa had to argue for democracy with their backs to the wall. While we still have reason enough to dispute those who, implicitly or explicitly, reject the need for democracy, we must also note clearly how the general climate of opinion has shifted from what it was in previous centuries. We do not have to establish afresh, each time, whether such and such a country (South Africa, or Cambodia, or Chile) is "fit for democracy" (a question that was prominent in the discourse of the nineteenth century); we now take that for granted. This recognition of democracy as a universally relevant system, which moves in the direction of its acceptance as a universal value, is a major revolution in thinking, and one of the main contributions of the twentieth century. It is in this context that we have to examine the question of democracy as a universal value.

Democracy and Economic Development

It is often claimed that nondemocratic systems are better at bringing about economic development. This belief sometimes goes by the name of "the Lee hypothesis," due to its advocacy by Lee Kuan Yew, the leader and former president of Singapore. He is certainly right that some disciplinarian states (such as South Korea, his own Singapore, and postreform China) have had faster rates of economic growth than many less authoritarian ones (including India, Jamaica, and Costa Rica). The "Lee hypothesis," however, is based on sporadic empiricism, drawing on very selective and limited information, rather than on any general statistical testing over the wide-ranging data that are available. A general relation of this kind cannot be established on the basis of very selective evidence. For example, we cannot really take the high economic growth of Singapore or China as "definitive proof" that authoritarianism does better in promoting economic growth, any more than we can draw the opposite conclusion from the fact that Botswana, the country with the best record of economic growth in Africa, indeed with one of the finest records of economic growth in the whole world, has been an oasis of democracy on that continent over the decades. We need more systematic empirical studies to sort out the claims and counterclaims.

There is, in fact, no convincing general evidence that authoritarian governance and the suppression of political and civil rights are really beneficial to economic development. Indeed, the general statistical picture does not permit any such induction. Systematic empirical studies (for example, by Robert Barro or by Adam Przeworski) give no real support to the claim that there is a general conflict between political rights and economic performance. The directional linkage seems to depend on many other circumstances, and while some statistical investigations note a weakly negative relation, others find a strongly positive one. If all the comparative studies are viewed together, the hypothesis that there is no clear

relation between economic growth and democracy in either direction remains extremely plausible. Since democracy and political liberty have importance in themselves, the case for them therefore remains untarnished.

The question also involves a fundamental issue of methods of economic research. We must not only look at statistical connections, but also examine and scrutinize the causal processes that are involved in economic growth and development. The economic policies and circumstances that led to the economic success of countries in East Asia are by now reasonably well understood. While different empirical studies have varied in emphasis, there is by now broad consensus on a list of "helpful policies" that includes openness to competition, the use of international markets, public provision of incentives for investment and export, a high level of literacy and schooling, successful land reforms, and other social opportunities that widen participation in the process of economic expansion. There is no reason at all to assume that any of these policies is inconsistent with greater democracy and had to be forcibly sustained by the elements of authoritarianism that happened to be present in South Korea or Singapore or China. Indeed, there is overwhelming evidence to show that what is needed for generating faster economic growth is a friendlier economic climate rather than a harsher political system.

To complete this examination, we must go beyond the narrow confines of economic growth and scrutinize the broader demands of economic development, including the need for economic and social security. In that context, we have to look at the connection between political and civil rights, on the one hand, and the prevention of major economic disasters, on the other. Political and civil rights give people the opportunity to draw attention forcefully to general needs and to demand appropriate public action. The response of a government to the acute suffering of its people often depends on the pressure that is put on it. The exercise of political rights (such as voting, criticizing, protesting, and the like) can make a real difference to the political incentives that operate on a government.

I have discussed elsewhere the remarkable fact that, in the terrible history of famines in the world, no substantial famine has ever occurred in any independent and democratic country with a relatively free press. We cannot find exceptions to

this rule, no matter where we look: the recent famines of Ethiopia, Somalia, or other dictatorial regimes; famines in the Soviet Union in the 1930s; China's 1958-61 famine with the failure of the Great Leap Forward; or earlier still, the famines in Ireland or India under alien rule. China, although it was in many ways doing much better economically than India, still managed (unlike India) to have a famine, indeed the largest recorded famine in world history: Nearly 30 million people died in the famine of 1958-61, while faulty governmental policies remained uncorrected for three full years. The policies went uncriticized because there were no opposition parties in parliament, no free press, and no multiparty elections. Indeed, it is precisely this lack of challenge that allowed the deeply defective policies to continue even though they were killing millions each year. The same can be said about the world's two contemporary famines, occurring right now in North Korea and Sudan.

Famines are often associated with what look like natural disasters, and commentators often settle for the simplicity of explaining famines by pointing to these events: the floods in China during the failed Great Leap Forward, the droughts in Ethiopia, or crop failures in North Korea. Nevertheless, many countries with similar natural problems, or even worse ones, manage perfectly well, because a responsive government intervenes to help alleviate hunger. Since the primary victims of a famine are the indigent, deaths can be prevented by recreating incomes (for example, through employment programs), which makes food accessible to potential famine victims. Even the poorest democratic countries that have faced terrible droughts or floods or other natural disasters (such as India in 1973, or Zimbabwe and Botswana in the early 1980s) have been able to feed their people without experiencing a famine.

Famines are easy to prevent if there is a serious effort to do so, and a democratic government, facing elections and criticisms from opposition parties and independent newspapers, cannot help but make such an effort. Not surprisingly, while India continued to have famines under British rule right up to independence (the last famine, which I witnessed as a child, was in 1943, four years before independence), they disappeared suddenly with the establishment of a multiparty

democracy and a free press.

I have discussed these issues elsewhere, particularly in my joint work with Jean Dr'eze, so I will not dwell further on them here.⁵ Indeed, the issue of famine is only one example of the reach of democracy, though it is, in many ways, the easiest case to analyze. The positive role of political and civil rights applies to the prevention of economic and social disasters in general. When things go fine and everything is routinely good, this instrumental role of democracy may not be particularly missed. It is when things get fouled up, for one reason or another, that the political incentives provided by democratic governance acquire great practical value.

There is, I believe, an important lesson here. Many economic technocrats recommend the use of economic incentives (which the market system provides) while ignoring political incentives (which democratic systems could guarantee). This is to opt for a deeply unbalanced set of ground rules. The protective power of democracy may not be missed much when a country is lucky enough to be facing no serious calamity, when everything is going quite smoothly. Yet the danger of insecurity, arising from changed economic or other circumstances, or from uncorrected mistakes of policy, can lurk behind what looks like a healthy state.

The recent problems of East and Southeast Asia bring out, among other things, the penalties of undemocratic governance. This is so in two striking respects. First, the development of the financial crisis in some of these economies (including South Korea, Thailand, Indonesia) has been closely linked to the lack of transparency in business, in particular the lack of public participation in reviewing financial arrangements. The absence of an effective democratic forum has been central to this failing. Second, once the financial crisis led to a general economic recession, the protective power of democracy--not unlike that which prevents famines in democratic countries--was badly missed in a country like Indonesia. The newly dispossessed did not have the hearing they needed.

A fall in total gross national product of, say, 10 percent may not look like much if it follows in the wake of a growth rate of 5 or 10 percent every year over the past few decades, and yet that decline can decimate lives and create misery for

millions if the burden of contraction is not widely shared but allowed to be heaped on those--the unemployed or the economically redundant--who can least bear it. The vulnerable in Indonesia may not have missed democracy when things went up and up, but that lacuna kept their voice low and muffled as the unequally shared crisis developed. The protective role of democracy is strongly missed when it is most needed.

The Functions of Democracy

I have so far allowed the agenda of this essay to be determined by the critics of democracy, especially the economic critics. I shall return to criticisms again, taking up the arguments of the cultural critics in particular, but the time has come for me to pursue further the positive analysis of what democracy does and what may lie at the base of its claim to be a universal value.

What exactly is democracy? We must not identify democracy with majority rule. Democracy has complex demands, which certainly include voting and respect for election results, but it also requires the protection of liberties and freedoms, respect for legal entitlements, and the guaranteeing of free discussion and uncensored distribution of news and fair comment. Even elections can be deeply defective if they occur without the different sides getting an adequate opportunity to present their respective cases, or without the electorate enjoying the freedom to obtain news and to consider the views of the competing protagonists. Democracy is a demanding system, and not just a mechanical condition (like majority rule) taken in isolation.

Viewed in this light, the merits of democracy and its claim as a universal value can be related to certain distinct virtues that go with its unfettered practice. Indeed, we can distinguish three different ways in which democracy enriches the lives of the citizens. First, political freedom is a part of human freedom in general, and exercising civil and political rights is a crucial part of good lives of individuals as social beings. Political and social participation has *intrinsic value*

for human life and well-being. To be prevented from participation in the political life of the community is a major deprivation.

Second, as I have just discussed (in disputing the claim that democracy is in tension with economic development), democracy has an important *instrumental value* in enhancing the hearing that people get in expressing and supporting their claims to political attention (including claims of economic needs). Third--and this is a point to be explored further--the practice of democracy gives citizens an opportunity to learn from one another, and helps society to form its values and priorities. Even the idea of "needs," including the understanding of "economic needs," requires public discussion and exchange of information, views, and analyses. In this sense, democracy has constructive importance, in addition to its intrinsic value for the lives of the citizens and its instrumental importance in political decisions. The claims of democracy as a universal value have to take note of this diversity of considerations.

The conceptualization--even comprehension--of what are to count as "needs," including "economic needs," may itself require the exercise of political and civil rights. A proper understanding of what economic needs are--their content and their force--may require discussion and exchange. Political and civil rights, especially those related to the guaranteeing of open discussion, debate, criticism, and dissent, are central to the process of generating informed and considered choices. These processes are crucial to the formation of values and priorities, and we cannot, in general, take preferences as given independently of public discussion, that is, irrespective of whether open interchange and debate are permitted or not.

In fact, the reach and effectiveness of open dialogue are often underestimated in assessing social and political problems. For example, public discussion has an important role to play in reducing the high rates of fertility that characterize many developing countries. There is substantial evidence that the sharp decline in fertility rates in India's more literate states has been much influenced by public discussion of the bad effects of high fertility rates on the community at large, and especially on the lives of young women. If the view has emerged in, say, the

Indian state of Kerala or of Tamil Nadu that a happy family in the modern age is a small family, much discussion and debate have gone into the formation of these perspectives. Kerala now has a fertility rate of 1.7 (similar to that of Britain and France, and well below China's 1.9), and this has been achieved with no coercion, but mainly through the emergence of new values--a process in which political and social dialogue has played a major part. Kerala's high literacy rate (it ranks higher in literacy than any province in China), especially among women, has greatly contributed to making such social and political dialogue possible.

Miseries and deprivations can be of various kinds, some more amenable to social remedies than others. The totality of the human predicament would be a gross basis for identifying our "needs." For example, there are many things that we might have good reason to value and thus could be taken as "needs" if they were feasible. We could even want immortality, as Maitreyee, that remarkable inquiring mind in the *Upanishads*, famously did in her 3000-year old conversation with Yajñvalkyā. But we do not see immortality as a "need" because it is clearly unfeasible. Our conception of needs relates to our ideas of the preventable nature of some deprivations and to our understanding of what can be done about them. In the formation of understandings and beliefs about feasibility (particularly, social feasibility), public discussions play a crucial role. Political rights, including freedom of expression and discussion, are not only pivotal in inducing social responses to economic needs, they are also central to the conceptualization of economic needs themselves.

Demokracie jako univerzální hodnota

V létě 1997 jsem byl jedněmi z nejvýznamnějších japonských novin požádán, abych řekl, o čem se domnívám, že je nejdůležitější událostí 20.století. Zjistil jsem, že tato otázka je neobyčejně vyzývavá, vzhledem k tomu, kolik závažných věcí se v posledních sto letech stalo. Evropské mocnosti, hlavně britská a francouzská, které byly v devatenáctém století tak dominantní, dospěly ke svému zániku. Stali jsme se svědky dvou světových válek, viděli jsme vzestup a pád fašismu a nacismu. Století zažilo nástup komunismu a jeho úpadek (bývalý Sovětský blok), radikální změny (Čína). Také jsem viděli posun z ekonomické dominance západu do nové rovnováhy mnohem více vedené Japonskem, východní a jihovýchodní Asií. Přestože tato oblast prochází v současné době určitou ekonomickou krizí, nemůže to přehlušit změny v ekonomické rovnováze, které je provázely v mnoha obdobích. (v případě Japonska skoro celé století) Minulé století zkrátka nepostrádá významné události.

Nicméně, mezi mnohými vývoji, které se ve 20.století objevily samozřejmě nemám nesnáze vybrat jednu přední etapu, a to vzestup demokracie. Nemohu popřít, že ostatní jevy nemají svou důležitost, ale řekl bych, že v daleké budoucnosti, až se lidé podívají zpátky na to, co se událo v tomto století, bylo by pro ně obtížné nedohodnout se na prvenství nástupu demokracie jako přednostně akceptované formy vlády.

Idea demokracie pochází samozřejmě ze starověkého Řecka, z doby před více než dvěma tisíci lety. Postupné snahy o demokracii probíhaly také na jiných místech, včetně Indie. Ale je to opravdu starověké Řecko, kde idea demokracie dostala tvar a byla seriózně uplatňována (ačkoliv jen omezeně), dokud se nezhroutila a nebyla nahrazena mnohem autoritativnější a nesymetrickou formou vlády. Žádné jiné formy se zde v té době nevyskytovaly.

Poté trvalo demokracii velmi dlouhou dobu, než se znovu vynořila. Její pozvolný, ale jistě triumfální nástup jako pracovní systém vlády byl podpořen mnoha jinými událostmi, od podepsání Magny charty v roce 1215, Francouzskou a Americkou revoluci ve století 18., až po rozšíření volebního práva v Evropě a Severní Americe ve století devatenáctém. Přesto to bylo století dvacáté, kde byla idea demokracie zavedena jako “normální“ forma vlády na kterou má nárok jakýkoliv stát, jak v Evropě, Americe, Asii nebo v Africe.

Idea demokracie jako univerzálního závazku je celkem nová, a je to dozajista výsledek dvacátého století. Rebelové, kteří se snažili o omezení anglického krále v době Magny charty viděli potřebu demokracie jako čistě lokální. Na druhou stranu, američtí bojovníci za nezávislost a francouzští povstalci přispívali k chápání potřeby demokracie jako obecnému systému. I když zaměření na praktické požadavky zůstávalo celkem oblastní, omezené ve srovnání s oběma stranami Atlantiku, bylo založeno na ekonomické, sociální a politické historii celého regionu.

Během devatenáctého století bylo pro teoretiky demokracie vcelku přirozené mluvit o tom, zda se země k demokracii hodí či ne. Toto myšlení se změnilo až ve století dvacátém, při zjištění, že sama otázka je špatná. Země musí být považována za vhodnou k demokracii a nebo se k tomu musí demokracií dopracovat. Toto je ta hlavní závažná změna, rozšiřující potencionální dosah demokracie natolik, aby pokryla miliardy lidí s jejich rozličnou historií, kulturou a neslučitelnou úrovní blahobytu.

Bylo to v tomto století, kdy lidé konečně akceptovali, že právo volit pro „všechny“ dospělé „musí znamenat pro „všechny“, nejen pro muže, ale také pro ženy. Když jsem měl tohoto roku v lednu možnost seznámit se s Ruth Dreyfuss, prezidentkou Švýcarska a ženou pozoruhodných předností, poskytlo mi to příležitost znovu zjistit, že je to jen čtvrt století nazpět, kdy ženy ve Švýcarsku nemohly dokonce ani volit. Konečně jsme dosáhli bodu zjištění, že o rozsah univerzality, jako je hodnota soucitu, není usilováno.

Nepopírám, že i zde existují výzvy související s požadavky demokracie na univerzalitu. Tyto výzvy jsou mnoha typů a forem, z rozdílných směrů. Jsou tedy

součástí předmětu této úvahy. Musím prozkoumat požadavek demokracie být univerzální hodnotou a spory, které tento požadavek obklopují. Nicméně předtím, než tak začnu činit, je nezbytné, abychom si jasně uvědomili situaci, ve které se demokracie stala dominantním přesvědčením v současném světě.

V jakékoliv době a sociálním klimatu panuje vedoucí přesvědčení, které, jak se zdá nařizuje respektovat toto obecné pravidlo jako standardní nastavení počítačového programu. Tento respekt je považován za správný, dokud není tento požadavek naprosto vyloučen. Zatímco demokracie jako taková není ještě všeobecně vykonávána, dokonce ani jednotně akceptována, v obecném klimatu světových názorů demokratická vláda dosáhla statusu, ve kterém je brána jako obecně správná. Míček je tedy více na straně těch, kdo chtějí demokracii zničit, aby poskytlí ospravedlnění pro následné celkové odmítnutí.

Historická změna pochází z nedávné minulosti, kdy se zastánci demokracie v Asii a Africe museli dohadovat o demokracii přitlačeni ke zdi. Zatímco my máme stále mnoho důvodů k tomu, abychom odporovali těm, kdo, ať již nepřímo nebo přímo, potlačují potřebu demokracie, musíme brát také v potaz to, z čeho vyvstalo obecné mínění o demokracii v minulých stoletích. Nemusíme znovu a znovu stanovovat, jestli ta nebo ta země (Jižní Afrika, Chile nebo Kambodža) jsou vhodné pro demokracii, bereme tuto skutečnost za samozřejmou. Toto rozpoznání demokracie jako všeobecně významného systému, který se pohybuje směrem k jeho pochopení jako univerzální hodnoty, je hlavní revolucí v přemýšlení a jedním z hlavních příspěvků k 20.století. Je tedy z kontextu jasné, že musíme otázku demokracie jako univerzální hodnoty prozkoumat.

Democracy and Economic Development

Demokracie a ekonomický rozvoj

Často se tvrdí, že nedemokratické systémy jsou v přinášení ekonomického rozvoje lepší. Toto přesvědčení jde ruku v ruce s termínem“ Leeova hypotézou“, vzhledem k Lee Kuan Yewovi, současném prezidentovi Singapuru. Určitě má pravdu, že některé ze států s velkou disciplinou, jako je Jižní Korea, jeho vlastní Singapur a již zreformovaná Čína měly vyšší hodnoty ekonomického růstu než země, kterou nejsou tak autoritářské (včetně Indie, Jamajky a Costa Riky). Nicméně, „Leeova hypotéza“ je založena spíše na sporadickém empirismu, vykreslujícímu jen částečné a omezené informace, než na obecném statistickém výzkumu z dostupných dat.

Obecný vztah tohoto druhu nemůže být založen na bázi velmi výběrové evidence. Například, nemůžeme brát doopravdy v potaz ekonomický růst Singapuru nebo Číny jako konečný důkaz toho, že autoritativní vedení lépe směřuje k vytváření ekonomického růstu, stejně tak jako nemůžeme vykreslit opačný závěr z faktu, že Botswana země s nejlepší evidencí ekonomického růstu v Africe, dokonce jedna ze zemí s nejlepším výsledkem na celém světě, byla v určitých obdobích oázou demokracie na tomto kontinentu. Potřebujeme tedy více systematických a empirických studií abychom rozlišili vzájemné nároky.

V podstatě zde není žádná přesvědčivá všeobecná evidence, že autoritativní vláda a její dopad na politická a civilní práva jsou skutečně pro ekonomický rozvoj přínosná. Obecná statistický vývoj toto nepřijímá. Systematické empirické studie například od Roberta Barra nebo Adama Przeworskiho) tvrzení, že by existoval reálný konflikt mezi politickými právy a ekonomickým výkonem, nepodporují. Zdá se, že přímá spojitost závisí na mnoha jiných okolnostech a zatímco některé výzkumy ukazují na slabě negativní vliv, jiné oproti tomu shledávají vliv silně pozitivním. Jestliže je na všechny srovnávací studie pohlíženo stejně, hypotéza , při které není žádný zjevný vztah mezi ekonomickým růstem a demokracií

v jakémkoliv směru, zůstává extrémně věrohodná. Dokud mají demokracie a politická svoboda důležitost samy o sobě, zůstávají v tomto případě neposkvřeny.

Tato záležitost také obsahuje základní otázky v metodách ekonomického výzkumu. Musíme se podívat nejen na statistická spojení, ale také prozkoumat procesy, které jsou v rozvoji a ekonomickém růstu zahrnuty. Ekonomická opatření a okolnosti, které vedly k úspěchu zemí ve východní Asii, nyní mohou být velmi dobře pochopeny. Zatímco se různé empirické studie liší v důrazu, je zde nyní větší shoda o výčtu užitečných opatření, ve kterých je zahrnuta otevřenost ke konkurenci, použití mezinárodního trhu, výhody společnosti ze stimulů z investic a vývozu, vysoká úroveň gramotnosti a školství, úspěšné pozemkové reformy a jiné příležitosti, jak rozšířit společenské příležitosti a spolupráci na procesu ekonomické expanze. Není důvod se domnívat, že jakékoliv z těchto opatření je v rozporu s demokracií a mělo by být násilně udržováno prvky autoritativními, jako se to děje v současné Jižní Koreji, Singapuru nebo Číně. Ve skutečnosti je zde ohromující důkaz, který ukazuje, že to, co je potřeba pro vytvoření rychlejšího ekonomického růstu je přátelštější ekonomické klima, spíše než přísnější politický systém.

Abychom tento výzkum mohli scelit, musíme se vydat za úzké hranice ekonomického růstu a pečlivě prozkoumat širší potřebu ekonomického rozvoje, včetně potřeby ekonomického a sociálního ochrany. V tomto kontextu se musíme zaprvé zaměřit na spojitost mezi politickými a občanskými právy a za druhé na to, jak zamezit hlavním ekonomickým katastrofám. Politická i občanská práva dávají lidem možnost účinně upozornit na veřejné potřeby a požadovat vhodnou reakci veřejnosti. Reakce, odpověď vlády k akutnímu utrpení jejích lidí často závisí na tlaku, který je na ni vyvíjen. Když jsou politická práva (jako je volba, kritika, protest aj.) praktikována, mohou vytvořit skutečný rozdíl v politických stimulech, které se na vládě podílejí.

Na mnoha místech jsem diskutoval o zjevné skutečnosti že, při strašné historii hladomorů ve světě, se žádný značný hladomor neobjevil v kterékoliv

demokratické či nezávislé zemi s relativně svobodným tiskem. V tomto pravidle nemůžeme najít žádné výjimky, jakkoliv se na to díváme. Současný hladomor v Etiopii, Somálsku a v dalších diktátorských režimech, hladomor v Sovětském svazu v 30. letech, čínský hladomor s pádem Velkého skoku, nebo již dříve, hladomory v Irsku či v Indii pod nadvládou vetřelců. Čína, ačkoliv si v mnoha ohledech vedla ekonomicky mnohem lépe než Indie, stále čelila hladu, dokonce nejzrozsáhlejšímu zaznamenanému v celé světové historii. Skoro 30 milionu lidí umřelo při hladomorech v letech 1958 – 61, zatímco chybná opatření vlády zůstávala ještě po další tři roky nekorigována. Opatření nebyla kritizována, jelikož v parlamentu nebyly žádné opoziční strany, žádná svoboda tisku, žádné volby o více stranách. Právě tento nedostatek výzev k řešení dovolil, aby takto hluboce chybné zásahy pokračovaly, ačkoliv zabíjely miliony lidí každý rok. To samé by mohlo být řečeno o dvou současných světových hladomorech, objevujících se nyní v Severní Koreji a Súdánu.

Hladomory jsou často spojovány s přírodními katastrofami, a reportéři se často pro jednoduchost spokojí s vysvětlením poukazujícím na tyto jevy. Zápavy v Číně během pádu Great Leap Forward, sucha v Etiopii, nebo nedostatek sklizně v Severní Koreji. Nicméně, mnoho zemí má stejně problémy s přírodou, dokonce mnohdy i horší a zvládají je naprosto skvěle, protože je v moci odpovědné vlády zasáhnout a pomoci utišit hlad. V době, kdy první oběti hladomoru jsou právě ti chudí, může být úmrtím zabráněno vytvořením příjmů (například pracovními programy), pomocí jichž je jídlo dostupné pro potencionální oběti hladu. Dokonce i ty nejchudší demokratické země, které čelily strašným suchům, záplavám nebo jiným přírodním katastrofám (jako Indie v roce 1973 nebo Zimbabwe a Botswana na počátku 80. let) byly schopny nakrmit své lidi bez toho, aby zakusili hlad.

Je jednoduché hladomoru zamezit, pokud je zde opravdové úsilí tak učinit. Demokratická vláda čelící volbám, kritice opozičních stran a nezávislému tisku si nemůže pomoci nevyvinout takové úsilí. Není překvapením, že hladomory, které pokračovaly v Indii pod britskou nadvládou zmizely okamžitě s nastolením hromadné demokracie a svobodného tisku.

Řešil jsem tyto otázky na mnoha místech , hlavně s mým spolupracovníkem Johnem Drézem, takže u nich nebudu déle setrvávat. Nicméně, problematika hladomorů je jedním z důkazů, kam až sahá demokracie, ačkoliv je to jedna z nejjednodušších cest, jak ji analyzovat. Pozitivní role politických a občanských práv se vztahuje na prevenci ekonomických a sociálních katastrof obecně. Jestliže se daří a vše běží v pořádku, pak by neodmyslitelný vliv demokracie neměl chybět. A když je tato situace poškozena, je na pobídce politické, vycházející z demokratické vlády, aby z tohoto vyvodila praktický význam.

To je, jak já věřím jedním z nejdůležitějších poznatků. Mnoho ekonomických technokratů doporučuje použití ekonomických stimulů, (které tržní systém poskytuje) přičemž ignoruje politické stimuly), které by měl demokratický systém garantovat) . Znamená to tedy rozhodnout se pro hluboce nevyrovnaná základní pravidla. Ochranitelská síla demokracie by neměla být postrádána, i když má země takové štěstí, aby nemusela čelit žádné vážné kalamitě a chod věcí je hladký..Stále je ale nebezpečí z nejistoty, vyvstávající ze změny ekonomických nebo jiných okolností, nebo z chyb v postupu, skrývá za něčím, co by mohlo vypadat jako zdravý stav.

Současným problémem východní a jihovýchodní Asie je trest za nedemokratickou vládu. Jsou tu tedy dva bojující zřetele. První, že vývoj finanční krize v těchto ekonomikách (zahrnující Jižní Koreu, Thajsko a Indonésii) byl úzce spjat s nedostatkem průhlednosti v obchodu, hlavně s nedostatkem spolupráce v přehodnocení finančních ustanovení. Absence demokratického fóra se stala hlavním důvodem pro tento úpadek, stejně tak vedla finanční krize ke všeobecnému ekonomickému útlumu. Ochranitelská síla demokracie, ta která zabraňuje hladomorům v demokratických zemích, byla velmi silně postrádána, hlavně v zemích jako je Indonésie. Nově zbavení neměli posluchačstvo, které potřebovali.

Zhruba desetiprocentní propad celkového hrubého národního produktu nemusí budít dojem jako velký, jestliže následoval vzestup rychlosti růstu o 5 až 10 procent každý rok v průběhu poslední doby. Stále však tento pokles může zdecimovat život a vyprodukovat neštěstí milionů lidí, jestliže břímě zásahů

nebyla sdílena širokými stavy, ale nahromadila se na těchto nezaměstnaných, nebo ekonomicky přebytečných, kteří byli nejméně schopni to snášet. Bezbranní lidé v Indonésii nepostrádali demokracii, když se tyto věci děly, ale tento rozdíl je nenechal promluvit, nerovnoměrně sdílenou krizi vývoje byla zahalena. Ochranná role demokracie je silně postrádána ve chvíli, kdy je nejvíce potřebná.

Funkce demokracie

Dovolil jsem si, aby program této eseje byl podmíněn krizí v demokracii, a hlavně krizí v ekonomice. Měl bych se proto ke kritice znovu vrátit a vznést argument kulturní kritiky jednotlivě. Čas mě bohužel přesvědčil o tom, abych pokračoval v pozitivní analýze toho, jak demokracie funguje a toho, co je možná položeným základem pro její potřebu být univerzální hodnotou.

Co přesně je demokracie? Nesmíme demokracii spojovat s většinovým pravidlem. Demokracie má jistě soubor požadavků, které určitě zahrnují volbu a schopnost respektovat výsledek, ale také vyžaduje ochranu svobody a volnosti, respekt pro legální nároky, garanci svobodné diskuze a necenzurovanou distribuci tisku s přípustnou kritikou. Volby mohou být na druhou stranu velmi nedokonalé, jestliže se stane, že opoziční strany nedostanou adekvátní příležitost prezentovat jejich příslušné záležitosti, nebo pokud voliči nemají možnost užít si svobody z obdržení noviněk zahrnujících zprávy o názorech soutěžících protagonistů. Demokracie je systém, který cosi požaduje, ne jen zaizolovaná mechanická podmínka, pravidlo většiny.

Pohled v tomto světle, zásluhy demokracie a její požadavek být univerzální hodnotou může být spojován s různými působnostmi, které mají osvobozující upotřebení. I nadále můžeme rozlišit tři různé způsoby, kterými demokracie obohacuje životy obyvatel. Zaprvé, politická svoboda je součástí lidské svobody všeobecně, výkon občanských a politických práv je neodmyslitelnou součástí života jednotlivce jako společenské existence. Politická a sociální spolupráce má

vnitřní hodnotu pro lidský život a bránit ve spolupráci na politickém životě komunitě se zdá být největším negativním zásahem.

Za druhé, jak jsem právě řekl (dokazoval to, že existuje pnutí mezi demokracií a ekonomickým rozvojem) demokracie má i velmi důležitou pomocnou hodnotu, při které se objevuje stav, při němž lidé podporují a vyjadřují své požadavky na politickou pozornost (včetně požadavků na ekonomické potřeby). Za třetí, a tento bod by měl být dále prozkoumán, praktikování demokracie dává občanům příležitost k tomu, aby se učili jeden od druhého a pomáhali tak společnosti vytvářet hodnoty a priority. Dokonce i idea potřeb, včetně potřeb ekonomických vyžaduje veřejnou diskuzi a výměnu informací, pohledů a analýz. V tomto smyslu má demokracie odvozenou důležitost, kromě její skutečné hodnoty pro lidské životy a její pomocný význam pro politické rozhodování. Požadavky na demokracii jako na univerzální hodnotu musí brát v potaz rozmanitost v uvažování.

Chápání, nebo dokonce porozumění tomu, co počítáme jako potřebu, včetně potřeby ekonomické, by samo o sobě mělo požadovat aplikaci občanských a politických práv. Dostatečné porozumění tomu, co jsou to ekonomické potřeby (s jejich obsahem silou) bude vyžadovat diskuzi a výměnu názorů. Politická a občanská práva, hlavně ta, která jsou spjata s garancí otevřené diskuze, debaty, kritiky a rozporů, jsou ústřední pro proces tvorby informované a zvážené volby. Tyto procesy jsou pro informace o hodnotách a prioritách zásadní, a my v podstatě nemůžeme chápat preference jako nezávislé na názoru veřejnosti, bez ohledu na to, jestli je debata otevřená a vzájemné obviňování je povoleno nebo ne.

Celkově je dosah a efektivita otevřeného dialogu podceňována v hodnocení společenských politických problémů. Například veřejná debata má významnou roli, pokud se týká snížení vysokých čísel porodnosti, která jsou spojníkem mnoha rozvojových zemích. Existuje zde skutečná evidence, že strmý pokles míry

porodnosti ve více vzdělaných státech Indie byl velmi ovlivněn veřejnou diskuzí o tom, jaký má vysoká porodnost špatný dopad na komunitu díky velikosti a hlavně na život mladých žen. V době, kdy se tento názor objevil, tvrdil, že v indickém státě Kerala Tamil Nadu je moderní mít malou rodinu a diskuze se stočila na informace o těchto perspektivách. Kerala má nyní míru porodnosti 1.7 (stejně tak jak Británie nebo Francie a níže než Čína 1.9). Tohoto bylo dosaženo ne nátlakem, ale hlavně díky objevení nových hodnot, procesu, ve které politický a společenský dialog hrál nejvýznamnější roli. Kerala s vysokou mírou gramotnosti hlavně mezi ženami (řadí se svou gramotností výše než kterákoliv jiná provincie v Číně) významně přispěla k tomu, aby byl tento společenský a politický dialog možný.

Existuje mnoho druhů utrpení a nedostatku, některé podléhají více sociální nápravě než ostatním. V celistvosti lidských nesnází jsou jen hrubou základnou, jak definovat naše potřeby. Například je zde jistě mnoho věcí, kterých si ceníme z různých důvodů a mohou být tedy považovány za potřeby, pokud jsou přípustné. Můžeme vyžadovat dokonce nesmrtelnost, jako Maitreyee, pozoruhodný myslitel, který se na toto dotazuje v Upanišádách ve své 3000 let staré konverzaci s Yajñvalkyeou. My ale chápeme nesmrtelnost jako dokonale nepřipustnou. Naše pojetí potřeb se vztahuje v myšlenkách k věcem zabranitelným, přírodním a k našemu porozumění, co proto může být uděláno. Mezi informacemi o víře a porozumění v přípustnost (hlavně sociální přípustnost) hraje opět diskuze klíčovou roli. Politická práva, včetně svobody projevu a diskuze nejsou rozhodující pouze při navozování společenské reakce na ekonomické potřeby, jsou také středové pro pochopení ekonomických potřeb jako takových.

Příloha 2

Freedom and disadvantageous choices

Even when freedom and well-being do not move together, it does not, of course, follow the increase in a person's freedom would be to his or her advantage. There are different ways of judging advantage, related partly to the distinction between well-being and agency objectives, and partly to the contrast between available opportunities and resulting states. The realized level of well-being need not be the only guide to the opportunities that a person values most. But there is also the second question that was posed earlier concerning the possibility that increased freedom might be disadvantageous to the person by forcing on the person the necessity to spend time and make effort in making lot of choices that he or she would rather not have to make. There can be inconvenience and hassle from having to make more choices, and this may well be far from advantageous, no matter how exactly we define advantage.

This question does, in fact, take us to the direction of an important issue regarding the nature of freedom, to wit, whether any increase in choices that one can have – and has to – make must be seen as an expansion of freedom. This issue is, as will be presently argued, quite central to the assessment of social structures and public policies related to enhancing freedom.

Freedom is not the notion. Facing more alternatives need not invariably be seen as an expansion of person's freedom to do the things she would like to do. If a life

without hassle is valued (and the frantic routine of constant decision taking is not treasured), the freedom to achieve the preferred form of life is not necessarily enhanced by a multiplication of trivial choices. What may apparently look like a conflict between freedom and advantage may not, thus, be anything of the sort, any may be the result of misspecifying freedom by overlooking the loss of options of leading a peaceful and unbothered life.

There is an inescapable need for evaluation in judging whether the forgone opportunity of a hassle-free life may not be more important than the greater chance of being able to take all these minor decisions. The question really turns on need to judge what options are important and what are not. The expansion of choices to be made is both an opportunity (choices can be made by oneself) and burden (the choices have to be made by oneself). It is easy to think of circumstances when give the choice of having to make these particular choices, one would have the reason to say no. This indicates that the expansion of those particular choices and obligations need not to be seen as a valued expansion of freedom.

The significant recognition that choosing apart of living which we discussed earlier, cuts both ways. Some types of choosing can be valuable parts of living, giving us reason to treasure them. But there are other choices that we may have no great reason to value, and the obligatory requirement to face and deal with them may impose on us losses of time and energy which we may have good reason to resent.

Thus the expansion of some types of choices can reduce our ability to choose life-styles that we might treasure.

So the conflict here is not really between our freedom tout court, on the one hand, and our advantages, on the other, but primarily between different types of freedoms – the freedom to exercise active choice over a range of (possibly trivial) options and the freedom to lead the leisured life without the nuisance of constantly having to make trivial choices. Some of the perceived conflict between and advantage arises from an underspecification of freedom – ignoring the fact that we may have good reasons to choose not to have the necessity of making all

these unwanted choices. The problem relates to the inescapable requirement of evaluation involved in the assesment of freedom, as has already been discussed.

Svoboda a znevýhodněná volba str. 63

Jestliže svoboda a blahobyt nepostupují spolu, nemusí to samozřejmě znamenat, že vzrůst svobod člověka by se stal nevýhodou. Je mnoho rozdílných způsobů posuzování výhod, spojených částečně s rozlišováním mezi blahobytem a cíly agenta a částečně s kontrastem mezi dostupnými možnostmi a výsledným stavem. Stanovená úroveň blahobytu nemusí být jen průvodcem k možnostem, kterých si člověk nejvíce cenní. Je zde ale i druhá otázka, která již byla položena dříve, zabývající se možností, že zvýšení svobody by se mohlo stát nevýhodným. Člověk může cítit potřebu trávit čas vytvářením úsilí na rozhodování o věcech, o nichž by ani rozhodovat nechtěl. Zde může nastat těžkost a nevýhoda z přemíry voleb a tato situace je poté daleko od výhodného stavu, nezávisle na tom jak přesně výhodný stav definujeme.

Tato otázka nás v podstatě směřuje k závažnému problému souvisejícímu s přirozeností svobody, a to zda nárůst možností, které člověk může, či musí udělat, je viděn jako expanze. Tato záležitost, o které polemizujeme, je centrální pro stanovení společenských struktur a opatření veřejnosti spojených s šířením svobody.

Svoboda je komplexní pojem. Čelit více alternativám ještě nutně neznamená takový rozmach lidské svobody dělat věci, které dělat chtějí. Jestliže je oceňován život bez sporů (a nikdo si neváží té rutiny dělat rozhodnutí), svoboda dosáhnout vybraného stylu života není nutně zvětšována násobením těchto jednoduchých

voleb. To, co zjevně může vypadat jako konflikt mezi svobodou a výhodou, může být výsledkem chybného chápání svobody z důvodu přehlížení ztráty volby žít klidný a bezstarostný život.

Je zde tedy nezbytná potřeba hodnocení při posuzování, zda příležitost vést život bez sporů není důležitější než být schopen dělat právě tyto malá rozhodnutí. Otázka se tedy stočila na potřebu zvažovat, které možnosti jsou důležité a které nejsou. Zvětšení počtu voleb, které mohou být uskutečněny je zapříčiněno jak možností (volbou, která může být jedincem učiněna) nebo břemenem (volbou, která musí být udělána). Je jednoduché přemýšlet o okolnostech, když je nám dána volba učinit rozhodnutí, na které by někdo jiný měl dobrý důvod říci ne. Ukazuje se tedy, že rozmach těchto konkrétních voleb a závazků nemusí být viděn jako ceněný rozsah svobod.

Jasně zjištění, že volba je součástí lidského života může vyřešit obě cesty. Některé druhy voleb mohou být oceňovanou součástí života, dávají nám podněty k tomu, abychom si je uchránili. Ale jsou tu také ostatní volby, pro které nemáme tolik důvodů je oceňovat. Požadavky závazků, kterým se musíme postavit a zabývat se jimi, pro nás mohou zapříčinit ztrátu času a energie a tudíž máme dobrý důvod toto odmítnout. Nicméně rozmach některých typů voleb může snížit naši schopnost zvolit se životní styl, kterého bychom si vážili. Takže konflikt, který zde máme, není jen otázkou výhody a nevýhody, ale již primárně mezi rozdílnými druhy svobody - svoboda činit aktivní volbu ze škály (možná triviálních) voleb a svoboda vést život bez nutnosti neustále dělat tyto triviální volby. Některé z konfliktů mezi svobodou a výhodou, kterých jsme si povšimli, vyvstává z nedefinování svobody jako takové. Ignorováním faktu, že možná máme dobrý důvod k tomu, abychom zvolili jednání, při kterém nebude nutné dělat tyto nechtěné volby. Problém souvisí s neodmyslitelným požadavkem hodnocení, které je zapojen do posuzování svobody, jak jsme o tom již mluvili.

Poverty in rich countries

Even the cause of the persistence of hunger in rich societies cannot be fully understood if we confine our attention only to the size of incomes. Hunger in the United States is associated with main parameters in which low income is only one. The health aspects relates to the social environment, to the provision of medical care, to the pattern of family life, and the variety of other factors, and a purely income based analysis of poverty cannot but leave the story half told.

The extent of capability deprivation can be quite remarkably high in the world's most affluent countries. For example, the study by McCord and Freeman 1990 presented in The New England Journal of Medical Association, indicates, that men in the Harlem region of the prosperous city of New York have less chance of reaching the age of 40 or more than Bangladeshi men have. This is not because the residents of Harlem have lower incomes than the average Bangladeshi does. The phenomenon is more connected with problems of health care, inadequacy of medical attention, the prevalence of urban crime, and other such factors that affect the basic capabilities of the Harlem resident.

The problem is not confined only to the pockets of deprivation in a small number of places. There are systematic patterns of intense inequality in non-income features between different groups. For example, in an article in Journal of American Medical Association, Otten 1990 show, that in the age group between 34 and 55, African-Americans have 2.3 times the mortality rate as do whites in the United States. And that only about half their excess mortality can be

explained by income differences. The need to go beyond the information on incomes to the pervasive diversities of social circumstances and characteristics is well illustrated by the nature of these terrible problems. The social environment is deeply influenced by the inadequacy of health facilities, the violent modes of inner-city living, the absence of social care and such other factors. The lowness of income is only one factor among many that influence poverty in the United States.

The issues of food deprivation in rich America also raises a question of profound importance of understanding the nature of American poverty. Surprise is sometimes expressed at the fact there could be any actual hunger in the country as rich as the United States, where even the poorest groups tend to have much higher incomes than the middle-classes in any poorer countries who may not be particularly bothered by hunger as such. To some extent the difference may be due to the fact that money buys less of some types of commodities in the richer countries. But even after corrections are made of these price differences, the paradoxical feature is still retained. Also, as it happens, food is not the one of the items that are typically very much cheaper in the poorer countries than in the United States.

In explaining the apparent paradox, the capability perspective can help in two different ways. First, hunger and undernutrition are related both to food intake and to the ability to make nutritive use of that intake. The latter is deeply affected by general health conditions, and that in turn depends much on communal health care and public health provisions. This is precisely where the civic problems of health delivery and inequalities in health care can precipitate capability failures in health and nutrition even when personal incomes are not that low in international standards.

Second, being poor in a rich society itself is a capability handicap for reasons that I have tried to discuss elsewhere. Relative deprivation in the space of incomes can yield absolute deprivation in the space of capabilities. In a country that is generally rich, more income may be needed to buy enough commodities to achieve the same social functioning, such as appearing in the public without shame. The same applies to the capability of taking part in the life of the

community. These general social functionings impose commodity requirements that vary with what others in the community standardly have.

While the rural Indian may have little problem in appearing in public without shame with relatively modest clothing and can take a part in the life of the community without a telephone or a television, the commodity requirements of these general functioning are much more demanding in the country where people standardly use a bigger basket for diverse commodities. Not only does this make it more expensive to achieve these social functioning themselves, but the deflection of resources involved in pursuing these social functionings also drains the financial means that are potentially usable for health and nutrition.. The apparent paradox of hunger in the rich countries is not hard to explain once our attention is shifted from exclusive concentration on the space of incomes, so that we can take note of the conversion of income and other resources into capabilities of various types.

The distinction between low income and capability failure does matter. A poverty analysis that concentrates only on incomes can be quite remote from the main motivation behind our concern with poverty.(viz: the limitation of the lives that some people are forced to live). It may also fail to provide empirical guidance the genesis and prevalence of deprivation. Concentrating on the rights space is no less important for poverty study than it is for the general investigation of social inequality.

Chudoba v bohatých zemích

Případy naléhavosti hladu v bohaté společnosti nemohou být zcela pochopeny, soustředíme-li naši pozornost pouze na velikost příjmů. Hlad ve Spojených státech se spojován s mnoha parametry, příjem je jen jeden z nich. Zdravotní aspekty souvisejí se sociálním prostředím, poskytnutím zdravotnické péče, vzorům v rodinném životě a škálou ostatních faktorů. Analýza založená čistě na příjmech by nechala naši záležitost vysvětlenou jen do poloviny.

Rozsah ztráty schopností je ve světových zámožných zemích celkem zřejmý. Například, studie McCorda a Freemana (1990) prezentované v *The New England Journal of Medicine* ukazuje, že muž z Harlemu, čtvrti prosperujícího města New York, má menší šanci na dosažení věku 40 let než mají muži v Bangladéši. Není to proto, že by obyvatelé Harlemu měli nižší příjmy než průměrní Bangladéšané. Fenomén je více spojen se zdravotní péčí, nevhodností zdravotnické pozornosti, městskou kriminalitou a dalšími faktory, které mají vliv na základní způsobilosti obyvatel Harlemu.

Problém se neomezuje jen na škatulkování nedostatků na malém počtu míst. Existují systematické vzory intenzivní nerovnosti i v nepříjmových záležitostech mezi různými skupinami. Například podle článku *Journal of American Medical Association* ve věkové skupině 35 až 55 mají Afro-američané 2.3 krát větší úmrtnost než bílí obyvatelé USA a jen polovina tohoto stavu může být vysvětlena příjmovými rozdíly. Je třeba podívat se za informace o příjmech, zaměřit se na rozdíly sociálních záležitostí a charakteristik, kde je dobře ilustrována přirozenost těchto hrozných problémů. Sociální prostředí je hluboce ovlivněno neschopností zdravotnických organizací, násilnickým stylem života v centru měst, absencí sociální péče a ostatními faktory. Nízká míra příjmu je jen jedním faktorem z mnoha, které chudobu v USA ovlivňují. Záležitost nedostatku potravin v bohaté

Americe vnáší do problematiky této otázky skutečnou důležitost v porozumění podstatě americké chudoby. Překvapujícím faktem často je, že v zemi tak bohaté jako Amerika nejchudší skupinymající hlad inklinují mít vyšší příjem než obyvatelé střední tříd v chudších zemích, kteří se ale s otázkou nedostatku potravin nemusejí příliš zabývat. Rozsah rozdílnosti může být zapříčiněn faktem, že za určité množství peněz nelze koupit tolik prostředků, kolik bychom čekali. Ale i když je proveden zásah do těchto rozdílností, jev zůstává stále paradoxním. Takže se stále stává, že jídlo není věcí, která by v USA byla mnohem levnější ve srovnání s ostatními zeměmi.

K vysvětlení tohoto zjevného paradoxu může pomoci perspektiva schopností dvěma způsoby. Zaprvé, hlad a podvyživenost jsou spojeny jak s příjmem potravy, tak se schopností tento příjem potravin zužitkovat. Dodatečně je silně ovlivňován obecnými zdravotními podmínkami, které zároveň závisí na komunální zdravotnické péči a finančních rezervách ve zdravotnictví. To je přesně to místo, kde problémy společnosti s dostupností zdraví a nerovností ve zdravotnické péči mohou urychlit úpadek schopností ve zdraví a výživě, i když nejsou příjmy osobnosti tak nízké jako v mezinárodním měřítku.

Za druhé, být chudý v bohaté společnosti je samo o sobě handicapem, z důvodů, o kterých jsem se již snažil mluvit. Relativní nedostatek v prostoru příjmů může přinést absolutní nedostatek v prostoru schopností. V zemi, která je obecně bohatá může fungovat potřeba většího příjmu, aby mohl být nakoupen dostatek surovin a aby mohlo být dosaženo stejného chodu společnosti, jako je třeba možnost objevit se na veřejnosti bez studu. To samé se dá vztáhnout na schopnost účastnit se na životě komunity. Tyhle obecné funkce pak ukládají na suroviny požadavky, které se odlišují od toho, co ostatní v komunitě běžně mají.

Zatímco venkovský Indián nebude mít problém objevit se na veřejnosti bez studu relativně skromně oblečen a zapojí se do života komunity i bez telefonu nebo televize, požadavky na toto obecné fungování budou jistě v zemi, kde lidé obyčejně používají větší spotřební koš pro různé suroviny větší. Nejen že je mnohem dražší dosáhnout tohoto společenského chodu, ale odchylka zdrojů

zapojených do sledování těchto sociálních funkcí také odčerpává finanční prostředky, které by mohly být potencionálně použity na zdravotnictví a výživu.

Zjevný paradox hladu v bohatých zemích není těžké vysvětlit, jakmile se naše pozornost přesune z uzavřené zaměřenosti na prostor příjmů tak, abychom mohli brát v potaz i přeměnu příjmu a dalších zdrojů na schopnosti různých typů.

Rozlišení mezi nízkým příjmem a úpadkem schopností je důležité. Analýza chudoby, která se soustředí pouze na příjmy může být celkem vzdálená od hlavního důvodu zájmu o chudobu (omezenost životů, které jsou někteří lidé nuceni žít). Nemusí také poskytnout empirické vedení ke vzniku a rozmachu deprivace. Zaměření se na správný prostor není pro studie o chudobě méně důležité, než je obecné zkoumání lidské nerovnosti.

Příloha 3

Amartya Kumar Sen

BIBLIOGRAFIE a významné příspěvky ke klíčovým tématům jeho práce po roce 1990

1. Choice of Techniques. Oxford: Basil Blackwell, 1960.
2. Growth Economics. Edited by Amartya K. Sen. Harmondsworth: Penguin Books, 1960.
3. Collective Choice and Social Welfare. San Francisco: Holden Day, 1970.
4. S. A. Guidelines for Project Evaluation. With Dasgupta, P., Marglin, New York: United Nations, 1972.
5. On Economic Inequality. With Foster, J. Oxford: Clarendon Press, 1973.
6. Employment, Technology, and Development. Oxford: Clarendon Press, 1975.
7. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford: Clarendon Press, 1981.
8. Utilitarianism and Beyond. Edited by Amartya K. Sen, Bernard Williams. Cambridge: University Press, 1982.
9. Choice, Welfare and Measurement. Oxford: Basil Blackwell, 1982.
10. Resources, Values and Development. Oxford: Basil Blackwell, 1984.
11. Commodities and Capabilities. Amsterdam: North-Holland, 1985.
12. The Standard of Living. Tanner Lectures with rejoinders by Bernard Williams and others. Edited by G. Hawthorne. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
13. On Ethics and Economics. Oxford and New York: Basil Blackwell, 1987.
14. With Dréze, J. Hunger and Public Action. Oxford: Clarendon Press, 1989.
15. The Political Economy of Hunger. In 3 volumes. Edited by Amartya K. Sen, Jean Dréze. Oxford: Clarendon Press, 1990 and 1991.
16. Inequality Reexamined. Oxford: Clarendon Press, 1992.
17. The Quality of Life. Edited by Amartya K. Sen, Martha Nussbaum. Oxford: Clarendon Press, 1993.
18. With Dréze, J. India: Economic Development and Social Opportunity. Oxford:

Clarendon Press, 1995.

19. Indian Development: Selected Regional Perspectives. Edited by Amartya K. Sen, Jean Dréze. Oxford University Press, 1997.

20. La libertà individuale come impegno sociale. Rome & Bari: Editori Laterza, 1997.

21. Laicismo Indiano. Edited by Armando Massarenti. Milan: Feltrinelli, 1998.

22. Development as Freedom. Knopf, New York 1999.

23. Freedom, Rationality and Social Choice: Arrow Lectures and Other Essays. Oxford university press, 2001.

Články:

Teorie sociálního výběru

- Internal Consistency of Choice. *Econometrica*, 1993, no. 61.
- How to Judge Voting Schemes. *Journal of Economic Perspectives*, 1995, no. 9.
- Rationality and Social Choice. *American Economic Review*, 1995, no. 85
- Social Commitment and Democracy: The Demands of Equity and Financial Conservatism (Eva Colorni Memorial volume). In *Living as Equals*. Edited by Paul Barker. Oxford: OUP, 1996.
- With K. Rights, Formulation and Consequences. *Analyse and Kritik*, 1996, no. 18.
- Individual Preference as the Basis of Social Choice. In *Social Choice Re-examined*. Edited by Kenneth J. Arrow et al. London: Macmillan, 1997.

Ekonomie blahobytu

- Money and Value: On the Ethics and Economics of Finance. The First Baffi Lecture. Rome: Bank of Italy, 1991.
- Welfare Economics and Population Ethics. Presented at the Nobel Jubilee Symposium on Population, Development and Welfare. Lund University, 1991.

- Welfare, Preference and Freedom. *Journal of Econometrics*, 1991, no. 50.
- Markets and Freedoms. *Oxford Economic Papers*, 1993, no. 45.
- The Economics of Life and Death. *Scientific American*, 1993, no. 266.
- On the Foundations of Welfare Economics: Utility, Capability and Practical Reason. In *Ethics and Economics*. Edited by F. H. Hahn et al. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Markets and the Freedom to Choose. In *The Ethical Foundations of the Market Economy*. Edited by Horst Siebert. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1994.
- Demography and Welfare Economics. *Empirica*, Austrian Economic Association, 1995.

Ekonomická měření

- The Nature of Inequality. In *Issues in Contemporary Economics: Markets and Welfare*. Edited by K. J. Arrow. London: Macmillan, 1991.
- Live Expectancy and Inequality: Some Conceptual Issues. In *Development and Change*. Edited by P. Bardhan et al. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- The Concept of Wealth. In *The Wealth of Nations in the Twentieth Century*. Edited by Ramon H. Mayers. Stanford: Hoover Institution Press, 1996.
- From Income Inequality to Economic Inequality. *Southern Economic Journal*, 1997, no. 64.
- Should Inequality and Poverty Measures be Decomposable? Second Soumitra Chakravarti Memorial Lecture. *Calcutta Statistical Association Bulletin*, Mar./Jun. 1998, no. 48.

Racionalita a ekonomické chování

- Utility: Ideas and Terminology. *Economics and Philosophy*, 1991, no. 7.
- Does Business Ethics Make Economic Sense? *Journal of Business Ethics*, 1993.
- On Corruption and Organised Crime, address to the Italian Parliament's

AntiMafia Commission, Rome, 1993.

- Economic Wealth and Moral Sentiments. Zurich: Bank Hofmann, 1994.
- The Formulation of Rational Choice. American Economic Review, May 1994, no. 84.
- Moral Codes and Economic Success. In Market Capitalism and Moral Values. Edited by Samuel Brittan, Alan Hamlin. Aldershot: Elgar, 1995.
- Is the Idea of Purely Internal Consistency of Choice Bizzare? In Language, World and Reality. Edited by J. E. J. Altham, T. R. Harrison. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Maximization and the Act of Choice. Econometrica, 1997, no. 65.

Jídlo, hladomor a hlad

- Food Entitlement and Economic Chains. In Hunger in History. Edited by L. F. Newman. Blackwell, 1990.
- Public Action to Remedy Hunger. New York: The Hunger Project, 1990.
- The Causation and Prevention of Famines: A Reply. Journal of Peasant Studies, 1993.
- The Political Economy of Hunger: On Reasoning and Participation, address to the Global Hunger Conference of the World Bank, 1993. Proceedings.
- Population and Reasoned Agency: Food, Fertility and Economic Development. In Population, Economic Development, and the Environment. Edited by k. Lindahl-Kiessling, H. Landberg. Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Nobody Need Starve. Granta, Winter 1995, no. 52.
- Famine as Alienation. In State, Market and Development: Essays in Honour of Rehman Sobhan. Dhaka: The University Press Limited, 1996.
- Economic Interdependence and the World Food Summit. Development, 1996, no. 4.

Nerovnosti mezi pohlavími a rodinná ekonomika

- Gender and Cooperative Conflicts. In *Persistent Inequalities*. Edited by Irene Tinker. New York: Oxford University Press, 1990.
- Missing Women. *British Medical Journal*, Mar. 1992, no. 304.
- Gender Inequality and Theories of Justice. In *Women, Culture and Development*. Edited by Martha Nussbaum, Jonathan Glover. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Population Policy: Authoritarianism versus Cooperation. New Delhi: MacArthur Foundation. Aug. 1995.
- Agency and Well-Being: The Development Agenda. In *A Commitment to the World's Women*. Edited by N. Heyzer et al. New York: UNIFEM, 1996.
- Fertility and Coercion. *The University of Chicago Law Review*, Summer 1996, no. 63.

Ekonomický vývoj

- Public Action for Social Security. In *Social Security in Developing Countries*. Edited by E. Ahmed. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- What Did You Learn in the World Today? *American Behavioral Scientist*, May/Jun. 1991, no. 34.
- Life and Death in China: A Reply. *World Development*, 1992, no. 20.
- K. The Political Economy of Targeting. Keynote Address to the Annual Bank Conference on Development Economics, World Bank, 1992. In *Public Spending and the Poor*. Edited by D. van de Walle, K. Nead. Washington, DC: World Bank, 1995.
- Sukhamoy Chakravarty: An Appreciation. In *Sukhamoy Chakravarty*. Edited by Kaushik Basu, Mukul Majumdar. Delhi: Oxford University Press, 1993.
- Why Does Poverty Persist in Rich Countries? In *Urban Poverty and Human Dignity*. Edited by P. Guidicini, G. Pieretti. Milan: Franco Angeli, 1994.
- Population: Delusion and Reality. *New York Review of Books*, Sep. 22, 1994, no. 41.

- Economic Regress: Concepts and Features. Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1993. Washington, D. C.: The World Bank, 1995.
- Economic Development and Social Change: India and China in Comparative Perspectives. Prospect, Oct. 1995.
- Development Thinking at the Beginning of the 21st Century. In Economic and Social Development into the XXI Century. Edited by Louis Emmerij. Washington, DC: Interamerican Development Bank, and Johns Hopkins University Press, 1997.
- Anand, S. Concepts of Human Development and Poverty: A Multi-dimensional Perspective. Human Development Papers 1997. New York: UNDP, 1997.
- What's the Point of a Development Strategy? In Development Strategy and the Management of the Market Economy. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- Mortality as an Indicator of Economic Success and Failure. Innocenti Lecture, UNICEF, Florence, Italy, March 1995.

Vzdělání a lidské zdroje

- With Dréze, J., Basic Education as a Political Issue. Journal of Educational Planning and Administration, Jan. 1995, no. 9.

Práce a zaměstnanost

- Labour and Technology. In Policies for Industrial Progress in Development Countries. Edited by J. Cody, H. Hughes, D. Walls. New York, 1980.
- Inequality, Unemployment and Contemporary Europe. International Labour Review, 1997, no. 136.

Sociální, politická a právní filosofie

- . Capability and Well-being. In The Quality of Life. Edited by M. Nussbaum, A.

- Sen. Oxford: Clarendon Press, 1991.
- Objectivity and Position, Lindley Lecture. Kansas: University of Kansas, 1992.
 - On the Darwinian View of Progress, Annual Darwin Lecture 1991. London Review of Books, 5 Nov. 1992, no. 14.
 - Positional Objectivity. Philosophy and Public Affairs, 1993, no. 22.
 - On the Darwinian View of Progress: A Reply. Population and Development Review, 1994.
 - Freedom, Capabilities and Public Action: A Response. Notizie di Politeia, 1996, no. 12.
 - Human Rights and Asian Values. New Republic, Jul. 1997, no. 14 & 21.
 - Objectivity and Position: Assesment of Health and Well-being. In Health and Social Change in International Perspective. Edited by Lincoln Chen, Arthur Kleinman. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998.
 - Reason before Identity, Romanes Lecture, Oxford University. Oxford: Clarendon Press, 1998.
 - Human Rights and Economic Achievements. In The East Asian Challenge for Human Rights. Edited by J. R. Bauer, D. R. Bell. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Etika a morální filosofie

- Individual Freedom as a Social Commitment. The New York Review of Books, Jun. 1990, no. 16.
- Justice: Means versus Freedoms. Philosophy and Public Affairs, Spring 1990, no. 19.
- Capability and Well-being. In The Quality of Life. Edited by M. Nussbaum, A. Sen. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Needs and Freedoms. New Republic, Jan. 1994, no. 10 & 17.
- Environmental Values and Economic Reasoning. Lecture published in Nexus in Dutch. 1995, no. 13.
- Legal Rights and Moral Rights: Old Questions and New Problems. Ration Juris,

Jun. 1996, no. 9.

- On the Status of Equality. *Political Theory*, Aug. 1996, no. 24.

- *Rights, Duties and Consequencies*, text of Heffers Lecture, Cambridge University, 1998

Příloha 4

Profesní ocenění a zásluhy

President, The Econometric Society, 1984

President, The International Economic Association, 1986-89

President, The Indian Economic Association, 1989

President, The American Economic Association, 1994.

Fellow of the British Academy

Fellow of the Econometric Society

Honorary Fellow of Trinity College, Cambridge

Foreign Honorary Member, American Academy of Arts and Sciences

Member of the Accademia Nazionale dei Lincei

Member of the American Philosophical Association

Honorary D Litt., University of Saskatchewan, Canada, 1979

Honorary D Litt., Visva-Bharati University, India, 1983

Honorary D.U., Essex University, U.K., 1984

Honorary D.Sc., University of Bath, U.K., 1984

Docteur Honoris Causa, University of Caen, France, 1987

Dottore ad Honorem, University of Bologna, Italy, 1988

Doctor of Letters Honoris Causa, Georgetown University, USA, 1989

Docteur Honoris Causa, Catholic University of Louvain, Belgium, 1989

Doctor of Laws Honoris Causa, Tulane University, USA, 1990

Honorary D Litt., Jadavpur University, India, 1990

Honorary D Litt., Kalyani University, India, 1990

Honorary D. Litt., London Guildhall University, UK, 1991

Honorary Doctorate, Athens University of Economics and Business, 1991

Honorary D. Litt., Williams College, USA, 1991

Honorary D. Litt., New School for Social Research, USA, 1992

Honorary D. Litt., Calcutta University, India, 1993

Honorary D. Litt., Oberlin College, USA, 1993

Honorary Doctor of Law, Queen's University, Canada, 1993.
Doctor Honoris Causa, University of Valencia, Spain, 1994.
Doctor Honoris Causa, University of Zurich, Switzerland, 1994.
Honorary Doctor of Humane Letters, Syracuse University, USA, 1994.
Doctor Honoris Causa, Antwerp University, Belgium, 1995.
Honorary Doctor of Humane Letters, Wesleyan University, 1995.
Honorary Doctor of Science, Edinburgh University, UK, 1995.
Doctor of Letters Honoris Causa, Oxford University, 1996.
Doctor of Philosophy Honoris Causa, University of Stockholm, 1996.
Doctor Honoris Causa, Bard College, 1997
Doctor Honoris Causa, Kiel University, 1997

Honorary Fellow, Institute of Social Studies, The Hague, Netherlands
Honorary Fellow, London School of Economics, UK
Honorary Fellow, Institute of Development Studies, Sussex University, UK
Honorary Professor, Delhi University, India.

President, The Development Studies Association, 1980-82
Honorary Vice-President, The Royal Economic Society, since 1988
Honorary President, The International Economic Association, since 1989

Mahalanobis Prize 1976
Rank E. Seidman Distinguished Award in Political Economy 1986
Senator Giovanni Agnelli International Prize in Ethics 1990
Alan Shawn Feinstein World Hunger' Award 1990
Jean Mayer Global Citizenship Award 1993
Indira Gandhi Gold Medal Award of the Asiatic Society 1994
Edinburgh Medal 1997
9th Catalonia International Prize 1997

Příloha 5 - Amartya Kumar Sen mluví o globalizaci

What are your views on globalization? Advocates hail it as a great economic force that is going to liberate the world's poor. Critics see the rise of transnational corporations with concentrated power as a new form of colonization.

Globalization is a complex issue, partly because economic globalization is only one part of it. Globalization is greater global closeness, and that is cultural, social, political, as well as economic. I think the whole progress over the last two or three millennia had been entirely dependent on ideas and techniques and commodities and people moving from one part of the world to another. It seems difficult to take an anti-globalization view if one takes globalization properly in its full sense. I'm beginning in this high ground because it's also hard to be opposed to just economic globalization while you want globalization in everything else. David Hume noted in the 1770s, shortly before he died, in one of his essays, that if you have global commerce and come in touch with people whom you did not know before, you cannot but take an interest in their lives. They become real as part of your life in a way that in the absence of commerce they wouldn't be. So commerce in that early globalization would have the effect of making people take an interest in each other. It is also true that there would be no ability to have such a well-organized protest movement against globalization in the absence of globalization. The anti-globalization movement is one of the biggest globalized events of the contemporary world, people coming from everywhere, Australia, Indonesia, India, Poland, South Africa, to demonstrate in Seattle or Quebec. What could be more global than that? We are beginning to have a world community, and economic contact has partly contributed to that. It's also the case that economic opportunity opened up by economic contact has helped to a great extent to reduce poverty in many parts of the world. East Asia's success is in that direction. Going further back, the escape from poverty in Western Europe and Europe generally and North America is also connected with the use of economic opportunity that international trade helped.

But the American experience was built on genocide and expropriation of an entire continent, and Europe's wealth was directly connected to its colonial empires.

I think one has to separate out the different factors in it. It is certainly correct to say that America was very lucky to get a large amount of land, and the native Indians were extremely unlucky to have white men coming over here. But to say that the whole of the American prosperity was based on exploiting the indigenous population of America would be a mistake. To a great extent it was based on productivity of modern industries which Karl Marx in particular saw very clearly. When Karl Marx discusses in Kapital volume 1 what is "the one great event of the contemporary world," he separates out the American Civil War. What is the Civil War about? Replacing a non-trade-based relationship, namely slavery, by a wage-based relationship, which in other contexts Marx described as wage slavery. But nevertheless, in this context it is the one great thing happening in the world. He doesn't talk about 1848 and the Paris Commune as "the one great event." Marx as a realist saw that industrial capitalism was producing a level of wealth that was

never achievable earlier and which could be the basis of a prosperous society. In this respect, Marx was a great follower of Adam Smith and David Ricardo in seeing that a market economy had enormous opportunity of expanding wealth across the nation and making people escape poverty. You needed to go "beyond it," but you needed it first. Similarly, there might have been genocide, but the history of the world is full of mixed stories. To say that it was the genocide that made Europe or America rich is a mistake.

In Europe it was the direct expropriation from the colonies. Bengal itself was stripped of its wealth, pauperized. Bengal got a very raw deal. Its development was put back. There's no question that Bengal suffered enormously from colonialism. But to say that Europe would not have had any industrial revolution but for the colonies is a mistake. I don't think that's the analysis you get. Ultimately, imperialism made even the British working classes suffer. This is a point which the British working classes found quite difficult to swallow, but they did, actually. The labor movement did emphasize that ultimately it's not that poverty is removed in Britain by exploiting the colonies. To say that the whole of the industrial experience of Europe and America just shows the rewards of exploiting the Third World is a gross simplification. Look at some other country, like Japan. It became an imperialist country in many ways, but that was much after they had already made big progress. I don't think Japan's wealth was based on exploiting China. Japan's wealth was based on their expansion in international trade. One has to be realistic. One's concern for equity and justice in the world must not carry one into the alien territory of unreasoned belief. That's very important.

To continue to engage in some of the points you raised, I'm in favor of globalization in general. I'm generally in favor even of economic globalization. Having said that, economic globalization doesn't always work and does not immediately work in the interest of all. There are sufferers. It's a matter of statesmanship to see how to deal with those who are displaced from jobs or who may work in very unsavory conditions. They may still prefer them to starving and not having a job, but nevertheless there is a question to be asked. Do we need these sweatshops? Why is it not possible to have the productivity of modern industries without these extraordinarily unfavorable circumstances?

What we have to look at is not a kind of wholesale denunciation of globalization, which gets us nowhere. This is like King Kanute trying to discipline the sea. Quite aside from the importance of globalization, it's inescapable. It's a question of how to make it more humane and just. That requires paying attention to the underdog. I believe that virtually all the problems in the world come from inequality of one kind or another. And what we're looking at is inequality. Globalization tends to benefit most people, but not all. Some benefit greatly and others benefit relatively little. We have to see how we can make it more equitable. That requires a great deal of attention being paid to particularly labor conditions. It requires much more activism by the labor movement. It requires more reviving of cooperative attempts, and they have been successful in some countries. Bangladesh is a good example. We need more of that. It requires revision of the financial architecture of the world, because as it emerged in the 1940s it reflected a reality which is no longer true. The Bretton Woods conference in 1944 set up the IMF, the World

Bank and and GATT. The WTO was the one late addition to that, but basically it's the same architecture. In the 1940s, half of the world was colonial territory. Most people were living in colonies. Democracy in the Third World was unknown. Human rights wasn't an active issue. The prospect of rapid economic growth for any poor country, especially in Asia, was unknown. The fact that people could agitate for their rights and defend the environment and demand global equity was unknown. One of the great realities today is the positive influence of the anti-globalization movement. Even though I'm pro-globalization, I have to say thank God for the anti-globalization movement. They're putting important issues on the agenda. The themes that the anti-globalization protesters bring to the discussion are of extraordinary importance. However, the theses that they often bring to it, sometimes in the form of slogans, are often over-simple. But just because the theses may be easy to reject and a skillful economist or even a skillful financial journalist will be able to shoot it down, does not mean that the process itself is valueless. The process is basically putting certain items on the agenda. My attitude to globalization is that one has to recognize first of all its inevitability, secondly its importance as an intellectual, social, political force, even as an economic force, but recognize that it can be very unjust and unfair and unequal, but these are matters under our control. It's not that we don't need the market economy. We need it. I would certainly reject the view that we don't need the market economy, but I would equally strongly reject the view that the market economy would have priority or dominance over other institutions. We need democracy. We need political activism. We need social movements of various kinds. We need the NGOs. I'm proud of the fact that I'm an honorary president of OXFAM, which has done a lot of good in the world. We live in a world where there is a need for pluralistic institutions and for recognizing different types of freedom, economic, social, cultural and political, which are interrelated. It's that complexity which would seem to me quite central which cannot be captured either being anti-globalization or being pro-globalization without qualification.

You mentioned the need for statesmanship. One study indicates that of the one hundred largest economies in the world, fifty-one are corporations. States seem to be receding in terms of power.

States have sometimes over extended in the wrong direction. So some of the recessions I don't mind at all. When I wrote my first book on India in 1995, with Jean Drèze, called *India: Economic Development and Social Opportunity*, I was very struck by the fact that the government was overactive in controlling industry and making it almost impossible to get a licence to introduce and expand competition. It provided great protection to domestic bourgeoisie which could make a good deal of profit in the absence of international competition and make the life of the small entrepreneurs particularly difficult through bureaucratic red tape. At the same time the government was doing very little on basic education, basic health care, land reform, expansion of microcredit movement and so on. So I don't think the attitude is one of wanting more government or less government. It's a question of seeing what the proper role of government is. I think the proper role involves many supportive things, improved expansion of social opportunity, especially through education and health care. It also requires making sure that the benefits of the market expansion are more widely shared. But if you're illiterate, if

you haven't gone to school, if you don't have any credit facilities, if you have no collateral to borrow money on and there are no microcredit movements, you don't own land because there hasn't been any land reform, you can't even enter the market economy. One of the criticisms I would like to make of the pro-market people is that they don't take the market sufficiently seriously, because if they did they would make it easier for people to enter the market. For that you often need state action, through land reform, microcredit, education and basic health care. These are very important areas for state action which make the market economy itself more efficient and more equitable. So I would tend to think of the problem in terms of what the complementarities are between the different institutions and not judge it in terms of whether, taking everything into account, the state is increasing or coming down.

The issue of corporations is a different issue. That is a matter of competition, a matter on which one could be a very pro-market person and be very anti-corporation. Indeed, trust-busting is a very old capitalist virtue, that is, a virtue of a pro-market economy where you want competitive capitalism. A kind of Smithian pro-marketing person would want some restraint on the corporations. That's a different question. One has to separate out the question of inequality within the market economy in the form of corporations at one level, which is the highest level, and inequality at the other end, whereby a lot of people are prevented from entering the market because they can't borrow money, they are not educated enough and skilled enough to enter the modern economy. That is one kind of issue. There is the other issue of the state and the market. The market is after all only an instrument. To be anti-market, pro-market, anti-state, pro-state, I think that's not the right way of thinking about the issue. One has to take it in terms of what it does to the lives and freedom of the human beings that make up society. We need different institutions, not choose "between" them to get exclusiveness.

What drives you?

I wish I knew. We live for a short stretch of time in a world we share with others. Virtually everything we do is dependent on others, from the arts and culture to farmers who grow the food we eat. We live in an interdependent world. Given that fact, the idea that somehow a person could feel very comfortable being enormously ahead of others seems to me to be ultimately a mistake. Quite a lot of the differences that make us rich and poor are matters just of luck. To somehow revel in one's privilege would be a mistake. An even bigger mistake would be trying to convert that into a theory that the rich are so much more productive than the others. That's at the one end. But the other end, if one thinks about the people who live in a world in which they need not be hungry, in which they need not die without medical care, in which they need not be illiterate, they need not feel hopeless and miserable so much of the time, and yet they are, that seems to be scandalous. But this is not just a matter of poverty. There are some people who say that they're concerned only with poverty but not inequality. I find that very difficult for the reason that Adam Smith discussed a long time ago in *The Wealth of Nations*. He pointed out that the same thing that everyone likes doing, talking with others, appearing in public without shame, taking part in the life of the community, if you live in a community that's relatively rich, you need a much

bigger income to be able to do these elementary things. If you are a villager in rural Bangladesh or Uganda, you might be able to meet with people very easily even if you're not schooled or if you don't have a car or if you're not clothed in a way that's regarded as obligatory in some cultures. But in, say, America, if you don't have a television at home your kids might find it hard to converse with each other in school. The income that we need in order not to be poor is much higher in a richer society. So that relative poverty, which is really a matter of inequality, in terms of income can be the cause of absolute poverty, the inability to do the basic things which Adam Smith noted we all like doing. The idea that we can be interested only in poverty but not in inequality I don't think is a sustainable thought. A lot of poverty is in fact inequality because of this connection between income and capability. The same capability to take part in the life of the community requires a much bigger basket of commodities and therefore a much bigger income in a rich society. So you have to be interested in inequality. And since we live in a global village, events in different parts of the world influence each other. The Internet begins to penetrate in my country. Indians begin to find out how other people live in the rest of the world. Given these circumstances, the issues of inequality and the issue of poverty are not separable even globally. They're very closely linked, both in terms of the need to ask the moral question, Is it right that I should enjoy my privileges, and not feel I owe anything to others? As well as the other level, Do I have a right to be content living in a world with so much poverty and inequality? Both these questions motivate us to take these issues to be central to human living. Ultimately, the old Socratic question, How should I live? has to include a very strong component of awareness and response to inequality.

India Together

September 2001

